Godina XVII Nova serija Broj 263
BEOGRAD, 27. NOVEMBAR 1965.
List izlazi svake druge subote
Cena pojedinom primerku 50 dinara

KNJIŽEVNE NOVINE

LIST ZA KNJIŽEVNOST, UMETNOST I DRUŠTVENA PITANJA

ZAJEDNIČKA ANKETA „TELEGRAMA" I „KNJIŽEVNIH NOVINA"

Sudbina finansiranja književnih i kulturnih listova i časopisa

U želji da osvetle novonastalu situaciju književnih i kulturnih listova i časopisa u uslovima privredne reforme, redakcije „Telegrama" i „Književnih novina" pokrenule su anketu, na koju odgovaraju urednici časopisa i listova iz svih naših republika. Anketiranima je postavljeno pitanje:

Šta mislite o načinu finansiranja književnih i kulturnih listova i časopisa u uslovima privredne reforme?

MUZEJ savremene umetnosti U BEOGRADU

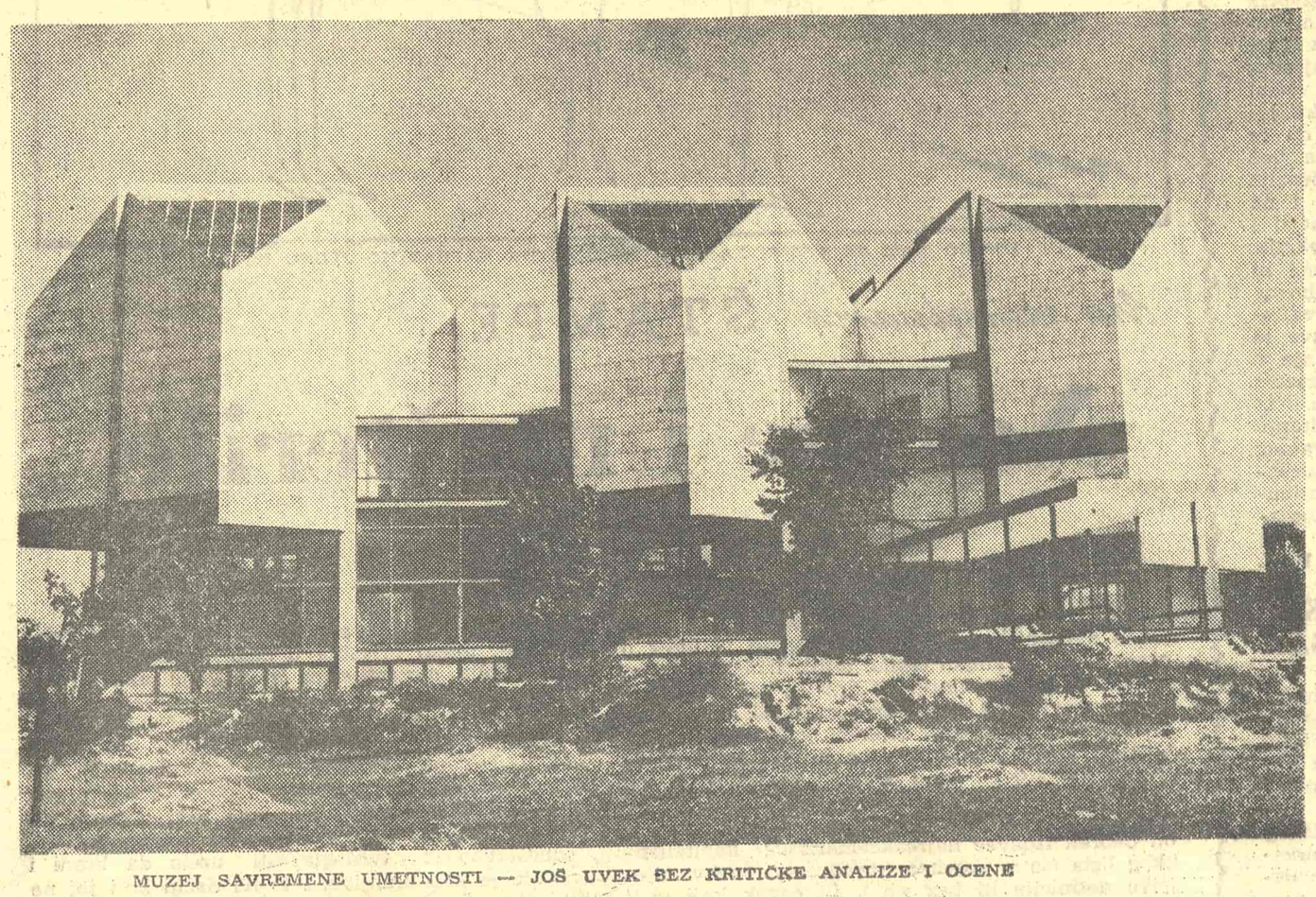

MUZEJ SAVREMENE UMETNOSTI — JOŠ UVEK BEZ KRITIČKE ANALIZE I OCENE

MUZEJ SAVREMENE UMETNOSTI u Beogradu otvoren je 20. oktobra ove godine, a da do sada niko još nigde nije o njemu napisao nijednu reč koja bi pretendovala na to da bude stručna i kritička ocena koncepcija i kriterijuma primenjenih pri izboru dela naših savremenih umetnika. Ovaj Muzej predstavlja jedinstvenu kulturnoumetničku ustanovu u našoj zemlji. On obuhvata razdobije od sedam decenija moderne jugoslovenske likovne umetnosti; od slovenačkog i hrvatskog impresionizma do naših dana. Jugoslovensko slikarstvo i vajarstvo između dva svetska rata predstavljeno je sa preko 1.000 slikarskih i skulptorskih dela; posleratni period reprezentuje više od 2.000 umetničkih radova.

Nadežda Petrović, Job, Konjović, Bijelić, Milunović i neki drugi zastupljeni su, na primer, sa po preko 20 svojih reprezentativnih radova; istovremeno, neki slikari i pokreti u našoj modernoj umetnosti nisu predstavljeni u onoj meri u kojoj bi po istorijskom značaju i umetničkoj vrednosti to zasluživali. „Književne novine" će u jednom od narednih brojeva doneti opširniji kritički osvrt o kvalitetima i nedostacima zbirke ovoga Muzeja.

Dragan M. JEREMIĆ
urednik „Savremenika"

Pomagati otvoreno i neposredno

PROBLEM književnih i kulturnih časopisa i listova kod nas još nije rešen. Njegovo rešenje se neprekidno odlagalo, jer je bilo protivrečnih mišljenja o njihovom značaju i nameni. Da je mišljenje o tome bilo ranije prečišćeno, pitanje njihovog finansiranja bilo bi jednostavnije i lakše bi se rešilo. Po mom mišljenju trebalo bi najpre, jednom zauvek, shvatiti da ove publikacije predstavljaju kulturnu nužnost ili — ako govorimo trgovačkim jezikom — investicije koje se višestruko isplate.

Časopisi i listovi ove vrste imaju bar trostruki značaj. Kulturna istorija jednog vremena ostaje pre svega zapisana u časopisima i listovima. Veliki deo tiraža svakog našeg važnijeg časopisa i lista ide u inostranstvo i vrši nenametljivu propagandu naše kulture. Najzad, pravi ljubitelji kulture i književnosti imaju u časopisima najjeftinija književna izdanja i najpouzdanija obaveštenja o kulturi. Prema tome, izdavanje časopisa i listova je istovremeno dužnost prema našem vremenu i potomstvu, prema našoj nacionalnoj kulturi i njenoj afirmaciji u inostranstvu i prema pravim izvorima za vaspitanje ljubitelja književnosti i kulture.

Od dotacija koje časopisi dobijaju, na žalost, najveće materijalne koristi imaju grafička preduzeća, mada ona, uprkos tome, izbegavaju da štampaju časopise, jer na njima zarađuju manje nego na nekim drugim izdanjima. S druge strane, većina urednika uređuje časopise bez stvarne materijalne i moralne koristi, redakcije rade bez osnovnih uslova za pravilan rad, a honorari saradnika su smešno mali. Pa ipak, uvrežilo se mišljenje da zajednica tobože dotira urednike i saradnike časopisa, koji, u stvari, rade iz entuzijazma i osećanja dužnosti.

Često se potrže pitanje opravdanja izlaženja književnih i kulturnih časopisa i listova kao pitanje njihovih tiraža, odnosno kvantiteta, a kvalitet se zanemaruje. Ne osporavam da ima časopisa koji se ne uređuju iz strasti nego po inerciji, ali tiraž zavisi od velikog broja faktora, od kojih kvalitet časopisa svakako nije odlučujući.

Uostalom, ni princip tiraža za dobijanje dotacija nije dovoljno razrađen, pa se ispostavilo da ga se ne drže čak ni oni koji su se ranije za njega zalagali. A kod istih dotacija časopisi nisu u istoj situaciji: povlašćeni su oni časopisi koje izdaju pojedina izdavačka preduzeća ili ustanove i pomažu ih kad god je to potrebno, dok drugi časopisi svoje „unutrašnje rezerve" mogu da nađu samo u smanjivanju već i tako malih honorara svojih saradnika.

Trebalo bi, dakle, konačno utvrditi da su nam — bar najbolji — časopisi i listovi za književnost i kulturna pitanja neophodni i onda ih pomagati otvoreno, neposredno i prema stvarnim nijhovim potrebama iz budžeta za kulturu, a ne posredno i gotovo tajno iz nekih posebnih fondova. U novim privrednim merama ja vidim i tu dobru stranu što ćemo se i u ovoj oblasti kulturne delatnosti suočiti sa stvarnim problemima i nastojati da ih najzad i rešimo.

Stana ĐURIĆ-KLAJN
urednik „Zvuka"

Lična samoodricanja

MATERIJALNI POLOŽAJ u kome se nalazi časopis „Zvuk" unekoliko se razlikuje od onoga u kome su drugi časopisi u zemlji. Kao organ Saveza kompozitora Jugoslavije, „Zvuk" nije dotiran od Fonda za izdavačku delatnost nego od samoga Saveza koji je, po cenu ličnih samoodricanja kompozitora, izdvajao sredstva za časopis. Prema tome, od društvene afirmacije, od prodora našeg muzičkog stvaralaštva u svet zavise i sredstva koja se jednim, mada minimalnim delom, ulivaju u izdavačku delatnost Saveza kompozitora.

Drugim rečima: unutrašnje rezerve su nalažene unutar same institucije — još pre nego što je nastupila privredna reforma!

Tanasije MLADENOVIĆ
urednik „Književnih novina"

Pomoć društva — veća i efikasnija

U TRENUTKU dok sam razmišljao kako da odgovorim na jedino pitanje zajedničke ankete „Telegrama" i „Književnih novina" Kulturno-prosvetna zajednica Srbije je, raspravljajući o književnim časopisima koji izlaze u unutrašnjosti naše republike došla do zaključka da njih ne samo da ne treba ukidati, nego da im treba „pružiti još veće materijalne mogućnosti i dati im punu podršku da još uspešnije nastave svoj rad" (Politika" od 19. novembra 1965).

Šta onda da se kaže o takozvanim centralnim, odnosno „prestoničkim" kulturnim i književnim listovima i časopisima? Da li je još uvek potrebno ubeđivati bilokog — bez obzira na razne restrikcije koje sobom donosi privredna reforma, najčešće s razlogom, ali ponegde i bez razloga — u njihovu svrsishodnost i nužnost njihova bitisanja u kulturi i kulturnom životu zemlje?

I pre privredne reforme je to, na žalost, bilo potrebno, pa kako onda ne bi bilo sad — s njom i pored nje! Otuda strah, posle objavljivanja vesti da se gase fondovi za unapređivanje izdavačkih i kulturnih delatnosti, nije sasvim bez osnova. Iz novina svaki čas čitamo kako se, po komunama, nemilosrdno krešu izdaci za kulturu, a da se za prosvetu smatra da je srećna, vrlo srećna okolnost ako joj se finansijska pomoć zadržava — na starom nivou!

Troškovi života, i uopšte svi troškovi proizvodnje ili usluga, u velikom su porastu. Ne treba nikako zaboraviti da je samo za poslednjih nekoliko godina cena grafičkih usluga, iz godine u godinu, skakala za čitavih 20 do 25% u odnosu na prethodni nivo. Cena hartiji takođe svake godine je sve veća, a dešava se da, na primer, s vremena na vreme, roto-papira i nema na tržištu. Razlozi nisu nepoznati, i nije ovde mesto da se o njima govori podrobnije. Zna se da je grafička industrija, uopšte govoreći, jedna zanemarena i zapuštena privredna grana i kadrovski i po opremljenosti, i u svakom drugom pogledu. Da bi se danas štampala knjiga potrebno je imati neverovatno velika materijalna sredstva, a za časopis ili list daleko, daleko veća. Čitav kapital. Nekada su bili dovoljni svoji prihodi i pomoć roditelja, rođaka ili prijatelja, pa da se izda knjiga ili pokrene časopis. Danas je to pojedincu sasvim nemoguće, ili skoro sasvim nemoguće.

Upućeni smo, znači, na pomoć društva, čijoj kulturi inače služimo. A ta pomoć se često s mukom i uz bagatelisanje određuje i razrezuje. Ko ne želi da se bavi izdavanjem pornografske ili polupornografske literature, i uopšte da se bavi takozvanim „zabavnim" žanrom i kičem svake vrste koji zapljuskuje i preplavljuje već godinama našu štampu i čitavo društvo, donoseći svakojake i svačije idejne uticaje, taj mora nekako drukčije da se snalazi.

„Književne novine", koje su počele od 1948. da izlaze kao nedeljni list, da 1952. budu nasilno ukinute i zamenjene časopisom „Nova misao", morale su da se zadovolje da nastave svoj životni put petnaestodnevno, 1955. čak jednom mesečno; da još dvaput — usled „nedostatka materijalnih sredstava" — na kraći rok, doduše, prekinu svoje izlaženje i da se, konačno, organizuju kao novinsko-izdavačko preduzeće.

Biti novinsko-izdavačko preduzeće znači primati (bar dosad je tako bilo) nedovoljnu dotaciju i orijentisati se na tzv. sporedne delatnosti, privređivati sam i autodotirati gubitke na listu koje ne pokriva društvena dotacija.

Ne smatram da je to nepravilno, mada mi se čini da bi pomoć društva mogla biti i veća, i efikasnija, i sigurnija, i blagovremenija. Jednom rečju, u skladu s porastom troškova i tiraža, jer i porast tiraža kulturnih i književnih listova i časopisa, ma koliko zvučalo paradoksalno donosi — nove gubitke. Gubitke im nanosi i takozvana mreža za rasturanje štampe koja, pošto ima monopolski položaj, prosto neće da prodaje (ili to radi kao od bede) kulturnu štampu, jer dovoljno zarađuje na dnevnim i „zabavnim" listovima i sličnim krimiš romanima i sveskama.

Situacija je, znači, kompleksna.

I jedino se kompleksno može rešavati i rešiti. Nikako drukčije, i nikako više, kao dosad, palijativno. Da li je to, pak, izvodljivo baš

Nastavak na 6. strani

LIKOVNE PRILOGE U OVOM BROJU IZRADIO BOŠKO DJAKOVIĆIĆ

15 DANA

PENZIONERI ALI I FILMSKI REDITELJI

NEKOLIKO NAŠIH renomiranih reditelja upravo je podnelo zahtev da im se na osnovu godina rada utvrdi penzijski staž. Sama ta činjenica, ma kako setna osećanja izazivala možda u ovoj prilici ne bi bila vredna posebne pažnje da nije reč o umetnicima koji su stvorili niz zapaženih filmova u nekim pomalo neprijatnim okolnostima. Pretpodno valja naglasiti da njihove stvaralačke mogućnosti u većini slučajeva nisu još ni izdaleka iscrpljene. Tim pre je čudno da se među nekim mlađim ljudima već pojavilo shvatanje kako bi penzija trebalo u principu da znači, i na filmu, kraj umetničke aktivnosti i jednu od mera ubrzane selekcije.

Uz to, međutim, nisu rešene ni mnoge pojedinosti oko njihovog angažmana u ekipama kao reditelja — penzionera. Pa ipak, sve to nisu razlozi da se penzionisanje u ovim slučajevima smatra porazom ili definitivnim povlačenjem iz ateljea, pogotovo što su u pitanju zaslužni pioniri našeg posleratnog filma. Ove prve penzije su unekoliko i sinonimi tradicije, kontinuiteta i trajanja ove kinematografije.

P. V.

SLOBODNI UMETNIČKI STATUS ALI ZA KOGA?

U BEOGRADU su opet aktuelni razgovori o slobodnom umetničkom statusu. Slične inicijative javljaju se i u drugim centrima i među članovima staleških udruženja. To samo svedoči koliko je slobodni status — potreba našeg umetničkog razvitka. Ovim se istaknutim umetnicima omogućava da slobodno deluju u pozorištima, na filmu i malim ekranima. S druge strane i pojedinim kućama se pruža prilika da postignu sa glumcima, rediteljima ili pevačima daleko elastičnije i prihvatljivije sporazume. Pa ipak, slobodni status je još uvek izvor raznih anomalija i pogrešnih interpretacija koje mogu nepotrebno da ga kompromituju.

Problem je u tome što u svim republikama ne postoje ujednačeni kriterijumi po kojima se nekom priznaje status slobodnog umetnika. Na taj način omogućavaju se tendencije kojima je za cilj da se ovim putem rešavaju socijalni problemi nezaposlenih glumaca i onih koji po svojim stvarnim vrednostima ne mogu da nađu sebi mesto ili matičnu scenu. Isto tako, znatan broj nezavršenih studenata ili početnika polaže pravo na status slobodnih umetnika. Zato su nužna razjašnjenja pogotovo što će ubuduće sve više istaknutih umetnika zahtevati raskid stalnih ugovora.

JUGOSLOVENSKA KNJIŽEVNOST U NASTAVCIMA

PANORAMA savremene jugoslovenske književnosti koja je trebalo da bude objavljena u jednom specijalnom broju pariskog časopisa „Evropa" doživela je razne peripetije, o kojima je već bilo reči u „Književnim novinama", a i u nekim drugim listovima.

Tekstovi koje je na traženje Saveza književnika Jugoslavije odabrao Draško Ređep u saradnji sa Cirilom Zlobecom, Brunom Popovićem i Aleksandrom Spasovom, objavljeni su samo delimično, uz tekstove nekih francuskih pisaca i naših pisaca i nepisaca, koje je sama redakcija usvojila, a izostavljeni su prilozi nekih od izabranih pisaca.

Uredništvo časopisa „Evropa" obećalo je da će te priloge naknadno objaviti. I doista ono je u dvobroju od septembra i oktobra ove godine neke od izostavljenih priloga i objavilo. Na stranicama 156-162 ovog dvobroja štampani su jedan odlomak iz „Antigone" Dominika Smolea i po jedna pesma Vlada Gotovca, Branka Miljkovića i Borislava Radovića. Međutim, opet su izostali esejistički tekstovi Dragana M. Jeremića, Slavka Leovca, Tomislava Ladana i Janka Kosa.

Kako objasniti ovu diskriminaciju prema našim esejistima i našoj književnosti?

LEKCIJA BROJ 1

U SARAJEVSKOM ilustrovanom listu „Svijet", sve češće se pojavljuju komentari izvesnih tekstova iz „Književnih novina", koji imaju uzvišenu pretenziju da budu pakosni. Tako je, na primer, u jednom od poslednjih brojeva pomenutog lista, koji je dosta uspela kopija sličnih bulevarskih listova u svetu i kod nas, namenjenih nedeljnim popodnevima ili čitanju posle ručka, komentarisana čak i ispravka štamparske greške.

Drugovi koji uređuju rubriku o kojoj je reč, mnogo bi pametnije učinili da čitaju češće „Književne novine" u celini, jer bi to veoma pomoglo njihovom obrazovanju.

A ako već žele da preštampavaju izvesne tekstove, neka izaberu neki esej ili pripovetku, a ne štamparske greške, kojima njihov list itekako obiluje.

Jer, razmislivši mirno, našoj čitalačkoj publici, a naročito čitalačkoj publici „Svijeta", pomogao bi mnogo više neki ozbiljan napis umesto obilja kriminalnih rubrika, trovačkih feljtona i špijunskih ispovesti.

„USKA ULICA" NA HINDU JEZIKU

KRAJEM OKTOBRA ove godine u Nju Delhiju je izišla iz štampe, na hindu jeziku poznata zbirka pripovedaka Čedomira Minderovića „Uska ulica".

Delo je izišlo u izdanju „Rađe Katual" izdavačkog preduzeća. Predgovor za „Usku ulicu" napisao je jedan od najistaknutijih indijskih pisaca Džainendru Kumar.

„Mainstream", jedan od najuglednijih nezavisnih naprednih časopisa objavio je u svojoj oktobarskoj svesci veliki tekst poetske proze istog pisca „Fotografija".

INTERVJU!

BUDIMPEŠTANSKA izdavačka kuća „Europa" ovih dana je u svojoj popularnoj seriji „Moderna biblioteka" u dve knjige, na oko ukupno 350 strana izdala izbor intervjua i razgovorâ s najznačajnijim predstavnicima savremene svetske literature. U izboru su zastupljeni: Simone de Beauvoir, Sartre, Mauriac, Aragon, Moravia, Andrić, Ehrenburg, Leonov, Vinokurov, Dürrenmatt, Böll, Dabrowska, Andrzejewski, Huxley, Steinbeck, Hemingway, Faulkner i Henry Miller.

Intervju s Andrićem sadrži tekst „Kako sam ulazio u svet knjige i književnosti" koji je sam pisac dao za ovu ediciju, zatim odgovore, koje je pre nekoliko godina pisac dao na pitanja saradnika Radio Beograda, književnika Nikole Drenovca, te tako reći potpuni tekst govora Ive Andrića, koji je održao 1961. godine na svečanom prijemu u Stokholmu povodom dodeljivanja Nobelove nagrade. Tekst je priredio za ovo izdanje na mađarskom jeziku Stojan D. Vujičić.

Ovaj interesantan izbor intervjua i razgovorâ štampan je u tiražu od 7.600 primeraka.

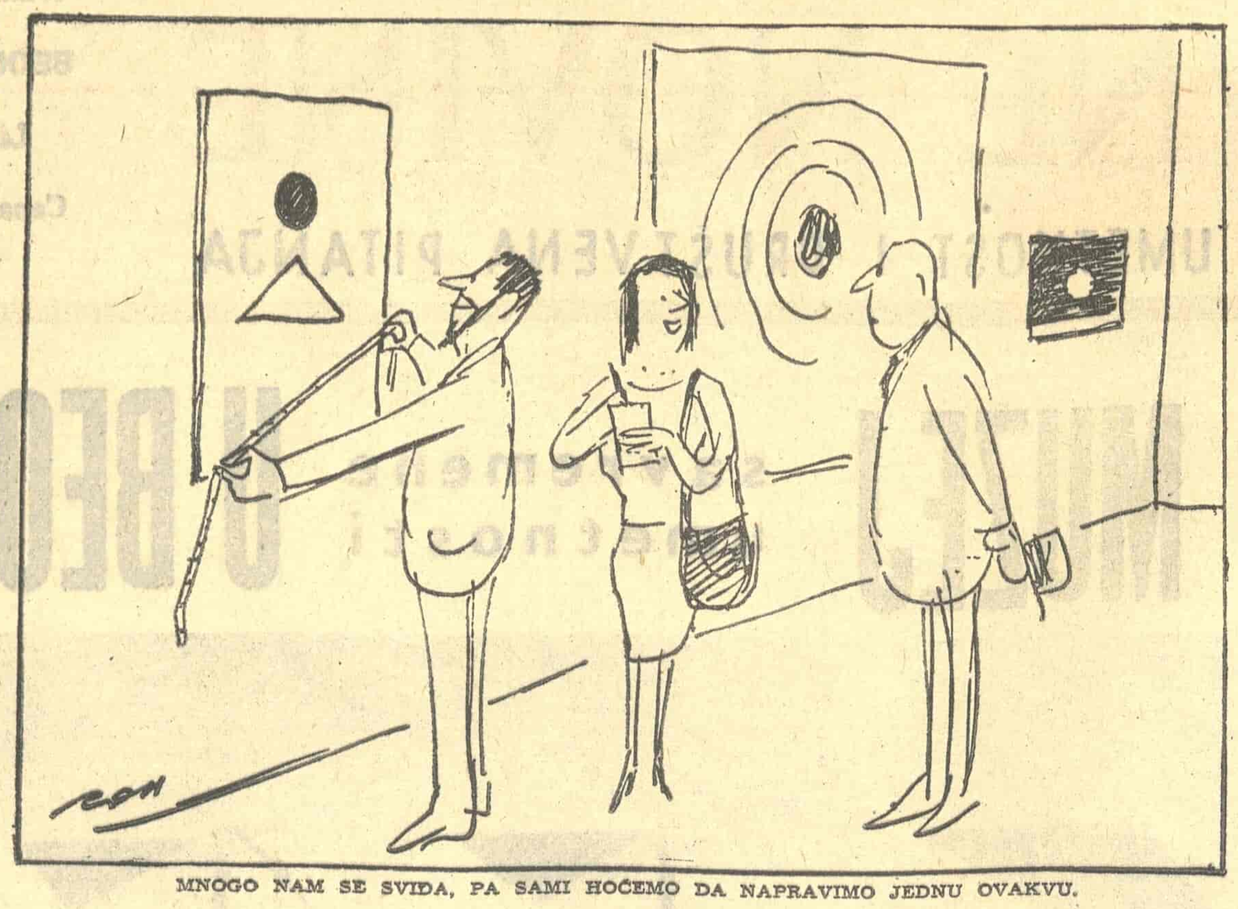

MNOGO NAM SE SVIDA, PA SAMI HOĆEMO DA NAPRAVIMO JEDNU OVAKVU.

Na marginama ŠTAMPE

Novine i mušterije

Božidar BOŽOVIĆ

POSTOJI u trgovini, u dobro shvaćenoj trgovini, jedno nepokolebivo pravilo: mušterija je uvek u pravu. Pravilo koliko časno, toliko i mudro, tojest unosno u krajnjoj liniji. Ne drže se baš svi trgovci tog pravila, ali ga se drže neki čak i kod nas, u ovoj našoj trgovini, ovakvoj kakva je — primitivna i nesavremena. Ima samo jedna vrsta trgovine u kojoj — i u ostalom svetu i kod nas, podjednako — to zlatno pravilo ne važi. To je trgovina novinama. Teško će se naći urednik, bio on okoreli izdavač najreakcionarnijeg kapitalističkog lista (sa znakovima navoda oko ovakve njegove definicije ili bez njih), ili čovek koji stoji na čelu progresivnog, socijalističkog lista u zemlji kao što je naša, koji će rado gutati knedlu i putem ispravke priznati da je neko drugi a ne njegov saradnik, dakle da je mušterija, u pravu.

Jedan primer tvrdoglavosti ove vrste, na polju dosta neobičnom, dao je nedavno novosadski „Dnevnik". Taj je list pre izvesnog vremena objavio, pod naslovom „Likovni život — Nedostaju sokovi mladosti" prikaz, tačnije članak, sa potpisom svog likovnog kritičara Đorđa Jovića, povodom izložbe vojvođanskih slikara i vajara u Subotici, u Zimskom salonu palićkog likovnog susreta. Konfuzan i nedovoljno pismen (i u bukvalnom smislu reči), ovaj članak ima dve teze: prvo, da se vodeći vojvođanski slikari i vajari nedovoljno menjaju, da nisu dovoljno aktuelni, i da su stoga b i v š i slikari i vajari, te da nema razloga da uopšte izlažu; i, drugo, da nema dovoljno mladih, novih imena. Ova je druga teza, izgleda, dobrim delom tačna, ali je iskazana na nemoguć način („Potrebno je postaviti pitanje zašto se ni u jednom gradu nije već nekoliko godina pojavio nijedan slikar ili vajar koji bi doneo nove ideje, uneo nemir i izazvao na dvoboj palete i dleta . . ."). Ona prva je, međutim, monstruozna. Po njoj bi formirani, zreli, afirmisani umetnici, koji su slikarstvu odnosno vajarstvu, prema svojim mogućnostima, dali nesumnjive (i ne male, s obzirom na to o kome je reč) vrednosti, trebalo od izložbe do izložbe da se menjaju, da izopačuju svoja uverenja, način izražavanja, svoju ličnost, da bi bili „aktuelni" i da ne bi podsećali na same sebe sa prošlogodišnje izložbe. Očigledno je da je ovaj članak napisan ili naprosto brzopleto i nepromišljeno, ili pod uticajem pomodarstva. Verovatno je da je rezultat piščeve želje da se drži izvesnih fraza i parola, danas dosta prominentnih, a shvaćenih doslovno i, prema tome, vulgarizovanih. (Teško nama ako nam se Peđa i Milo počnu da menjaju od izložbe do izložbe, pa da čovek ne može da ih prepozna. One koji su tako činili u toku poslednje decenije sad je bolje i ne prepoznavati.)

Sasvim je prirodno što su vojvođanski umetnici na ovakav napis morali da reaguju, pogotovu što je on izišao iz domena stručne kritike. Tako su se u „Dnevniku" pojavila pisma trojice eminentnih — Milivoja Nikolajevića, Jovana Soldatovića i Milana Kečića. Pisma tu i tamo ogorčena, možda preopširna, ali autentična i umesna. Dobro je što su izišla, ali je karakteristično kako je redakcija reagovala. Objavila je svoj odgovor (zašto svoj?) koji je smeša fraza bez značena, nesuvislih moralisanja i uvredljivih izraza (šta, pod kapom nebeskom, znači sledeći konglomerat reči: „Jetkost, toliko prisutna u odgovorima, dezavuiše dobru volju, spremnost za iznalaženje puteva, koji bi vodili rešavanju problema i razočarava one koji očekuju od likovnih umetnika odlučnu akciju i spremnost da bez konvencionalnih okvira i obzira, bez uljuljkavanja i samozadovoljstva, ne samo rečima nego i delom, izbore svoje pravo mesto"). Tako je redakcija ovog lista, umesto da iskoristi priliku i postigne nešto konstruktivno, jednostavno iz tvrdoglavosti uzela da brani i ono što je neodbranjivo, i to na način koji joj ne čini čast. A mogla je da, zajedno sa spomenutim, i drugim, istaknutim umetnicima, koristeći se mišljenjima koja i oni iznose, potraži odgovor na drugo i ispravno postavljeno pitanje: kako se obnavlja vojvođanska likovna umetnost, šta je sa mladima?

Načela

JOŠ NEŠTO O ŠTAMPI i načelima. Zabeleženo je da je nedavno „Borba", iz pera svog glavnog urednika Mome Markovića, donela uvodnik posvećen humoru i satiri kod nas. I ovaj članak, kao toliki drugi, u želji da bude načelan — ne kaže ništa. Tojest, ništa novo, ništa nepoznato, ili ništa određeno, osim jedne optužujuće note. Zamenjivanjem izvesnih reči u njemu, ista struktura mogla se primeniti i na, recimo, nedostatke domaće proizvodnje pasulja. Kakva je korist od toga? To što smo saznali da satira ne treba da bude destruktivna, a humor treba da je duhovit i smešan, a da nije malograđanski? (Apropos, i Svift je imao svoje savetodavce). Bilo bi mnogo bolje da je pisac analizirao neki zapaženiji, široj javnosti dostupan tekst ili tekstove iz ove oblasti, pa da na primeru pokaže ono što načelno izjavljuje. Ovako, zaista, nije ostalo ništa do ono što je učinio „Jež", koji je taj članak, podozrevam posprdno, preštampao doslovno, uokviren u crno. A povoda za konkretniju kritiku, umesto načelnih, direktivno-frazerskih uvodnika, ima. Da ne bih padao u grešku za koju druge optužujem, evo tog primera, iako on izlazi iz okvira ove rubrike, koliko god da jeste na marginama štampe: o najnovijoj predstavi „Atelja 212" pisali su svi beogradski listovi. Svi ovi prikazi, neki tačni, neki manje, dolaze iz pera i logike, načina mišljenja, pozorišnih kritičara. A to nije samo pozorišna predstava (čak je ona to manje, nego što je, recimo dobar kabare). Ali to jeste satira. I niko nije našao za shodno da nju, kao takvu, analizira ,da razmotri ono što je u njoj dobro, tojest što je duhovita žaoka, tačna opservacija, optužujuća replika, što otkriva deformacije u našoj sredini, i da to razluči od neke imanentne jetkosti, tu i tamo nedovoljno osnovane, i od nepotrebnog insistiranja na vulgarnosti radi nje same, kao da psovka može da bude oružje u borbi za nešto progresivnije i slobodnije. Karakteristično je da je jedini pokušao da ovom tekstu priđe po suštini, i našao jednu zlobnu ali duhovitu karakteristiku, nazivajući Crnčevića poznatim p o l j s k i m satiričarom, autor p a r o d i j a na kritiku u h u m o r i s t i č k o m listu „Jež".

ŽIVOT OKO NAS

Onako uzgred

Ljubiša MANOJLOVIĆ

Matematika

SVIĐAJU MI SE oni neceremonijalni razgovori koje u poslednje vreme saradnici nekih naših nedeljnih listova vode s ljudima iz takozvane „vrhuške". Zasluga, razume se, prvenstveno pripada novinarima kao pokretačima ove dobre stvari, ali u velikoj meri i intervjuisanim državnicima koji na najrazličitija pitanja odgovaraju bez glačanja, sa ljudskom neposrednošću. Takav razgovor se obično pokaže kao prilika da saznamo ne samo misli koje trenutno zaokupljaju jednog našeg važnog čoveka nego, uzgred, i ponešto o čoveku.

Sekretar CK Saveza komunista Makedonije Krste Crvenkovski je tu nedavno izjavio:

— Moj profesor iz gimnazije, jedan dobroćudni Splićanin, i danas kaže da bih bio bolji matematičar. Ne znam, možda ima pravo. To je jedna neostvarena želja, iako sam sada dosta toga iz matematike zaboravio.

Meni je izgledalo suviše čudno što je jedno vreme ministar finansija u našoj zemlji bio čovek koji je kao đak imao dvojku iz matematike. Kažu, dobar je čovek, veoma čestit, neće da krade. To je lepo, tamo gde su glavne pare, tamo treba da budu najčestitiji. Ali, opet, ako on za račun nije dovoljno bistar, sve je badava, mogu lako da ga prevare. Zato je svakako prijatno saznanje da je prvi čovek jedne naše republike odličan matematičar. Doduše, on je „sada dosta toga iz matematike zaboravio", što bi, ako nije rečeno iz skromnosti, bilo šteta. Jer najzad znamo šta nam je slabija strana, i koliko nam je sada potrebna matematika.

Uzbudljivo je kad Krste Crvenkovski, koji je već u svojoj četrnaestoj godini, kao skojevac, počeo da se tuče za ideale društvene pravde, i sad kao četrdesetogodišnjak izjavi sa mladenačkim zanosom:

— Za ideale se treba boriti, jer se oni ne mogu ostvariti odmah, uvaljivanjem u određene pozicije, za njih se treba i tući, a ponekiput i žrtvovati. Mislim, pitanje žrtvovanja za određene ideale, za određene ciljeve je jedna večita stvar koja još traje i koja nikada neće prestati, sve dok se društvo kreće napred. Danas svako mora da bude spreman na žrtve . . .

Ovakvom zanosu mora se naći mesta u svakoj dobroj društvenoj matematici. On može imati veliku, često odlučujuću vrednost i snagu. Ali pod jednim uslovom: da zanos ne zanese i samu matematiku. Jednom društvu na čijim su zastavama ispisani izvesni ideali uvek će biti veoma potreban matematičar da sa ljubavlju s a b e r e one koji su i dalje spremni na žrtve, ali i nemilosrdno o d u z m e one druge koji misle da je sve ostvareno „uvaljivanjem u određene pozicije". Bez toga nam dva i dva nikada neće biti četiri.

Požar u Žarkovu

U NEKAD CVATUĆEM metalskom preduzeću „Proleter" u Žarkovu stotini radnika dati su nedavno otkazi. Ništa neobično. Događaju se takve stvari i u drugim preduzećima. Samo, u žarkovačkom „Proleteru" to se odigralo na veoma neuobičajen način. Pošto su, bez pravog dogovora s kolektivom, čak u mnogo čemu i mimo dogovora, otkazi bili otkucani u jednoj od kancelarija, rukovodeći ljudi su odmaglili, a ova rešenja o otkazu radnicima je uručio — vatrogasac.

Radnici su s velikim nezadovoljstvom primili neprijatna pisma. Praskali su, grdili vatrogasca. Ovaj se osećao kao da mu pada na glavu kiša kamenja. Pokušavao je da objasni svoju ulogu. Ali otpušteni ljudi su bili uglavnom nemi za njegove razloge. I dalje su ga bezobzirno grdili.

Tek posle izvesnog vremena radnici su svoj položaj počeli trezvenije da sagledavaju i stvari su dobile drukčiji tok. Dogovorili su se da — kako piše „Borba" — pozovu sve one koji su otišli iz preduzeća ostavljajući za sobom pustoš da im polože račune. A vatrogasca su ostavili na miru.

I ova istinita pričica ima svoju pouku. Vrlo jednostavnu i vrlo poznatu, ali koju je korisno ponoviti: nisu i ne mogu biti krivi oni koji gase nego oni koji dovedu do požara.

Povodom dvogodišnjeg „jubileja"

NAJLEPŠE se zahvaljujem čitaocima koji su se na moj poziv, potrudili da saopšte svoje mišljenje o ovoj rubrici i mome radu na njoj. U idućem broju ću se na pisma osvrnuti s poštovanjem koje ona zaslužuju. Ako se do kraja ispostavi da su u većini čitaoci koji smatraju da je mojih „zanovetanja" u „Književnim novinama" za ove dve godine bilo dosta, ja ću, razume se, i takvu većinu poštovati.

Onako, uzgred

I VIC RADI VICA ljudima će često biti drag; referat radi referata neće nikada.

Brevijar kritičkih stavova

Priredili Božidar Kovaček i Draško Ređep: „KRITIČARI O VELJKU PETROVIĆU“ „MATICA SRPSKA“, Novi Sad 1965.

TEŠKO JE pomiriti se sa činjenicom da o jednom tako značajnom piscu kao što je Veljko Petrović do sada nismo imali knjige koja bi, kritički radoznalo i istorijski pouzdano, situirala njegovo delo unutar naše nacionalne književnosti. Još je teže, čini mi se, izbeći osećanju jednog, da tako kažem, nacionalnog stida koji odjednom obuzme svakog poštenog književnog poslenika kad se nađe pred velikim delom Veljka Petrovića. Taj stid proizlazi, reklo bi se, iz gore pomenute činjenice da jedno čestito delo nema odgovarajuće kritičke interpretacije, to jest, da nema, da nije bilo, sređene, pregledne istorije kritičke misli koja se odnosi na život i rad Veljka Petrovića. Ovim, razume se, ne potcenjujem napore i rezultate proučavalaca i kritičara, koji su sa više ili manje uspeha, u toku punih šest decenija, pisali o nesvakidašnjem stvaralačkom elanu našeg sad već sedog književnika; ja samo ukazujem na jednu praksu koja se u nas, iz decenije u deceniju, ponavlja kao da je deo naše vlastite sudbine i sudbine cele naše literature, istovremeno: čekaju se godišnjice i jubileji, nagrade i izvanredno važna priznanja, da bi se dobila nekakva studija ili, izuzetno, zbornik kritičkih tekstova. Mišljenja sam, i ovo je prilika da misao kažem bez ustručavanja, da prave kulture a bogme ni literature nema, niti će biti, sve dok se naše nacionalne vrednosti ne budu čuvale onako kako zaslužuju, sve dok u našoj istorijskoj svesti ne budu živo prisutne i presudne za buduća poređenja i rangiranja, takve stvaralačke potencije kao što su stvaralačke potencije Veljka Petrovića.

Zato svaki pokušaj da se prouči, afirmiše i kritički preispita stvaralaštvo Veljka Petrovića, doajena naše literature, uistinu izaziva radoznalost i pažnju, neku, nazvao bih je, apriornu simpatiju koja se, tako reći, samoinicijativno organizuje pred delima velikih i najvećih. Nije u pitanju samo pijetet prema ovom našem nacionu; njegova raznovrsna kulturna i stvaralačka aktivnost daje povoda i inspiracije za obimne eseje i oglede. U našoj bližoj istoriji literature skoro da nije bilo ličnosti o kojoj bi se, s više prava i sa više razloga, dalo pisati.

Takav jedan zaključak naročito se nameće posle čitanja knjige kritičkih tekstova o Veljku Petroviću koju su brižljivo i sa ljubavlju priredili Božidar Kovaček i Draško Ređep. Namera sastavljača ove neobično komponovane knjige, besumnje je ispravna: da današnji čitalac pobliže upozna markantnu ličnost našeg književnika i, istovremeno, kontinuitet kritičke misli koji se, u zavidnom vremenskom intervalu, formirao na horizontima Petrovićevog dela. Međutim, treba odmah biti načisto sa jednim, da ovaj brevijar kritičkih stavova, nije uspeo da pruži integralnu sliku našeg pesnika, onu, kako je nazva jedan kritičar, veliku fresku u kojoj se sve živo prepliće u jedinstvenu celinu. Doduše takav, sveobuhvatan, pristup ličnosti i delu Veljka Petrovića, sa one strane gde je, po rečima Isidorinim, njegova umetnost zarasla za živo meso, i nisam očekivao; imajući stalno pred očima taj nepregledni duhovni horizont našeg književnika, bilo mi je jasno da bi traganje za rezultantama njegovog stvaranja i bivanja moralo da se produži i proširi u mnogo obimniju knjigu nego što je ova Matičina, upravo, u knjigu koja će se lišiti ćudi alfabetara i rečničke tehnike.

U principu ja nisam protiv ovakvih knjiga, ali mislim da one dolaze na kraju, dakle, kao poenta, kao zrelost, ne samo kulturno-izdavačke situacije, već, što je mnogo važnije, kao zrelost kritičke misli u celini. Hoću da kažem: umesto da bude siguran vodič, priručnik tako reći, kroz štivo (ne) napisane kritike i esejistike o Veljku Petroviću, ova, na svoj način osobena knjiga, postala je bibliofilska retkost, brevijar koji se ljubomorno čuva i krišom pokazuje.

Fragmentarnost je usud ove knjige. Ne retko, naša radoznalost se iscrpljivala u opaskama, u zanimljivo izloženom stavu, u neočekivanoj lucidnosti nekolikih duhovnih veličina. Ni traga od one žive vatre nepotkupljivih saznanja koja jezgraju samo u celinama. Ja se ne mogu složiti sa tvrdnojm, iznesenom u predgovoru ove knjige, da su takve celine izuzetne, to jest, da su izuzetni tekstovi čija celovitost i širina zahvata mogu da zadovolje stroga merila. Ne treba čovek da bude ironičan pa da zaključi, odnosno uoči, u kojoj meri su mnogi stavovi mlađih kritičara, u stvari, proširene, pokatkad doista umešno obrađene, teme Jovana Skerlića ili Isidore Sekulić. Nije li taj podatak, da postoje tekstovi koji svojim značajem prevazilaze granice vremena u kojem su nastali, sigurna zaloga jedne knjige celovitih kritičkih tekstova o Veljku Petroviću?

Istini za volju, svaki brevijar, pa i ovaj, razume se, ima svoih prednosti, i ne ukazati na njih bio bi propust koji se nikakvom dobronamernošću ne bi iskupio. Pre svega, mogućnost da se rečničkom tehnikom plasiraju najraznovrsniji stavovi, ponekad oprečni u svom konačnom teorijskom izvođenju, doista su velike. Time je zanimljivost knjige, tako reći, zagarantovana. I ne samo to: zaboravivši osnovne nedostatke, prelazite sa teme na temu, organizujete svoje male čitalačke prodore u nedovoljno ispitana područja Petrovićevog dela i, sasvim iznenađeni bogastvom anticipacija i asocijacija, počinjete da verujete da je sve tu samo treba umeti naći. Taj otkrivalački karakter brevijara kao da je prva nadoknada svim primedbama koje sam naveo.

I doista: na marginama ovih fragmenata, nasilno, i ne bez rizika, istrgnutih iz onih napred pomenutih celina, postepeno se organizuje jedan mozaik kritičkih stavova, koji su, nema šta, dobar podstrek za dalja proučavanja. Štaviše, u pojedinim fragmentima participira, reklo bi se, univerzalnija kritička formula, i ako bi se tražila najsigurnija ocena, sud estetički relevantan i književno — istorijski neporeknut — onda bi se on, uveren sam, morao tražiti u onim zaista briljantnim, besumnje proročkim, rečenicama Jovana Skerlića. A taj sud, koji je Skerlić početkom ovog veka izrekao, ostao je do danas osnovni orijentir za skoro sve kritičare Petrovićeve poezije.

Uočivši u poeziji Veljka Petrovića duboko osećanje odanosti svojoj zemlji i jedno novo i originalno shvatanje rodoljuba, Skerlić je, na njemu svojstven način, efikasno kritički formulisao pesnikovo opredeljenje, etičke i estetske kategorije njegovog dela. Pre svih i bolje od svih, on je istakao jednu važnu karakteristiku Petrovićeve poezije, i ja je ovde navodim da se ne bi zaboravila: u našoj poeziji niko nije bolje opevao onu večitu vezu koja postoji između zemlje i čoveka, ono silno osećanje koje vezuje ljudske biljku za tlo iz kojega je izniklo i iz koga siše snagu i život. Mnogi kasniji kritičari vraćali su se na ovu temu. Tako je po Isidori, naš pesnik istinska reč zemlje, one iste zemlje koja mu je poklonila belu vatru duše i crvenu vatru srca. No, izgleda mi značajnija jedna druga njena napomena: u pesmama, piše Isidora, Petrović je filozofski odredeniji, a kroz „Rodoljubive pesme“ provlači se čak jedna potpuno opredeljena nacionalna ideologija.

Kada je u pitanju druga komponenta Petrovićevog dela, to jest njegova pripovetka i prozni izraz u celini, onda su, čini se, kritički sudovi češći, raznovrsniji, i ako hoćete, precizniji. Klasična po vrednostima i realistička svojom životnošću Petrovićeva proza je, po rečima Dragana Jeremića, u stvari, veliki hram života i njegovih funkcija. Nije teško zapaziti, i to većina kritičara navodi, da Petrovića u tom hramu najviše interesuje čovek. Taj antropološki karakter Petrovićevih proza postao je osnovni misaoni punkt oko koga su se, vremenom, organizovale estetike procene njegove.

Posle svega što je rečeno, uveren sam da bi se, na Veljka Petrovića, s pravom, mogla da odnosi jedna njegova kvalifikacija stvaralačkog podviga Laze Kostića: potrudio se da srpske motive stavi u sveljudsku perspektivu.

Ja pozdravljam napor da se ti motivi kritički formulišu i književno-istorijski odrede, pa makar to bilo i u obliku kratkih dijaloga sa jednim obimnim delom, jer ono što se s ljubavlju uradi nikada nije rđavo.

Miodrag Jurišević

Opšta mesta, forsirana mesta

Nada Iveljić: „PRAGOVI I STIJENE“, Anđelko Vuletić: „SEDAM VJEČNIH PITANJA“, „Naprijed“, Zagreb 1965.

IMA U ZBIRCI Nade Iveljić jedna pesma koju je, mislim, značajno na početku citirati ne toliko kao ilustraciju njenog pevanja koliko zbog toga što idejnim kontrapunktom na kome se temelji može da obuhvati dva tipa pesničkog postupka o kojima će biti reč. A možda i zato što dokazuje da intelektualna svest o postojanju jednog problema ni po čemu još nije garantija njegovog umetničkog savladavanja, prevazilaženja. Ta je pesma „To je isto“:

To je isto: prebrojavate li male stvari
koje su zaokupile život, nemoćni
da ih u savršenu cjelinu sastavite
pokretom ruke, srca ili oka

To je isto: prebrojavate li te tričave sitnice
zbog kojih mislite da ne možete živeti svoj veliki život
ili taj isti veliki život razbijate
da biste kasnije živeli od mrvica
U razbitom zrcalu da biste ogledali
glodali dio po dio svog krnjeg lika

Obe uzaludnosti, obe zablude, obe krajnosti najzad, u kojima i na koje mnogi, pa i umetnički život može da se protraći — pesnikinja je toga očevidno svesna — karakteristične su kao pojave koje omogućuju uopšten razgovor u istoj onoj meri u kojoj su karakteristične za konkretne slučajeve. Jedino tako, uostalom, kao razmatranje postupaka koji imaju, a imaju je, široku primenu, ovaj razgovor ima smisla.

* * *

Ne znam uz čije bi pesništvo isteklo iz pera ženske ruke — a današnja naša poezija ne može da se potuži na odsustvo predstavnika nežnijeg pola — bolje pristajao atribut „ženско“ no uz pesništvo Nade Iveljić. Konstatujući to, svakako nemam na umu misaonu i smirenu zrelost, posebnu osećajnost, finu liričnost, psihološku delikatnost koje se mogu naći na relaciji od Desanke Maksimović do Jasne Melvinger. A još manje na bogatom metaforičnošću transponovani kult „večnog ženskog“ koji izvire, recimo, iz stihova Vesne Parun. Mislim upravo na one osobenosti koje, obelodanjujući jedan banalniji vid sentimentalnosti, vezuju uz taj atribut izvestan pežorativan smisao.

Duhovni stožeri oko kojih ova pesnikinja plete svoju mrežu su nekolika sa svom ozbiljnošću izrečena opšta mesta, nekolike trivijalne istine, adekvatno transponovane, kod kojih nam je teško oteti se iskušenju i ne upitati: „Ma, je li mogućno?“ Evo samo nekih: „Svi putovi vode u isti grad“, „Nisko je upravo to što se stidimo svoje ljubavi“, „Možda bi se moglo kao sigurnu utvrditi zauvjek ljepotu življenja kad svijet ne bi bio pun tolikih sprovoda“, „Koliko zločin može odvratiti čovjeka od njegova puta to ne mogu izmjeriti trgovci“, „Bili bismo svi mi još obesnije lude da se neke stvari mogu ponoviti ali ne, krug se zatvara“ itd. Ono što ne povuku „filosofske“ pretenzije većim će delom razvući privatna, emocionalna objašnjenja, pravdanja, praštanja i čuđenja. Ili: srceparateljna šaputanja s tezom i poukom — za predškolsku decu:

Vi, djeco budite dobri dok se mama ne vrati

Ti, seko, nahrani malenu
Mlijeko i kruh su na polici
U peći složena drva
Samo potpali vatru, ali oprezno
I zaboravi da mame nema do dva sata...

Ako se i dospe na prag jedne „velike“ teme kakva je prolaznost („Nije bilo ljepšeg parka“), atmosferu parka što prati promene na deci koja provode bezbrižne dane u njemu, odrastaju i smenjuju se, narušiće mnoštvo isuviše konkretnih detalja, isuviše nevažnih elemenata stvarnosti. Gotovo je nemogućno u takvim momentima ne podsetiti se jednog teksta Pavla Stefanovića u kome se iz iskustva govori o tome kako je jedna autentična ljudska situacija, bez znanja njenih aktera snimljena na magnetofonsku traku a docnije emitovana, njima samima delovala fals i kičerski. Umetnost je odista jedan (da li samo jedan?) stepen više od autentične ljudske situacije, jedan, u najmanju ruku, njen sublimno, koncentrisano i tehnički adekvatno izražen vid. Na stranu to što ostaje u oblasti čiste misterije zašto se stihovi prekidaju baš tamo gde ih pesnikinja prekida, a ne na nekom drugom mestu. Neki unutrašnji ritam koji bi i čitalac mogao da oseti tu svakako nije opravdanje. „Tričave sitnice“, koje po vrednosti značenja pesama to ne moraju biti, u slučaju Nade Iveljić to jesu u mnogom i zato što neuspehu teme doprinosi i neuspeh tehničkih i stilskih sredstava.

* * *

Iako poezija Anđelka Vulezića predstavlja antipod poeziji Iveljićeve, onu drugu krajnost iz uvodne pesme („... ili taj isti veliki život razbijate“), to još ne znači da se o njoj može

Nastavak na 4. strani

Bogdan A. Popović

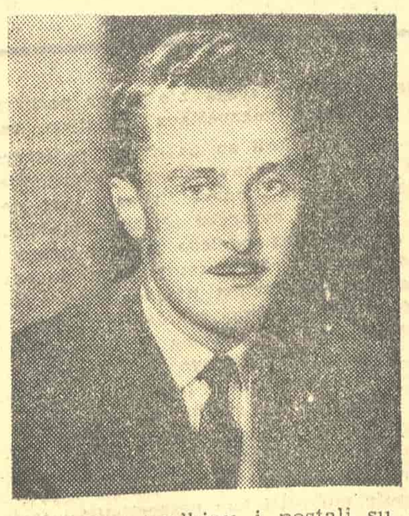

Pepeo pod zvezdama

Lojze Krakar: „UMRITE MRTVI“, zavod „Borec“, Ljubljana 1965.

NOVA KNJIGA PESAMA slovenačkog pesnika Lojze Krakara nosi u sebi veliku količinu stvaralačkog truda i napora da se pesnik domogne čistog pesničkog izraza i da što neposrednije iskaže sav svoj unutrašnji svet, svoje nemirne doživljaje koji se u njegovoj svesti polako i teško kristališu u definitivan lirski oblik. Ovaj pesnik polako piše i stalo mu je da se izrazi prečišćenim pesničkim jezikom i da ostavi impresivan utisak da kroz svoju poeziju ispoveda lične impresije o životu koji mu vrlo često izmiče iz vidnoga polja i guši se u dalekim teškim i kobnim uspomenama.

U ovim pesmama Krakar se suočava sa apokaliptičnim događajima iz rata, sa onom jezom koja nikad ne prestaje već krupnja i postepeno se pretvara u progon, u trajni nemir, u dramu. Zbog intenziteta uzbuđenja i nemira koji u njemu izazivaju sećanja na rat ova je poezija vrlo emotivna i misaono neobično prodorna. Pesnik u njoj iskazuje sebe, svoje nemire i samoće, svoje bolove i tuge, iskazuje sebe suočenog sa uspomenama, sa onim fatalnim trenucima u kojima je preživljavao intimno gubljenje samoga sebe u sebi i u vremenu. Drugim rečima u ovim poetskim vizijama Krakar je gustim i neraskidivim nitima vezan za gorke trenutke svoga detinjstva koje je jednom zauvek uhvaćeno u bezizlaznoj teskobi života. To je i razlog što se Krakar vrlo često vraća ovoj temi, jer ona nosi u sebi posebnu unutrašnju ekspresivnost, jedno fatalno uverenje da život u jednom trenutku nije doživljen u svome punom intenzitetu i zato postaje progon, potreba da se doživi, da se ispuni praznina u nama. U tome je sav nemir ovoga pesnika i njegovo moranje da se neprekidno još jednom i uvek vraća na ratne teme, jer doživljaji rata bili su isuviše snažni, isuviše potresni da bi ih pesnik zaboravio, isuviše su duboko zaronili u njegovu ličnu sudbinu i postali su jedna snažna dimenzija njegovoga trajanja. U mnogome su ti doživljaji bitno odredili karakter njegove poezije, nametnuli su joj izvestan ekspresionistički šarm u izrazu, razdražljivost i razgnjevljenost, ali i žestinu, jednu malo sumračnu ponornost koja izaziva nervozu i prkos, čuđenje i večno pitanje: da li je ovaj naš život od vajkada samo besomučna igra između sudbine i čoveka? Ako jeste: postoji li negde njen kraj? Sa velikim uzbuđenjem dolizi se na pomisao, dolazi se do istine da se pravi odgovor na ova pitanja krije u samom naslovu knjige: „Umrite, mrtvi“.

Kraj svih životnih igri treba videti u čovekovom kraju; čovek hoće da se oslobodi tih suludih misli i premišljanja i zato moli mrtve da umru u njemu, da se oslobodi teških naslaga uspomena koje ga razaraju. To je i razlog što ovaj pesnik toliko intenzivno misli na mrtve i smrt; smrt je za njega jedna mogućnost spasa, ali ne smrt čoveka, već kobnih uspomena, čovek hoće da doživi unutrašnje prečišćenje i da traje. Zbog toga se Krakar s toliko žestine i otvorenosti sukobljava sa svetom u sebi koji je bio fatalan, hoće tu fatalnost da uguši u sebi i da samoga sebe dovede do saznanja da se tragika ovaplotila životom. Ali jedno je nesumnjivo: potpunog isceljenja od bola nema, on je sveden u pesniku, u ljudima njegove generacije na jedan simbol — može to biti naša neprekidna nervoza ili pak stalna strepnja od neizvesnosti, možda naša sklonost ka tuzi ili naša otvorenost za sumnju. Svejedno šta, ali taj fantom živi u nama i kao pesma i kao poraz, i kao psovka i kao opomena.

Zato i kažemo da je pravi lirski domen ovoga pesnika sažet u vizionarskom buđenju teških uspomena iz rata; on je strastveni liričar onda kad traume progovore iz njega, a naročito onda kad se slike prošloga rata pretope u slutnje i strepnje od novih vratolomija.

Ovaj je pesnik po svome temperamentu refleksivna priroda, analitički je duh koji može mnogo da oseti i lucidno da kaže; poseduje jaku imaginaciju i gotovo virtuoznu sposobnost da pomoću slika, metafora i simbola oživi svoje intimno uzbuđenje, pretvori ga u živi organizam koji postaje naš sagovornik. Upravo ta pesnikova sposobnost da pomoću jezika uspomene i domišljanja perobražava u živi i svakodnevni svet presudno je uticala na to da u njegovoj poeziji ima toliko drame. Zato život u njoj grca, a na momente se utapa u tamne jeze i duboke letargije. No jednu činjenicu ne treba ispustiti iz vida: ove se asocijacije odnose samo na najnoviju Krakarovu knjigu. Međutim, kad je suočimo sa prethodnim njegovim knjigama, osetićemo da je stvorena s nešto manjom stvaralačkom vatrom, naročito u odnosu na zbirku „Med iskalci biserov“. Dok je prethodna knjiga bila sva treperava u svojoj neobuzdanoj lirskoj ponesenosti ka višem i trajnijem smislu života, ova je u svojoj lapidarnosti izraza svedena na osećanja čovekovoga bezizlaza iz ropstva uspomena. I po svome izrazu je skučenija: u njoj ima više nervoze i gnušanja, a manje ponesenosti ka stvaralačkoj jezgri života.

Ako ovu knjigu shvatimo kao pesnikov obračun sa samim sobom, sa svojim uspomenama, kao svođenje vlastitoga bilansa trajanja na realne i razumne granice, onda se nedostaci čisto estetske prirode umanjuju za onu količinu afektivnosti koja se potkrala u izrazu koja je neminovna u trenucima intimne razdražljivosti.

Milivoje Marković

Nastavak sa 3. strane

govoriti kao o tipično „muškoj". Takvo šta bi se moglo ustanoviti samo po glasovnom intenzitetu izvirućem iz pesama, koji bi, da je reč o profesiji koja živi od glasnih žica, u auditorijumu stvorio bojazan da ne dođe do njihovog pucanja.

Da nešto kritiku treba redukovati na dijalog autora recenzirane knjige i recenzenta, i da ne cenim instituciju od koje primam platu, ovim povodom bih prepisao svoj tekst iz 1962. godine o knjizi stihova istog autora „Jedina nada". S istim razlogom s kojim je on objavio staru knjigu s novim naslovom dopisavši joj desetak pesama. (Biće da je komercijalni efekat prethodne dao za to podsticaj.) Kako se pesnik modernizovao i aktualizovao (pesma „Busole" u ovoj zbirci zove se „Kompasi" i razmeštaj pesama po ciklusima je drukčiji) i meni ostaje da krenem njegovim putem, s tim što ću citirati samo deo pasusa iz prošlog teksta uz molbu blagonaklonim čitaocima za izvinjenje. U zaključku svog teksta, dakle, napisao sam tada: „Krajnji efekat ove zbirke, u jednom određenom smislu, podudaran je efektu kojim se koristi rokn rol. Beskrajno insistiranje na jednom malom broju tonova deluje na centralni nervni sistem tako da dolazi do „transa", mišići lica izobličuju se u blaziranu grimasu, a slušalac počinje da se klati u ritmu. Ovde, ko izdrži do kraja, oseća se kao da je bio u vlasti jednog teškog i preteškog sna u kome se kretao kao somnambul, raširenih ruku, tražeći oslonca i svetlosti, pokušavajući da nam se otme na sve mogućne načine". (Aktualizacije radi molim da se umesto r o k n r o l čita m e d i s o n ili s u r f).

Ma kako ovo izgledalo van predmeta o kome je reč, ja ni danas nisam u stanju da poetiku ovog autora kondenzovanije prikažem. Nisam pogotovu zato što, ne verujući sebi samome i proveravajući svoje zaključke, dospem po ko zna koji put i do ovakvih stihova koji bi mogli da nagoveste da je njihovom pesniku, ipak, dovoljno stvari u jasnim predstavama raspoređeno:

i nakoncu
opet mi je kao i prije kao suza jasno kao bol znano
da se ruše i DIŽU GRADOVI
da teku rijeke i duvaju vjetrovi
DA SE NJISU ŽITA i da jeleni gone
da se kopaju bunari i DA SE SVIJET OKO NJIH GURA

i da se pružaju srca i da se pružaju noževi
i DA MAJKA NARIČE i da djevojka laže

ali ŠTA SE POD OVIM NEBOM OD MENE RADI
šta se tu sa mnom događa TO MENE BOLI...

Poenta njihova, međutim, večito preteže i primorava na povratak prvobitnim stavovima. U centru ove verbalne i verbalističke negacije sveta i gotovo svega postojećeg u njemu, po jednom veoma čvrsto građenom sistemu (sistematičnost, uostalom, nije u suprotnosti sa opsenarstvom, a ovde je opsenartvo u pitanju) pri svemu je jedna hipersenzibilna ličnost. Drugog objašnjenja nema. Kada bi ovi stihovi davali mogućnost čitaocu da prihvati jednu, ma kako pesimističku, evokaciju svega što je čovečanstvo prošlo ili viziju onoga što ga čeka, ili da se s njima ne složi, bila bi to sasvim druga stvar. Tada bi čitalac morao bar da respektuje snagu pesničke evokacije i vizionarske pokušaje. Ovako, čitajući stihove u kojima naslućuje darovitog pesnika, sposobnog da neke fragmente uzdigne i do groteske, prisiljen je da pred naletima kurentom i verzalom štampanih stihova, pred talasima uzvika, usklika, jauka, uglavnom uzmače. Za jednu pesničku zbirku zaista je isuviše pretenciozan pokušaj da se obuhvati sve što subjektivno i objektivno, po mišljenju pesnika, dokazuje dezintegraciju čoveka i čovečanstva: od ličnih obmana i samoobmana do spiska nauka koje pokazuju prividnost opšteg duhovnog napretka.

* * *

Ovi pesnici postavili su sebi i svojim čitaocima celi niz pitanja. Kada pitanja ne bi bilo, dakako, ne bi se ni odgovori tražili. U njihovom slučaju neprijatno je jedino to što će i većina čitalaca postavljati pitanja i, ma kako ona bila jednostavna, odgovora, bojati se, neće biti. Prvo pitanje je: da li je mogućno da postoji neko ko se umetnošću bavi a još je u dilemi o osnovnom njenom smislu? Je li ona samo afirmacija ili samo negacija života, ili je nešto mnogo više, šire i kompleksnije? Rekreacija jedne više, duhovnije životnosti koja ni u kom slučaju ne isključuje i tamne strane života. Drugo je pitanje: šta je u umetnosti osobenost a šta privatnost, šta unošenje elemenata umetnikove biografije a šta dizanje hipertrofirano osetljivih emocionalnih fizionomija na stepen opštosti na kome im nema opstanka jer opštost isključuje jednostranost.

Pitajući se i sam, čitalac će se tako, osećajući potrebu da se posle tolikih pročitanih stihova opredeli, privoleti pesništvu u kojem vidi mogućnost za prodor na vazduh pesničke žice pritisnute i zagušene debelim slojevima suvišnih taloga. Ta je pesnička žica u knjizi Nade Iveljić čista i plemenita forma lirskog krokija kao što je, na primer, „Majstori i ruže":

Onaj tko je znao
istinu znao vladati materijalom
nije samo zidao
zidao samo
nego i rušio, prezidavao
Kliktao i očajavao

Kamenorezac pravi nije u kamen
prenio tek svoj san i smijeh
već i svoju stvarnu tugu mu dao
On nije birao samo kamen bijel
već i kamen crn
Ružu i trn

I neki stihovi iz ciklusa „Izložba slika". Ono što je dobro u toj knjizi i što ostavlja otvorena vrata nadi za budućnost ove pesnikinje, spada u tu formu.

Bogdan A. Popović

IZLOG KNJIGA

ILJA ERENBURG

Francuske sveske

„Matica srpska", Novi Sad 1965; Preveo Živojin Boškov

PRE PETNAEST GODINA francuski ministar Žorž Bido odbio je da izda ulaznu vizu Erenburgu proglasivši ga za neprijatelja Francuske. Kakva ironija! Ilja Erenburg je bio i ostao jedan od najvećih prijatelja i poklonika Francuza i francuske kulture. Došao je u Pariz 1908. kao sedamnaestogodišnjak, zavoleo ga i saživeo se sa njim. „Stranac se u Francuskoj ne oseća usamljen" — kaže Erenburg i zatim citira ruskog pisca Karamzina: „Ja želim da živim i umrem u mojoj otadžbini, ali posle Rusije za mene nema prijatnije zemlje od Francuske, gde stranac često zaboravlja da nije među svojima". Erenburg i Karamzin nisu usamljeni primeri. Dugačak je spisak književnika, filozofa, naučnika, muzičara, slikara i običnih ljudi koji su u Francuskoj našli svoju drugu domovinu. Šta ih je privuklo i zadržalo u njoj? Kao odličan poznavalac političkog, društvenog, kulturnog i umetničkog života Francuza, Erenburg je i sam razmišljao o tome, a kao stranac mogao je lakše i pravilnije da izvede zaključke. Neposredan rezultat njegovih zapažanja i razmišljanja o Francuzima, a posebno o njihovoj kulturi, predstavlja knjiga koja se pod naslovom „Francuske sveske" pojavila u Moskvi 1958. godine. Njome se on odužio Francuskoj i Francuzima za sve što je kod njih video i naučio. A toga ima toliko da ova knjiga predstavlja i značajan prilog izučavanju evropske kulture uopšte.

Kao svaka sveska, i ova Erenburgova ima više listova. Prvi „O nekim crtama francuske kulture" plod je njegovog pedesetogodišnjeg posmatranja i izučavanja francuske kulture i predstavlja samo delić svega što bi Erenburg mogao da nam ispriča o njoj. Pišući o njenim pojedinim periodima ili pojavama, on dočarava duh tog vremena, a ocenjujući ih istorijski dolazi do originalnih zaključaka. Listamo dalje i nailazimo na „Poeziju Fransoa Vijona", „Staru francusku pesmu" „Pesme od XV do XVII veka", „Poeziju Joahima di Belea", „Stendalove pouke", „Impresioniste", „Povodom crteža Pabla Pikasa", „O poeziji Pola Elijara". Ovi članci, studije i eseji o umetnosti, književnosti i slikarstvu, kao i prevodi Vijonovih i Beleovih stihova upoznaju nas s Erenburgom čovekom, pesnikom i filozofom, — otkrivaju čoveka neizmernih znanja i interesovanja, ličnost snažne deskripcije i prefinjenog osećanja za umetnost. Posebna draž ove knjige je u tome što je autor često svedok događaja i prisan prijatelj ljudi o kojima piše.

Prva Erenburgova knjiga izišla je 1910. godine u Parizu. Od nje nas deli pola veka i brdo ispisanih stranica i čitava biblioteka objavljenih knjiga. Treba li onda posebno isticati Erenburgovu veštinu pisanja, zanimljivost i aktuelnost njegovih tema? Ili stil izgrađen na najboljim tradicijama francuske publicističke proze? Naravno, ne. To su kvaliteti karakteristični za sva njegova dela i davno su uočeni i priznati. Samo, po svoj prilici, usled želje da nas što bolje upozna sa vremenom i problemima o kojima razmišlja ponekad je u davanju podataka i svedočanstava izdašan do te mere, da to zamara čitaoca.

Vrednost ove lepo opremljene knjige nešto je umanjena brojnim štamparskim greškama.

Zoran BOŽOVIĆ

PJER RENUVEN

Evropska kriza i prvi svetski rat

„Naprijed", Zagreb, 1965. Preveo Nikola Berus

PJER RENUVEN pružio nam je diplomatsku istoriju evropske krize koja je dovela do prvog svetskog rata i ratničku i diplomatsku istoriju prvog velikog međunarodnog pokolja u istoriji čovečanstva. Renuven je svoju knjigu prerađivao nekoliko puta, dopunjujući je uvek novom arhivskom građom i podacima iz literature, koja je u međuvremenu, između dva izdanja njegove knjige, izlazila u svetu. Zbog svega toga njegova knjiga predstavlja jedan sintetički pregled istorijskih događaja prve dve decenije dvadesetog veka i može da posluži kao pouzdana informacija o tim događajima svim onim ljudima koji se istorijom prvog svetskog rata ne bave kao specijalisti. Ona može isto tako da posluži i širokoj publici kao jedno od sredstava da o istorijskim zbivanjima stekne i formira svoj pouzdan sud.

Za one druge koje istorija prvog svetskog rata interesuje šire i dublje, Renuvenova knjiga je značajna pre svega zbog toga što pruža obimnu bibliografiju o istorijskim događajima. Renuven govori o zbirkama objavljenih izvora i o najvažnijoj literaturi. Ali se ne ograničava na to; navodeći literaturu on istovremeno daje objašnjenja i obaveštenja sa kog su aspekta ta dela pisana, da li su ona tendenciozna, u pronemačkom ili proengleskom, recimo, smislu ili predstavljaju pokušaj objektivističkih prikaza i oživljavanja događaja. Zbog toga onaj koji želi da se bavi specijalističkim studijama istorije prvog svetskog rata u Renuvenovoj knjizi nalazi ne samo neophodan priručnik nego i pouzdanog putovođu kroz obimnu literaturu koja o ovim događajima postoji.

Objavljivanjem Renuvenove knjige naša istorijska prevodna literatura dobila je nesumnjivo mnogo. Zbog toga treba odati priznanje dr Nikoli Berusu koji je ovu značajnu knjigu preveo na srpskohrvatski književni jezik i učinio je pristupačnom ne samo naučnim radnicima nego i širokoj masi čitalačke publike.

Predrag PROTIĆ

F. W. I. SCHELLING

Sistem transcendentalnog idealizma

„Naprijed", Zagreb, 1965.

SVE DO POJAVE ove knjige Šeling kao filozof bio je prilično nepoznat našim čitaocima. Čak se može reći da za njegovo učenje nije postojalo gotovo nikakvo interesovanje, što se da lako objasniti ako se zna da, naročito posle drugog svetskog rata, Šeling nije mogao privući onu pažnju i interesovanje koje je, na primer, privlačio Hegel. Jer, polazeći od činjenice da je, posle smrti Hegelove, Šeling bio onaj filozof koga je reakcionarna pruska vlada pozvala da preuzme katedru filozofije u Berlinu da bi se suzbio uticaj opasne Hegelove filozofije i da je Šeling, baš zbog ove svoje aktivnosti ,bio predmet žestokih napada mladoga Engelsa (u napisima „Šeling o Hegelu", „Šeling i objavljenje" i „Šeling, filozof u Hristu ili Preobražavanje svetovne mudrosti u božju mudrost"), kod nas je njegovo filozofsko stvaralaštvo ostalo sasvim zanemareno. Međutim, da je to bio razlog što se dobila prilično netačna slika ne samo o značaju koji je Šeling imao za Hegelov filozofski sistem, nego još više za razvoj onih filozofskih shvatanja koja su izvršila presudan uticaj na neke savremene pravce u filozofiji, verujem da posle objavljivanja ove knjige nije potrebno naročito isticati.

U svom pogovoru ovoj knjizi Danilo Pejović piše da „mnogi tumači i poznavaoci Schellingove filozofije s pravom smatraju da je s i s t e m t r a n s c e n d e n t a l n o g i d e a l i z m a u sadržajnom i formalnom pogledu njegovo najsavršenije djelo". To je, verovatno, i bio jedan od glavnih razloga zbog čega je upravo ono odabrano, među Šelingovim radovima, da bude prevedeno na naš jezik. Uz ovo, glavno Šelingovo delo, u prevodu se objavljuju i njegova pisma o dogmatizmu i kriticizmu, kojima je autor želeo, po sopstvenim rečima, da predupredi „da se od trofeja kriticizma sazda nov sistem dogmaticizma, mjesto kojega bi svaki iskreni mislilac opet želio staru građevinu".

I „Sistem transcendentalnog idealizma" i „Pisma o dogmatizmu i kriticizmu" imaju i jedan poseban značaj za one koji se bave umetnošću ili, tačnije rečeno, estetikom. Šelingov filozofski sistem završava se jednom romantičkom filozofijom umetnosti, i u završnom poglavlju „Sistema transcendentalnog idealizma" izložene su glavne postavke te i takve filozofije umetnosti, dok se u „Pismima o dogmatizmu i kriticizmu", zapravo u poslednjem, desetom pismu, nalaze i njegova razmišljanja o staroj grčkoj tragediji, čiji je predmet Šeling sjajno uklopio u kontekst svojih tadašnjih shvatanja.

Pogovor Danila Pejovića, koji se gore navodi, ne samo da je potreban zbog boljeg i savremenijeg razumevanja Šelinga i njegove filozofije, već i zbog toga što se u njemu, iako samo u nekoliko reči, spominju nastojanja nekih savremenih filozofskih i naučnih radnika da, u pokušajima osavremenjivanja Šelinga, otkriju šelingovsku komponentu i u Marksovom učenju.

Najzad, treba reći da je prevodilac Viktor D. Sonnenfeld, koji se prevodeći Šelingove radove ovde objavljene našao pred izvanredno teškim zadatkom, uspeo da našim čitaocima učini razumljivim ovog velikog filozofa epohe nemačkog romantizma.

Aleksandar A. MILJKOVIĆ

LEONARDO DA VINČI

Traktat o slikarstvu

„Kultura", Beograd 1965. Prevod: Vera Bakotić Mijušković

NEGDE NA PRVIM stranama Leonardovog „Traktata" stoji: „Ono (oko) je prozor na ljudskom telu kroz koji duša posmatra lepote sveta i naslađuje se njima". U tom i jeste moć slike po Leonardu, njena beskonačnost u otkrivanju estetskog sadržaja u pojavama koje su nam okrenute i kojima smo okrenuti, jedna evolucija koja vodi od oka ka duhu gde smo kao ljudska bića ispunjeni svetlošću oblika, materijalnošću sveta.

Interesantno je svakako i poučno pročitati ovu knjigu i vratiti se delima starog majstora te videti kako su one zakonitosti do kojih je došao jednim nadarenim i inteligentnim posmatranjem prirode i čovekovog tela primenjene, oživljene i osmišljene samom umetnošću. Ono što nam se mogio činiti, dok smo čitali „Traktat", kao pedantnost matematike, geometrijska traganja, racionalan spektakl, sada izgleda kao sredstvo da se dođe do sveobuhvatnijeg poimanja odnosa koji su umetnosti nužni kao materijal, bez kojeg ona ne može, niti je u to vreme htela.

„Traktat" je firentinski majstor pisao iz godine u godinu, i on i nije ništa drugo nego niz sređenih zabeležaka o strukturi, perspektivi, prostoru. Leonardo je sve vreme imao u vidu mlade učenike svoje Milanske škole na čiju obdarenost je računao no sa iskrenom namerom da je usavrši. Hteo je da ovim spisom o jednoj zakonomernosti i valjanom trudu uputi mlade slikare na to da obuzdavaju svoju snagu kako bi je svrsishodnije mogli upotrebiti. Mogu se na prvi pogled učiniti danas u mnogome prevaziđena i naivna shvatanja i postavke koje nalazimo u „Traktatu", ali nam jedno razumnije gledanje na renesansu kaže kako je Da Vinči bio u pravu, i ne samo za svoje vreme: „Trudi se, slikaru, da svoja dela praviš tako da ona privuku gledaoce, pa da se oni zaustave pred njima sa velikim divljenjem i uživanjem, a ne da ih ona privuku, a zatim odbiju, kao što to čini vazduh sa čovekom koji po noći skače go iz kreveta da vidi je li oblačno ili vedro, i koji se odjednom, oteran hladnoćom vazduha, vraća u krevet iz koga je bio izašao. Neka, pak, tvoja dela budu kao vazduh koji u topla vremena izvlači ljude iz njihovih kreveta i zadržava ih da sa uživanjem udišu letnju svežinu. Ne želi da budeš praktičar pre nego što postaneš učen, a gramzivost ne treba da pobedi slavu koja se ovom umetnošću zasluženo stiče".

„Traktat o slikarstvu" (Trattato della pittura) slavnog Firentinca sastavio je Frančesko Melci, sledbenik i učenik majstorov, naslednik njegovih knjiga, instrumenata i rukopisa, spajajući ono što je bilo rastureno. Pravo je čudo koliko se i kako se Leonardov „Traktat" zalaže za ono što je umetnost slikanja, veština odraza stvarnog i postojećeg, umešnost korišćenja oka. Treba videti te stranice gde se slikar pomaže crtežom da ukaže ljudima, kojima se obraća, kako je i te kako važno racionalno suditi, meriti, ispitivati odnose između svetlosti i predmeta, ne zapostavljajući, čini nam se, ništa od svega onog što je moglo biti predmet slike. Kao matematičar on vizira, raspoređuje, precizira, proračunava; kao iskusni esteta on upozorava na ono što je vrednost predmeta kao estetskog pojma. Ova rigoroznost koju pokazuje govoreći na osnovu ogromnog posmatračkog i slikarskog iskustva o figurama, vrstama tkanina, razmerama tela, o odeći, o sjaju i refleksima, brdima, lišću, vodi, oblacima i horizontu, ne smeta: ona je tu da nam pokaže kako unutarnji nemiri, iako su voditelji kičice, ipak su nedovoljni ako oko nije osposobljeno da procenjuje, a ruka poslušna i krotka da bi se došlo do pravog majstorstva čiji je jedan, i ne nevažan, deo — zanat slikanja. On otkriva ono što je bilo tek otkriveno i interesantno renesansi: perspektivu, tu „uzdu i kormilo slikarstva", i senku, kao elemente jedne nove likovne ere koja će utrti trag i drugim raznovrsnijim i uzbudljivijim pronalascima i tehnikama. „Traktat" je lišen religioznog ushita; uzalud tražimo korene uzvišenosti mistifikovanih renesansnih likova; on je knjiga — priručnik za onog koji svoj dar želi da usavrši. Otkrivši već da se slika prostire na svih deset funkcija oka: tamu, svetlost, telo, boju, oblik, položaj, udaljenost, blizinu(!), kretanje i mirovanje, Leonardo podseća slikare „po kojem pravilu i na koji način treba svojom umetnošću verno da predstavljaju sve one stvari koje su delo prirode i ukras sveta".

Aleksandar RISTOVIĆ

NEPREVEDENE KNJIGE

RYSZARD PRZYBYLSKI

Dostojewski i „Przeklete problemy"

Warszawa, PIW, 1964.

U PREDGOVORU svoje knjige Rišard Pšibilski pre svega daje pregled literature posvećene stvaralaštvu Dostojevskog. Broj studija i eseja o Dostojevskom pokazuje da je njegovo stvaralaštvo sasvim ispitano. Pa i pored toga ni o jednom od glavnih romana Dostojevskog ne postoji makar jedna sintetička studija. Knjiga kritičara i izvrsnog poznavaoca ruske literature u Poljskoj Rišarda Pšibilskog ima, prema tome, stvarnih razloga za svoj nastanak. Iz spomenutog predgovora autora knjige može se videti da literatura o piscu sama po sebi predstavlja nešto posebno što zahteva još mnoga rasvetljivanja. Studije nastale u devetnaestom i početkom dvadesetog veka daleko su od naučnog objektivizma, one su pre projekcije strasti, subjektivnog doživljaja dela Dostojevskog. To je, naravno, normalno s obzirom na duhovne potrebe epohe. Za predrevolucionarnu, razdrtu Rusiju Dostojevski je pre svega bio slikar portreta ljudske bede, pisac koji nagoveštava „religijsku revoluciju". Za Francuze, koji su ga otkrili početkom 20. veka, on je bio tvorac nekonvencionalne psihologije, vodič u iracionalne sfere ljudske ličnosti, svet nejasnih težnji. Za mnoge evropske intelektualne krugove primer „neustrašivog pogleda u svet haosa i nihilizma", koji pustoše dušu savremenog čoveka. Nekim savremenim estetičarima njegova dela izgledaju kao svedočanstvo tendencija koje imaju za cilj da u ime autentičnosti i direktnog egzistencijalnog iskustva dođu do ,saznanja". Upravo zbog brojnih dilema koje je delo Dostojevskog izazvalo u predrevolucionarnoj Rusiji, zatim svojim suprotnostima i rospolučenošću, ono je bilo predmet interesovanja Bjelinskog, Dobroljubova, Rozanova, Berdjajeva, Hesea, Žida, Kamija, T. Mana i dr. Savremeni istoričar literature ne može mu prići kao nespecijalista. Knjiga Pšibilskog je koncentrisana pre svega na istraživanja geneze stvaralaštva Dostojevskog i njegove povezanosti sa filozofskim idejama epohe, ali isto tako želi da „objasni genealogiju naše savremenosti". Jer, knjiga je esejistički napisana ali i naučno. To znači da je pisac zagarantovao sebi slobodu izbora problematike i način njene prezentacije i da nije želeo da se služi materijalom iz dela Dostojevskog za ilustrovanje vlastitog mišljenja i pogleda na moralne i političke probleme. Time je pre svega pokazao da su glavni problemi i ideje u ranom stvaralaštvu Dostojevskog uzeti iz evropske kulture. To su problemi romantizma i socijalizma, „dva najvažnija pravca evropske misli 19. veka", Kantova etika, ateistički humanizam Fojerbaha, gotovo sve fundamentalno na Zapadu toga vremena. Ovim je Pšibilski odgovorio na pitanje netrpeljivosti prema Dostojevskom krajem prošlog veka. Svoj dokaz potkrepljuje poređenjem Dostojevskog s Bodlerom. To su gotovo jedini pisci toga vremena, koji su se odlučili na pravi duhovni prevrat Njima, po mišljenju Pšibilskog, literatura 20 veka treba da zahvali što su nam preneli intelektualni zamah Bajrona i Ljermontova, Poa i Nervala Zatim Pšibilski pobija rasprostranjeno mišljenje o nehatu Dostojevskog prema formi i stilu time što analizom dokazuje da se Dostojevski koristio iskustvom epistolarnog romana, prvom velikom evropskom školom suptilne psihološke analize. Knjiga Pšibilskog je i reakcija na naivni „biografizam" i vulgarni sociologizam, dve popularne metode u interpretaciji Dostojevskog. „Svet formi, ideja, slika, koncepcija su centralni u njegovom životu i književnom radu" Time on zadaje udarac i svim primitivnim analizama patološkog u životu pisca Pšibilski je po mišljenju mnogih kritičara, upravo najsintetičniji kada analizira bolnu i potresnu dramu inteligencije izgnane iz stvarnosti despotizmom.

Poslednjih nekoliko godina u Poljskoj se pojavio niz dela iz oblasti humanistike kao „Istorija i profesija" Zofije Stefanovske, „Vršnjaci Mickjeviča" Aline Vitkovske, knjige M. Janjon, A. Valickog, koje su nam približile i razjasnile jedno vreme i ljude epohe, „čiji sadržaj se ne može iscrpsti, a koja je puna glasova koji govore o nama najvažnije stvari", karakterišući to vreme kao „epohu koja nadvisuje sve snove i maštanja bogatstvom duha, koja u grudima nosi stotine jevanđelja, apokalipsi, mudrosti, lepote..." U spomenute knjige bez sumnje spada i knjiga Pšibilskog o Dostojevskom

Biserka RAJČIĆ

Ko je tražio đavola

Uz razgovor u redakciji časopisa „Delo“ o tokovima i strujama u savremenoj jugoslovenskoj književnosti

Predrag PALAVESTRA

tribina tribina tribina tribina tribina

tribina tribina tribina tribina tribina

KRAJEM SEPTEMBRA, iznenadno i neočekivano, dobio sam poziv da učestvujem u razgovoru koji je redakcija beogradskog časopisa „Delo“ organizovala povodom nekolikih letošnjih članaka, objavljenih u „Politici“, „Borbi“ i „Delu“, o tokovima i strujama u posleratnoj jugoslovenskoj književnosti. Poziv je bio telefonski, upućen gotovo u poslednjem času; drugi učesnici u razgovoru, kako sam bio obavešten, primili su, ranije, pismene pozive. Učinilo mi se, zato, da mi je taj kasni poziv upućen naknadno, na nečiju intervenciju, ili u znak formalne tolerantnosti redakcije „Dela“, dakle u oba slučaja iz taktičkih razloga, i na zakazani sastanak nisam otišao.

To me, razume se, nije lišilo ni prava ni mogućnosti da o izvesnim tumačenjima posleratne naše književne situacije kažem neku reč. Naprotiv, razgovor u „Delu“, čiji je redigovani stenogram objavljen u novembarskoj svesci časopisa, zaoštrio je pojedine probleme u kritičkom preispitivanju naše literature, pisane za poslednjih dvadeset godina i, samim tim, izazvao nova neslaganja u tumačenju i ocenjivanju nedavne književne prošlosti. Ne slažući se, od samoga početka, sa izvesnim postavkama Svete Lukića, koji je svojim člancima, objavljenim tokom leta u „Borbi“ i u „Delu“, bio, u stvari, inicijator razgovora o posleratnoj književnoj situaciji, a, takođe, ni sa mišljenjem Petra Džadžića o rezultatu književno-estetičkog sukoba između dveju svojevremeno oštro suprotstavljenih grupa (takozvanih realista i takozvanih modernista), koje je, uz Lukićeve članke, bilo osnova za razgovor u „Delu“, zadržavam se, sada, samo na dvema temama, nabačenim i u tim člancima i u razgovoru kome, ovim putem i na ovaj način, dajem svoj prilog, uveren da će svaka otvorena i načelna konfrontacija različitih stavova i mišljenja nužno ubrzati proces ozdravljenja naših književnih odnosa i težište međusobnih neslaganja među piscima prebaciti s ličnog i grupaškog osnova na plan principijelnog razmatranja pitanja od opšteg književnog i kulturnog interesa.

Pitanje metoda u kritičkoj analizi i interpretaciji književnih zbivanja od rata naovamo, postavljeno pojedinim člancima Svete Lukića, pre svega člankom „Tokovi i struje u našoj današnjoj literaturi“, kao i tekstom pod naslovom „Appendix“, delimično pročitanom na sastanku u „Delu“, predstavlja, po mome mišljenju, ključnu tačku svih sadašnjih i budućih razgovora o događajima u kojima smo, na ovaj ili onaj način, s ove ili one strane, svi učestvovali i koji su, objektivno, isuviše blizu da bi već bili istorija, ali, istovremeno, dovoljno daleko da se o njima već ne bi moglo i trebalo govoriti otvoreno, argumentovano i kritički. Neki učesnici u razgovoru, održanom krajem septembra u redakciji „Dela“, skrenuli su, takođe, pažnju organizatorima skupa da, zbog metoda kojim su ostvareni, članci Svete Lukića iz „Borbe“ i „Dela“ ne mogu, u stvari, da budu osnova za ozbiljniji i studiozniji kritički pokušaj klasifikovanja posleratne jugoslovenske književnosti. Pisani brzopleto i nenaučno, bez dovoljno poznavanja književnih zbivanja u drugim republikama i kulturnim centrima, bez gotovo ikakve argumentacije, olako i proizvoljno, na nivou kafansko-kuloarskih razgovora, uslovno, kolokvijalno i veoma subjektivno, u stilu i maniru neobaveznog ćaskanja „ovo volim — ovo ne volim“, tekstovi Svete Lukića su prvenstveno plod domišljanja, prisećanja i improvizacija, a najmanje studioznog analitičkog rada i strpljivog ispitivanja književnih pojava. Neosporno je, doduše, da je u svojim člancima Sveta Lukić često bio na tragu mnogim tačnim tumačenjima, kao što je neosporno i to da je, mestimično, vršio flagrantna ogrešenja o materijalnu istinu i istorijska fakta; svaki pionirski posao, kakav je Lukićev bio u mnogo čemu, lako se podvrgava kritici. Ići, u konkretnom slučaju, od jedne Lukićeve zablude do druge, od jedne njegove omaške do druge, rasvetljavati, pobijati i obarati svaku njegovu proizvoljnu i olaku tvrdnju, odnosno prihvatati i produbljivati sve ono što je u njegovom tumačenju više ili manje tačno i uverljivo — to bi, u ovome času, čini mi se, bio jalov posao. Direktna polemika s većinom Lukićevih i onako uslovnih postavki i teza ne može da bude ni izdaleka toliko plodonosna koliko, mislim, može da bude korisno neposredno ispitivanje Lukićevih iskustava, njegovog postupka i metoda u pokušaju da se posleratna književnost sagleda kao izvanredno zanimljiv i u ponečemu gotovo jedinstven period žive fermentacije ideja.

Već na prvi pogled pada u oči da gotovo svi članci Svete Lukića, o kojima je ovde reč, imaju jedan isti prirodni nedostatak: nijedan od njih ne govori o književnosti nego o književnim prilikama. Ne o književnim delima nego o književnoj čaršiji. Ne o stvaralaštvu nego o stvaralačkoj klimi, o odnosima između časopisa i pisaca, o literarnim pokretima i prekretima — o svemu, dakle, što je, istina, imalo uticaja na književnost, ali što književnost nikada nije bilo niti će, mislim, ikada moći da bude. Nekako uvek na periferiji literature, kritičar koji se kritikom nikada nije bavio, radoznao, živ, pronicljiv, mada nedovoljno sređen, sistematičan i disciplinovan duh, Lukić je, u osnovi, u gotovo svim tekstovima, bio više sociolog posleratnih književnih prilika nego kritičar posleratne književnosti, i to sociolog koji se u svome radu rukovodi pre svega ličnim instinktom, vlastitim raspoloženjem i subjektivnim afinitetima, tek ponekad, možda, proverenim, ali ne u životu, već u razgovoru s istomišljenicima. To se, na određen način, neposredno odrazilo u mnogim njegovim tvrdnjama, a, samim tim, i u tumačenjima onih koji su, u „Delu“, prihvatili njegov postupak i posleratnu književnost ispitivali njegovim metodom, vodeći više računa o mišljenju i raspoloženju čaršije nego o karakteru i vrednosti samih književnih dela.

Osnovna slabost toga metoda je u tome što je nepouzdan, nenaučan i što dozvoljava svakojake proizvoljnosti. Nemajući oslonca u činjenicama, na koje se jedino može oslanjati neki ozbiljan rad ove vrste, lukićevski metod sasvim zanemaruje i prenebregava književna dela, nastala u posleratnom razdoblju, i zadržava se isključivo na odjecima i komentarima koji su se, o tim delima, mogli čuti tu i tamo, u nekom književnom salonu, u nekom uredništvu, u kafani, ili u neobaveznom ćaskanju literata. U jednom od prvih letošnjih članaka, u kome se bavio ništa manje nego pokušajem utvrđivanja hijerarhijske lestvice vrednosti u savremenoj jugoslovenskoj literaturi, Lukić je izneo ceo svoj program i objasnio svoj kritički metod. Lativši se da „racionalnije odredi vrednosti neke današnje naše književne pojave, dela ili ličnosti, odnosno opusa“, on je bio uveren da metodski principi toga posla nisu ni nejasni ni sporni: „Pored pisanja profesionalne književne kritike istraživač mora da uzima u obzir još i sledeće faktore: zvanična priznanja, nagrade, i sl.; prevođenje, „uspeh“ i ocene u inostranstvu; najzad širu reakciju tzv. javnog mnenja, uključujući tu i glas one prave književne publike“. Kakva kobna zabluda! Verujući da će samo na osnovu takvih merila, bez suočavanja sa delima, biti u stanju da utvrdi „neku vrstu srednje ocene jedne književne vrednosti“, Lukić je izgubio iz vida da je izabrao vrlo nesigurne jemce, o kojima kritika, istina, vodi računa, ali prema čijim se ćudima nikada ne upravlja, jer raspolaže mnogo pouzdanijim sredstvima kritičke interpretacije i mnogo efikasnijim naučnim mehanizmom istorijskog ocenjivanja. Svaki kritičar, koji piše sa namerom da nešto kaže i saopšti, i koji svoj posao ceni više nego kafanski razgovor o tome koliko, u datome trenutku, na književnoj pijaci vredi ovaj ili onaj pisac, ovaj ili onaj pravac, ovo ili ono delo, nikada se, u raspravi o književnosti, neće oslanjati na stvari i pojave izvan književnosti, pošto je njihovo eventualno delovanje na književnost uvek posredno i po pravilu prolazno. U želji da „racionalnije odredi vrednosti neke današnje naše književne pojave, dela ili ličnosti“, samo površan čovek uzeće u obzir podatke o kod nas poslovično sumnjivim i moralno kompromitovanim „zvaničnim“ priznanjima i nagradama, ili o tiražima prvih, trećih, petih, devetih izdanja pojedinih pisaca, kojima se ista dela istovremeno i preštampavaju i prodaju na rasprodajama u bescenje; o još uvek tajanstvenim i nespoznatim kanalima za prevođenje na strane jezike — o trošku zajednice, ili o vrlo dubioznim, falsifikovanim i polovično prenesenim ocenama dobijenim u inostranstvu. Samo brzoplet i nepromišljen čovek pouzdaće se u nešto tako maglovito, nedefinisano i gotovo fiktivno kao što je takozvana šira reakcija takozvanog javnog mnenja, za koje se, u našim književnim i kulturnim prilikama, nikada ne zna ko ga sačinjava, pa ga, kao nešto vrlo relativno i rastegljivo, svojataju i navlače na sebe u isti mah pisci, umetnici, intelektualci, viši, srednji i niži rukovodeći krugovi u partiji i administraciji, premijerna publika, radnici, penzioneri, domaćice, studenti — svi, do besposličara i badavadžija po bezistanima i gradskim kafanama. Davati hijerarhijsku lestvicu vrednosti jedne literature na osnovu tih i takvih kriterijuma, i tim metodom, označavati tokove i strujanja u jednoj književnosti, a pri svemu tome zanemarivati uobičajeni kritički metod analize i interpretacije delâ, koja sačinjavaju tu književnost, to, po mome mišljenju, znači od drveća ne videti šumu i, još više, znači vršiti jedan nesolidan i neozbiljan posao, od koga neće biti nikakve koristi sem što će svojim proizvoljnostima i manama eventualno izazvati neke reakcije i time interesovanje kritike usmeriti određenim pravcem.

Uporedo i u tesnoj vezi sa problemom metoda u kritičkom ispitivanju književnih pojava u posleratnom razdoblju stoji i problem kriterijuma, koji se primenjuju u ocenjivanju dela, događaja i zbivanja posleratnog književnog života. Zaveden neadekvatnim i nekritičkim metodom, Sveta Lukić je, kao uostalom i niz učesnika u razgovoru u redakciji „Dela“, davao samo relativno tačne i čvrste ocene, zadržavajući se prvenstveno na ocenjivanju pojedinih pokreta i tendencija, a gotovo nikako ne zalazeći u ocene delâ onih pisaca koji su pripadali tome pokretu. Najbliže istini bio je, bez sumnje, prilikom ocenjivanja nadrealističkog pokreta u srpskoj književnosti nakon prvog svetskog rata. To mu je, objektivno, bilo omogućeno izvesnim ranijim, doduše takođe uzgrednim, tumačenjima nadrealističke akcije, koja je u svome kretanju od nihilizma do ekstravagancije razbila mnoge okamenotine građanske umetnosti i obogatila ekspresivnu moć moderne poezije. Što se više približavao našim danima Lukić je, međutim, sve više gubio merila. Dok je ulogu časopisa „Pečat“, i pojavu pečatovštine, osvetlio samo letimično, ali i tim ovlašnim i kratkim osvrtom razbio teške brave dubrovačke na toj tabutemi naše međuratne književnosti, karakter i sudbinu takozvane socijalne literature on nije valjano ni naslutio. U ocenjivanju toga pokreta oslanjao se, izgleda, manje na pisane dokumente, a više na usmene legende koje po književnoj čaršiji Beograda i dan-danas kruže kako o toj književnosti tako i o njenim predstavnicima, koji su, navodno, kao prevejani ždanovci, kidali glave i jeli malu decu. Prvi nagoveštaj crno-belog shematizma, koji je u tumačenju i ocenjivanju najnovijih, posleratnih književnih događaja sasvim ovladao Lukićevim kriterijumima, osetio se, tada, prvi put da, doveden do paroksizma, dođe do punog izraza u nekritičkom objašnjavanja književnih sukoba i polemika između časopisa „Delo“ i „Savremenik“, dakle onih događaja koji su se u književnom životu Beograda odigrali pre desetak godina.

Pristrasan i, iz razumljivih razloga, popustljiv prema časopisu „Delo“, u čijem je uredništvu jedno vreme i sam bio, i čiji je redovan saradnik ostao do danas, Lukić taj sukob, i potemike koje su ga pratile, tumači manihejski: kao borbu svetlosti i tame, dobra i zla, progresa i nazadnjaštva. Grupa oko „Dela“, kaže on, „prvo u poeziji a onda u prozi i eseju, ostvarila je izvestan interes za celokupnu modernu literaturu. Ona je načela neke osetljive moralne probleme našeg čoveka u revoluciji. „Delaši“ su izneli glavni teret situacije nastale posle prvog oslobođenja od socijalističkog realizma i dogmatike, pomerajući granice prema većoj razgranatosti u stvaralaštvu, u kulturnoj politici i u čitavoj kulturi. Indirektno je ovim dovoljno opisana i grupa oko časopisa „Savremenik“, pravi i najljući protivnik pozicije „Dela“. Ona je, na svoj način, takođe bila šarena a sačinjavali su je pripadnici socijalne literature i prve posleratne generacije (...), zatim neki noviji, tradicionalni i konzervativni duhovi.“ Ne ulazeći, ovde, u širu polemiku s Lukićevim deplasiranim tvrdnjama da su saradnici i grupa oko „Dela“ jedini izneli teret borbe s ždanovizmom i recidivima dogmatičke teorije socijalističkog realizma, zanimljivo je i, čini mi se, nimalo slučajno da su te iste manihejske pozicije u razgovoru u redakciji „Dela“, pa i drugde, zastupali, pored Lukića, i drugi bivši ili sadašnji urednici i saradnici „Dela“, među njima i Petar Džadžić, čiji je članak „Da nema vjetra...“, iz „Politike“, bio u tome smislu još određeniji. Dok Lukić „Delu“ pripisuje mesijanske zasluge, koje „Delo“ nesumnjivo ima, ali otprilike u istoj meri koliko i drugi jugoslovenski časopisi i listovi toga doba, Džadžić pravi jedan pojednostavljen i svojeglav bilans književnih sukoba i proglašava pobednika: „Bez obzira na sve privide, bitka se vodila za slobodu stvaranja i protiv nje, za stvaralačku misao nesputanu dogmom pedagogije i dnevnih potreba i protiv nje, za iskrenost umetnika u socijalističkom društvu i protiv nje, za nesmetan razvoj tvoračke individualnosti i protiv njega. Konzervatizam, duhovno sivilo, uskost pogleda na stvaranje, književno administriranje, birokratski pogled na literaturu, kao i uprošćeno sociološko svođenje pisane reči na odraz stvarnosti i ne manje shvatanje o „optimističkom“ karakteru literature u socijalizmu — bili su uzdrmani u temelju. (...) Proces je doživeo i svoju završnicu: bio je izgubljen za one koje je istorijski razvoj naše književnosti prinudio da se osete poraženim. (...) Pojedini časopisi i revije, borbeni punktovi i bastioni konzervatizma, pritisnuti silom nužnosti i svejedno koliko mrzovoljno, otvorili su sporedna vrata za „trojanskog konja“ novih shvatanja, trudeći se da to učine što tiše i što neprimetnije, kako bi svoj poraz učinili što bezbolnijim. Kada je na njihovim stranicama osvanula literatura koju su sve dotle anatemisali (...) — stvari su krenule novim tokom“. Pobeda je, znači, bila izvojevana, ali su, u njenom proglašavanju, literarno-istorijski i kritički kriterijumi bili zamenjeni neknjiževnim.

Tu istu simplifikaciju, proizvoljnu pa zato neprihvatljivu, ponovili su, u razgovoru u redakciji „Dela“, još nekoliki diskutanti, zaboravljajući, kao i Džadžić i Lukić, da bi se o eventualnim pobedama, koje na književnom i estetskom planu nikada nisu do kraja ni dobijene ni izgubljene, moglo govoriti jedino na osnovu čvrstih rezultata pažljive analize književnih dela, a nipošto ne na osnovu nepouzdanih i nestalnih subjektivnih osećanja i raspoloženja jedne od zainteresovanih strana, niti na osnovu mehanicističkih domišljanja u stilu osnovački uprošćene teze o porazu takozvanih realista, koji su, navodno, bitku izgubili kada su u svojim časopisima počeli da objavljuju autore i dela protiv kojih su se, ranije, borili. Dijalektičku silu života, koja je preobražavala i menjala podjednako i pripadnike jedne i pripadnike druge protivstavljene struje, menjajući, istovremeno, i karakter književnih odnosa, ta plitka, u osnovi nekritička, demagogija sasvim je ispustila iz vida. Reklo bi se namerno, pošto je očigledno da, tokom poslednjih deset godina, i književna produkcija i književna situacija pokazuju podjednako zanimljiv proces dedogmatizacije stvaralačkih stavova i ideja onih koji su u čaršiji, uslovno, smatrani dogmaticima i konzervativcima, odnosno sve veću i literarno opasniju ždanovizaciju onih koji su u toj istoj čaršiji, takođe uslovno, smatrani nosiocima borbe protiv ždanovizma. O toj pojavi, koja govori o dubokoj relativnosti veoma osetljivih i nikada do kraja rešivih književnih odnosa, i koja, nasuprot Džadžiću, daje sasvim drukčiju sliku beogradske književne situacije za poslednjih deset godina, bilo je reči u jednom od članaka Svete Lukića u „Borbi“, kao i u razgovoru održanom u redakciji „Dela“, gde se niko (što je takođe svojevrstan podatak o istinitosti tih stavova) nije suprotstavio trezvenim i argumentovanim postavkama Živorada Stojkovića, čije tumačenje posleratnih i savremenih pojava u književnom životu ide u red najoriginalnijih i najtačnijih kritičkih ocena naše novije literarne situacije.

Dok je Lukić samo konstatovao da „ždanovizam kod nas — i u sadašnjem času — vole da pronalaze upravo oni stariji pisci koji su se pre deset i petnaest godina ogorčeno tukli protiv našeg i sovjetskog dogmatizma“, odnosno oni koji su „odvajkada hteli da sve Ždanove unište ždanovskim sredstvima: administrativnom zabranom, ideološkom diskvalifikacijom“. — Stojković je svoje tvrđenje da „pobeđenih zapravo nema“ i da su „predstavnici nekih modernističkih strujanja (...) bili, ili upravo sada jesu, prebudni čuvari idejno-političkog reda u našem književnom životu“, potkrepio konkretnim dokazima. Smatrajući, ispravno, da je socijalistički realizam više jedan režim u literaturi nego jedno teorijsko shvatanje literature, on je naveo samo dva primera: slučaj Marka Ristića, koji je „u posleratnom periodu već ubrzo posle „Svedočanstava“ (...) postao uglavnom sudija za prekršaje naše literature, i to specijalizovan za političke prekršaje“, i slučaj Oskara Daviča, koji, kao zao duh našeg književnog života, po Stojkovićevom mišljenju „ne zaslužuje ulogu javnog tužioca i pojedinca i pojedinih ustanova čija mišljenja ne podnosi ili uloge ne shvata“. Književno reakcionarna uloga Oskara Daviča ne sastoji se, međutim, samo od njegovih povremenih, u skorije vreme sve učestalijih, teških pogromaških ispada ždanovskog tipa, u kojima se ideološka diskvalifikacija kombinuje s pozivom na uskraćivanje materijalne, što će reći i fizičke, egzistencije literarnog protivnika, nego se, što je za književnost daleko značajnije, ogleda i u njegovom stvaralačkom opredeljenju

Nastavak na 9. strani

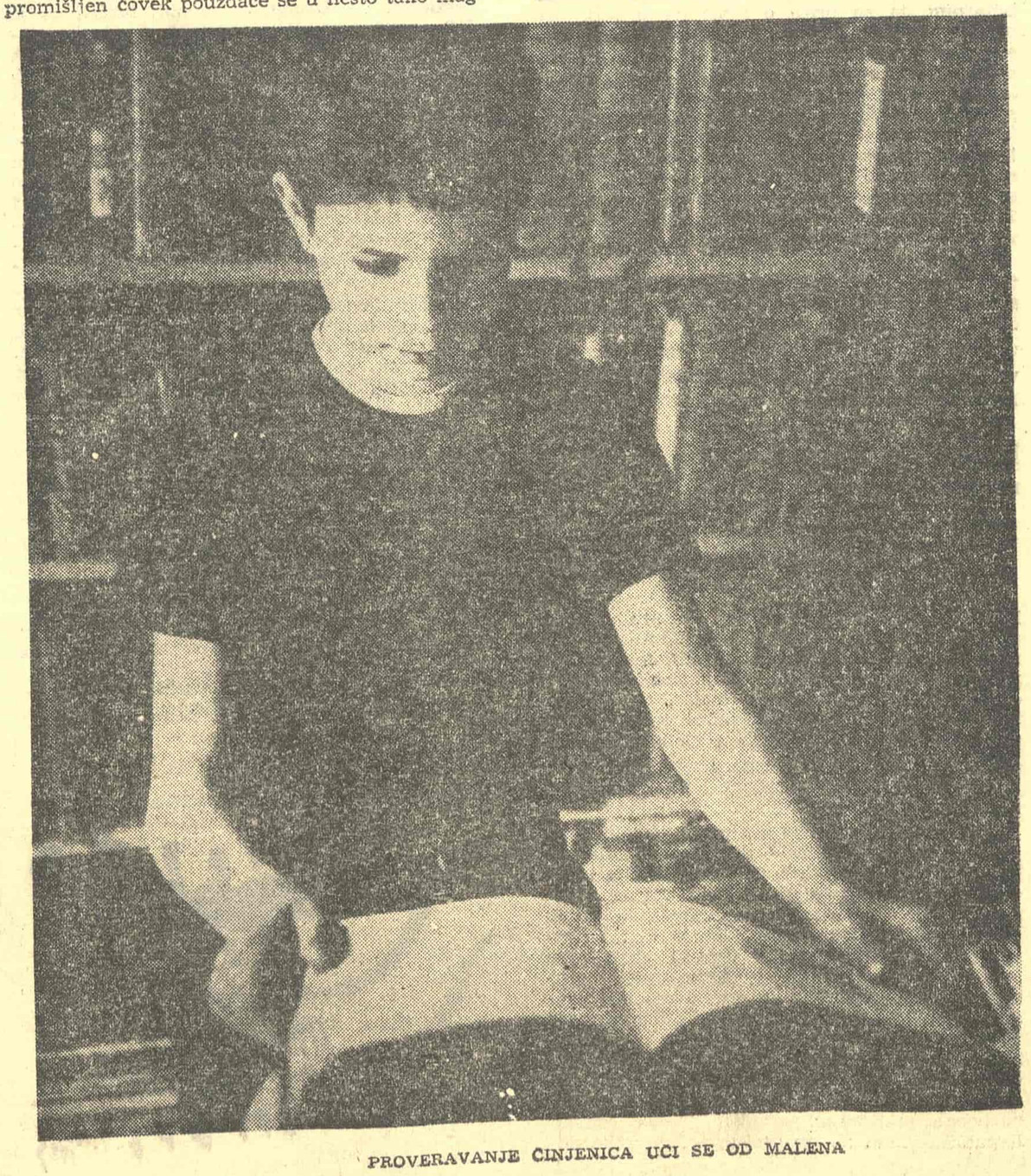

PROVERAVANJE ČINJENICA UČI SE OD MALENA

likovna umetnost

Jelena Ćirković

Galerija Kolarčevog narodnog univerziteta

JEDAN ODLOMAK iz Pravilnika o ovoj Galeriji glasi:

„U Galeriji Kolarčevog narodnog univerziteta mogu izlagati stvaraoci iz svih oblasti likovnih umetnosti koji svojim stvaralaštvom doprinose razvoju likovnog izraza, prvenstveno mladi".

Prvenstveno mladi... Jelena Ćirković rođena je 1910. godine. Činjenica da izlaže u Galeriji koja je prvenstveno posvećena mladima, govori o aktuelnosti i svežini njene slikarske misli.

Godinama već delo Jelene Ćirković pleni svojim mirom i osobenom lirikom, stojeći po strani dnevnih slikarskih događaja, prolaznih moda i uzvitlanih bitki. Ova slikarka pripada onoj vrsti likovnih pregalaca, koji na prvo mesto u svom radu stavljaju intimni doživljaj sveta, ne vodeći mnogo računa o tome da se razlikuju od drugih ili da izvedu revoluciju, jednu od mnogih slikarskih revolucija koje nam svaka nova izložba donosi. Kao da geslo ovih platana govori o činjenici da je mnogo teže graditi, nego rušiti, mnogo brže diviti se svetu, nego prosipati gnev na njega.

Devetnaest slika, koje je Jelena Ćirković izložila na svojoj najnovijoj izložbi, pokazuju nam da je njen put koji se dugo vremena kretao u granicama „slikarstva situacije", prekrivajući razgranatom ornamentikom kvadrate tkanina na način blizak umetnosti Japanaca, da je taj put naglo počeo da se penje naviše probijajući se ka čvrstijim formama i sigurnijim oblicima. Izvukavši sve moguće pouke iz slikarske tehnike, veštine baratanja različitim lazurama i fakturama, Jelena Ćirković je svoje jedinstveno osećanje za čulne harmonije utopila u službu obliku, kome je arabeska potpuno podređena. Njena najnovija platna otkrivaju nam i sasvim novo interesovanje za mogućnost kolaža, koji takođe nije shvaćen rušilački, već slikarki pomaže da ostvari neslućeno čiste zvukove i harmonizacije. Bez pompe i raskoši, bez obilja tehničkih novina, ovo slikarstvo vas nagoni da ga na prvi pogled zavolite i poklonite svoju punu pažnju.

Dok se većina slikarki trudi da iz svojih platana izgna sve tragove emocionalnosti i nežnosti, urođene njihovom polu, Jelena Ćirković na svakom koraku pokazuje da su joj treperavo-ženstvene emocije dragoceno tkanje za stvaranje slikarskog veza.

Somotasto, crne harmonije, oivičene umbrama i prigušenim sijenama, na čijoj se tamnoj osnovi svetle čisti akcenti, boje, komadi stare, izbledele hartije, i tajanstveno razlivene lazure, pokazuju nam jednu zrelu umetničku ličnost, koja pokušava da odgonetne tajne tame na jedan specifičan slikarski način, oslobođen literarnosti i anegdotičnosti.

Svežina kojom Jelena Ćirković to postiže nagoni nas da sa nestrpljenjem i simpatijama očekujemo njenu sledeću slikarsku avanturu.

Milovan Stanić

Galerija Ateljea 212

U TRENUTKU u kome je gotovo nepristojno baviti se figurativnim slikarstvom, Milovan Stanić, dubrovački slikar, izložio je svoje portrete i pejzaže u Galeriji „Ateljea 212". Ova izložba pokazuje pre svega hrabrost da se sa pažnjom priđe ljudskom licu, ne plašeći se sličnosti sa modelom. Veoma škrtim i uzdržanim slikarskim sredstvima Stanić to postiže na jedan posebno siguran način, koji svojom jednostavnošću može i da zbuni čistunce navikle da od slikarstva traže isključivo hermetične egzibicije.

Njegovo slikarstvo zasnovano na tragici vertikala i oporim sivilima bavi se iznalaženjem najjednostavnijeg načina da se ispriča istina o nekom licu ili nekom pejzažu. Razumljiv i ljudima udaljenim od slikarstva kao i poznavaocima, Milovan Stanić se svojim slikarskim stavom izlaže opasnosti da bude napadnut iz istih razloga iz kojih se napada predstavnik francuske figurativne škole Bernard Bife.

No sve više se približavamo vremenu u kome će se sa istom pažnjom vrednovati i apstraktni i figurativni slikari, merilima koja neće zavisiti od njihovog izbora, već od količine duha i snage uloženih u slikarsko delo.

Zbog toga, ma kako izgledalo čudno delo Milovana Stanića, njegove tragove je potrebno tražiti u mediteranskoj jasnoći misli, koja ne pati od suvišne tajanstvenosti, već svoju pažnju poklanja isključivo i u prvom redu naporu da se vizuelni događaj ispriča što je moguće jasnije i jedostavnije.

Posebnu draž ove izložbe predstavlja izvesna dokumentarnost, koja leži u izboru ličnosti koje je Stanić portretisao.

Dubrovačka lica, lica glumaca, pročelja starih zgrada i čudni uglovi Dubrovnika, grada koji smo navikli da vidimo obično na jedan prilično tipiziran način, poklanjaju Stanićevoj izložbi posebnu draž i zanimljivost otkrivanja jednog novog sveta, pitoresknog i čudnog.

Milovan Stanić nam se predstavio kao vešt crtač, dobar poznavalac mogućnosti boje, psiholog i znatiželjan umetnik, čije se interesovanje prostire u okvirima figurativnog, čineći od njega retku, sve redu ličnost u našoj umetnosti, ličnost portretiste.

K. M.

Sudbina finansiranja

književnih i kulturnih listova i časopisa

(NASTAVAK SA 1. STRANE)

u jeku privredne reforme, kad ni pre nje nismo nikako mogli čestito da, kako se to obično kaže, „uhvatimo bika za rogove", stvar je za sebe.

Čini mi se da bi, u fazi kad su, kao što rekoh, dosadašnji fondovi ugašeni, najnormalnije bilo da se sredstva iz poreza na autorske honorare nekako izdvoje i upotrebe u isključivo kulturne svrhe, a ne da ostanu u bilo kom vidu fiskusu. Verovatno da ni ta sredstva ne bi bila dovoljna, ali bi im zato svakako trebalo dodati i prihode koji se dobijaju od dela naših i stranih klasika, prihode koji već godinama neopravdano ostaju izdavačima a da ni za dlaku nisu uticala na smanjenje cene knjige.

I to bi bilo dovoljno za početak.

Vlatko PAVLETIĆ
urednnik „Matice hrvatske"

Finansirati iz nacionalnog dohotka

VEĆ SE NIZ GODINA ponavlja ista greška da ulazimo u novu finansijsku godinu a da nam ništa nije poznato o finansijskoj bazi izdavačke djelatnosti. Ove je godine stanje utoliko neizvjesnije što su presušili izvori dosadašnjeg Fonda za unapređenje izdavačke djelatnosti, pa se još ne zna ni koliko ni odakle će pristići potrebna sredstva. Redakcije časopisa moraju oko 1. prosinca dati u štampu rukopise za siječanjski broj 1966, a još uvijek ne znaju hoće li za to imati pokriće, odnosno kolika će biti dotacija. Držim stoga da bi trebalo najhitnije intervenirati da se utvrde sredstva kojima će u idućoj godini raspolagati republički fondovi za izdavačku djelatnost, jer bez toga otprije imenovane komisije ne mogu otpočeti s vrlo odgovornim dijelom posla — raspodjelom sredstava.

Čine mi se najlogičnijima prijedlozi da se za kulturu svake godine odvaja određeni postotak nacionalnog dohotka, tako da razvitak kulture dobija stimulanse u vezi s općim napretkom našega društva, u razmjeru s povećanjem nacionalnog dohotka. Iz tako određenih i osiguranih sredstava bilo bi svakako relativno jednostavno odvajati određene svote za različite kulturne djelatnosti, imajući u vidu napose veliku važnost knjige u kulturi. A kad to kažem, onda ne mislim samo na materijalna sredstva direktno pretočena u izdavačku djelatnost, nego i na neodgodivu potrebu mnogo izdašnijeg pomaganja javnih biblioteka. Bez bogatijih stalnih konzumenata, kao što su npr. biblioteke, naša će izdavačka djelatnost biti u sve težem i težem položaju.

Stipe ŠUVAR
urednik „Naših tema"

Neka javnost izgradi kriterije

ZAŠTO PITATE samo o financiranju k n j i ž e v n i h i k u l t u r n i h listova i časopisa? Samo nekoliko novina, i to zabavnih, pokrivaju troškove prihodima od prodaje. Svim ostalim novinama, listovima i časopisima potrebne su dotacije. Jednima dotacije daju izdavači: novinsko-izdavačke kuće, radni kolektivi, društveno - političke zajednice, društvene i političke organizacije. Stručnim, naučnim i kulturnim časopisima izdavači su siromašni, i obično i sami primaju dotacije. Prodajom ti listovi i časopisi ne mogu niti će baš uskoro moći pokrivati veći dio svojih troškova. Njih treba i u buduće financirati iz posebnih društvenih fondova. I to obilatije nego dosad. Smatram da su priče o tome da u nas ima previše kulturnih, naučnih, pa i književnih časopisa neosnovane i nedokazane. Te priče obično potječu od onih koji ne promisle ono što u javnost izjave i koji, možda, podliježu plimi primitivizma. Nedavno, prigodom rebalansa budžeta SR Hrvatske, republički sekretar za financije se u ekspozeu oborio — na časopise i naučne institute. Izjavio je da je i instituta i časopisa previše. Zar je to doista tako? Zar je ovo područje kulture i znanosti presudno za budžetsku štednju?

Koliko ja znam, časopisi društvo ne koštaju tako mnogo. A oni su potrebni kulturi i nauci svakog društva, koje hoće da kulturu i nauku čuva i razvija. Ove godine Republički fond za unapređivanje kulturnih djelatnosti SR Hrvatske podijelio je svim časopisima i kulturnim listovima 230 milijuna dinara. Toliko danas stoji manja administrativna zgrada ili 3-4 km asfaltnog puta. A da li je potrebno, i kome, dokazivati da su časopisi i listovi nezaobilazni činioci unapređenja kulture i znanosti, da prvenstveno oni omogućuju i održavaju kulturnu i znanstvenu komunikaciju i da bi bez njih i kultura i znanost bile mrtve, okamenjene, neaktuelne, nedostupne.

Prigovor: časopisi nemaju dovoljno tiraža, te pitanja: zašto ne posluju ekonomičnije, zašto se ne bore za čitaoce, zašto ih ne financiraju oni kojima su potrebni ja također tumačim kao izraze nasrtljivog primitivizma, koji ne da ne razumije nego se pravi da ne razumije (dakle licemjeran je). Usuđujem se npr. tvrditi da je 1.500 primjeraka „Naših tema" društveno potrebnije nego 200.000 primjeraka „Arene". A razumljivo je da 1.500 pretplatnika „Naših tema" ne mogu platiti toliko koliko 200.000 kupaca „Arene".

Ali ja sam za štednju u časopisima. Časopisi treba da teže za svim uštedama koje su moguće. Na žalost: štamparije naplaćuju koliko žele, autorski honorari su mali, ili ih ponekad i nema, poštarina je ukalkulirana u rentabilitet PTT-a itd. Časopisi su dužni pridobijati čitaoce, ne odstupajući, naravno, od svoje namjene.

Prema tome: časopise treba financirati iz društvenih fondova u republikama i općinama. A ako je neki časopis društveno nepotreban, suvišan, ili ga se ne može pomagati zbog „prioritetnijih" potreba, neka se to i javno dokaže. Neka javnost izgradi kriterije.

Husein TAHMIŠČIĆ
urednik „Izraza"

Očuvati Republički fond

FINANSIRANJE književnih i kulturnih časopisa i listova u uslovima privredne reforme treba da bude izraz naših zbiljskih mogućnosti i potreba na sadašnjem nivou razvića našeg društva. Rekoh: „treba da bude", iako znam u kojoj meri mogu biti pogubna rešenja koja proizilaze iz *pukog trebanja* a ne iz analitičke procene situacije u koju smo dospeli, koja nam je na neki način i nadređena i koju, najposle, nastojimo prevladati.

Časopis „Izraz" finansiraju Republički fond za unapređenje izdavačke delatnosti i Izdavačko preduzeće „Svjetlost". Cilj finansiranja (subvencionisanja) je dvostruk: prvo, da se omogući redovno i normalno izlaženje naše jedine revije za književnu i umetničku kritiku, i drugo, da se pokrije razlika između ekonomske i prodajne cene časopisa, tj. da se uskladi prodajna cena časopisa sa kupovnim moćima prosečnog Jugoslovena. U tom merljivom pravcu, za proteklih devet godina, sve je više-manje bilo u redu. Urednici „Izraza" smatraju da i u uslovima privredne reforme ili, još određenije, u danima koji predstoje i koje, danas već, nazivamo prelaznim periodom, treba očuvati Republički fond za unapređenje izdavačke delatnosti. Ono što treba menjati sadržano je u zahtevu da se definišu kriterijumi po kojima ovaj list ili onaj časopis ima udela u sredstvima Fonda. Drugim rečima, vreme je napokon da finansiramo ostvarene i zacrtane programske orijentacije književnih i kulturnih časopisa i listova a ne puke naslove ili, što je još gore, naviku određene grupe ljudi da po svaku cenu izdaju nešto kao list ili nešto kao časopis.

U uslovima privredne reforme urednici „Izraza" vide šansu za proširenje materijalne osnove onih časopisa i listova čija su ostvarena i zacrtana programska nastojanja u skladu sa povesnim interesima naše kulture, književnosti i umetnosti.

Ovo je prilika da ukažem i na dve protivurečnosti koje prate časopisni život u našoj zemlji. Finansirajući časopise mi na posredan način subvencionišemo monopolistički položaj velikih grafičkih preduzeća i u velikoj meri snosimo troškove niske produktivnosti rada u njima. Stvarajući velika grafička preduzeća mi smo zaboravili da su tiraži zbirki pesama, zbirki eseja, drama, književnih časopisa i listova relativno mali i da je njihovo štampanje u velikim grafičkim preduzećima skupo i neekonomično. Struktura jednog dela naše izdavačke delatnosti vapi za tzv. malim štamparijama, za specijalizovanim štamparijama, koje bi netom postale „unutarnja rezerva" u oblasti finansiranja izdavačke delatnosti.

Deseti deo tiraža časopisa „Izraz" konzumira inozemstvo. Drugim rečima, ovakav kakav jest, naš časopis prezentira i stranom čitaocu našu književnu i umetničku situaciju. Zar nije čudno onda što među pretplatnicima časopisa nema ni jednog našeg atašea za kulturu? Nama je žao što nemamo takvu materijalnu osnovu da besplatno pretplatimo sve naše ambasade, konzulate i predstavništva u inozemstvu. To tim pre i tim više jer smo svesni da u inostranstvu postoji opravdan interes za zbivanja u našoj savremenoj kulturi i književnosti.

Miroslav VAUPOTIĆ
urednik „Kola"

Naći realnu podlogu

UVIJEK sam se ugodnije osjećao „na svom terenu" u ulozi praktičnog kritičara konkretnih knjiga, nego kada sam htio ili morao raspredati o pitanjima teorije književnosti i umjetnosti, pa tako i u ovom trenutku priznajem lakše bi mi bilo raspoređivati novac u konkretne svrhe, nego razmatrati općenito pitanje o načinu financiranja književnih listova i časopisa u uvjetima privredne reforme. Izgledat ću nepopravljivi idealist i utopist kada izjavim, da bi stvarno najdivnije bilo rješenje problema, da časopisi budu značajni društveni motor književnosti i kulture, koje će čitalačka javnost dočekivati kao svečanost duha, razgrabiti ih na dušak i tako na neki način pomoći ih da se financiraju iz vlastitih izvora, prihodima pretplate i prodaje, eventualno doprinosima od reklama kao nuzdodacima.

Ali, danas, kada su oni već niz godina, mislim u cjelini na sve književne časopise u Jugoslaviji (razlike u nijansama naravno postoje) usprkos svojoj raznolikosti i brojnosti, na periferiji kulturno-društvenih zbivanja, ne samo svojom krivicom, naime urednika i suradnika, već maćuhinskim odnosom prema njima ne samo šire čitalačke javnosti, naprotiv općenite atmosfere i kulturne politike u našem životu uopće, to su nemoguće čak i fantastične sanjarije, bez ikakve realne podloge.

Usprkos neophodnih razumijevanja novih kretanja u privrednoj reformi, koji su dominantni u osnovici života: ekonomici i privredi, časopisi kao nosioci višeg nivoa kulturnog progresa i estetsko - idejnih kretanja u suvremenom socijalističkom društvu ostaju i nadalje neproduktivne, ekskluzivne oaze nekomercijalnog tipa, koje se ne mogu same iz sebe i po sebi ekonomski održavati i financirati, nego moraju i nadalje biti podržavani i podupirani budžetskim načinom financiranja. Kako, kojim putevima i koliko treba u situaciji našeg grčevitog traženja „unutarnjih rezervi" i ekonomiziranja u privredi taj proces odjelotvoriti i u kulturi, ne mogu u ovom trenu jasnije da sagledam. Vjerojatno bi se integracijom nekih časopisa i većim tiražom, ali i financijskom i moralnom podrškom i ponovnim aktivnijim odnosom izdavačkih poduzeća i nekih značajnih društveno - političkih i kulturnih institucija, a svakako i komuna (kod niza stručnih listova možda i privrednih organizacija) mogla dosta korisnoga učiniti za časopise i povremenu periodiku kao nosioce temeljitijeg sadržajnijeg obrazovanja istinskom kulturom — umjesto da se propagira i razbacuje pare za bezbrojne festivalomanije zabavne muzike kiča i šunda.

Mislim da bi se ozbiljno moralo razmišljati o traženju izvesnih „unutarnjih rezervi" za razvoj književnosti i stvaranja suštinskog literarnog fonda, za posebno deficitarne a nužne grane književnih aktivnosti: a to su: izdavanje časopisa, poezije, esejističke i teatrološke literature i sabranih kritičkih izdanja pisaca. Recimo da bi se te rezerve našle u posebnom fondu iz autorskih prava mrtvih pisaca, zastarjelih za privatne nasljednike poslije pedeset godina, a čak i u opravdanom procentu, koji bi se sakupljao iz autorskih prava daljnjih rodaka, ne pravih direktnih nasljednika pokojnih književnika i umjetnika, odmah i sada bez obzira na formalne zakonske razmake od predviđenih pedeset godina.

Pitanje financiranja kulturne politike daleko je kompleksnije i zahtijeva dublju problemsku diskusiju, kojoj i ova anketa može biti tek jedna od početnih inicijativa.

POZORIŠTE

KLOPKA ZA SATIRU

Premijera „Kafanice, sudnice, ludnice“ Brane Crnčevića

NA POZORNICI IPAK STOJI SAM PISAC U SVOM PLEMENITOM ZANOSU

IMA NEČEG pomalo tužnog u onom što se dogodilo Brani Crnčeviću, neosporno najobdarenijem našem mladom satiričaru: želeo je da u izazovnom naletu na scenu Ateljea 212 bude istovremeno i pesnik i heroj, a predstavljen je kao usplahireni, pomalo rastreseni i ne uvek šarmantni zabavljač. Aplaudirali su mu gotovo svi, počev od onih do kojih bi njegove ubojite žaoke trebalo eventualno da dosegnu pa preko široke snobovske lepeze do onih bezazlenih koje ovo sve najviše uzbuđuje i, reklo bi se, zbunjuje. U krizi savesti koja se izobrazila u svoju sopstvenu protivrečnost, na satiru je malo ko alergičan, pogotovo u društvenoj atmosferi gde se javno daleko više i češće govori o negativnostima nego o onim ohrabrujućim znacima naše vitalnosti.

Satira se, međutim, ne procenjuje po plemenitosti htenja njenog autora nego po onom što ona čini kada se misao osolobođena od svake subjektivnosti, psihologiziranja i komforizma pretvori u ubojitu reč, neustrašivu, samostalnu i do kraja nezavisnu. U početnim pozicijama ovaj tekst se čini kao otelovljenje određene ideje u realnom ambijentu, sa izrazitim stremljenjima ka vrlo preciznim satiričnim efektima. Ali, njegova čistota se brzo muti, zapada u očajanje nižući konstatacije bez udubljivanja i razotkrivanja uzroka. To su one poznate Crnčevićeve satirične opservacije sa stranica „Ježa“ i iz njegove stalne rubrike aforizama u „Književnim novinama“: prijatne za čitanje i slušanje, ali suviše zatvorene i nedeljive da bi doživele, na sceni, vizuelno preobraženje. Izuzetak je svakako kraj lociran u ludnici gde se jedna prastara teatarsko-satirična forma vrlo efektno oživljava.

Sve ostalo je zaista neprečišćena konverzacija na razne teme, ponekad sva u varijacijama i apstrakciji. Uz to, Crnčević voli da se bavi malim ljudima i da njihove izopačene strasti hipertrofira do nemogućeg. Mešaju se razni stilovi, a posebno mnogo se insistira na paralelama s onim predratnim mentalitetom u kontekstu prevaziđenih formi shematskog realizma, dok u negacijama na trenutke ima i izvesnih primesa kolebljivosti koje zasenjuju ono najlepše što u sebi nosi ovaj izuzetni talenat, a to je snažnu savremenu političku satiru! Mnoge replike se pamte i sigurno će steći veliku popularnost kao izuzetne duhovitosti: za jedan ovako ambiciozan spektakl to bi, da se pojavio pre deset godina, bilo možda i previše, ali sada je sigurno premalo — tako da „Kafanica, sudnica, ludnica“ sama sebe kvalifikuje pre kao društvenu parodiju nego u svemu čistu satiru.

Onima koji veruju Brani Crnčeviću najteže pada saznanje da se njegova poletna misao nije iskazala kroz autentičnu izražajnu formu. Zato se ponekad čini da na ogoleloj pozornici stoji sam pisac u svom plemenitom i iskrenom zanosu. To se gotovo moglo i očekivati s obzirom da se u našim skromnim pozorišnim razmerima nije u ovom žanru otišlo dalje od skeča i zabavnog kolaža. Reditelji Ljubomir Draškić i Zoran Ratković ni su ni hteli da pokažu razumevanje za situaciju i čak su joj se neodgovorno podsmehnuli. Njihovo poznavanje satire, ako je suditi po predstavi, veoma je oskudno, kao u prolazu, i zato ne treba da iznenadi što oni političku satiru degradiraju na vodviljske kuplete, karikaturalne duete i banalnost, a sve u duhu onih oveštalih recepata besmislenog cakizma sa kojim se još uvek u našim pozorištima ponekad baca publici prašina u oči. Zar insistiranje na psovkama, poigravanje kroz nekakve nategnute refrene o noćnoj posudi može da se izjednači s onim najjačim asocijacijama na ključne anomalije našeg svakodnevnog života. Takva režija je bolesno iživljavanje nespojivo sa umetnošću a satirom posebno.

Ona zahteva rafinman, prečišćenje u inventivnosti, estetsku formu — a toga u ovoj predstavi, koja nije čak ni za pristojniji kabare, nema. Celo zbivanje je u grču, bez neophodne ležernosti, intelektualne dimenzije, proizvoljno a ponekad i nelogično u geometrijskom mizanscenu koji se smenjuje sa improvizacijama koje podsećaju na uličnе licitacije i izvikivanja.

Glumci su se u tome veoma teško snalazili, posebno ženski deo ansambla (Tatjana Beljakova, Neda Spasojević i Ružica Sokić), jer je bio zapostavljen podjednako i od pisca i reditelja. Od ostalih najviše ležernosti i smisla za efektno plasiranje satiričnih reči ispoljili su Taško Načić i Slobodan Aligrudić, a na trenutke i Danilo Stojković.

Ali, i ovakvog Branu Crnčevića, s obzirom da je mahom reč o početničkim manama valja podržati jer on je ipak satiričar — umetnik kakvog naše društvo treba u svom nastojanju da se oslobodi raznih apsurdnosti.

Petar Volk

trajne vizije

Pesništvo u rimskom veku

helenske književnosti

LIRSKO PESNIŠTVO u ovom veku predstavljaju himne, kratka ljubavna pesma i epigram. Od Mesomeda Krećanina i oslobođenika Hadrijanova sačuvane su tri himne: Heliju i Nemesidi s proemijom Kaliopeji, uz koje je sačuvana i meliografija. Ima i nekoliko pesama u različnim lirskim metrima: prirodi, Isidi, plovidbi preko Jadranskog mora, sunčanim časovnicima, labudu, komarcu i sunđeru, koji pesnik poklanja svojoj dragani. U ovom veku ispevan je velik deo ljubavnih anakreontskih pesama. Pod njegovim uticajem Sinesije, neoplatoničar i docniji vladika, ispevao je 10 himni, u kojima se prepleću novoplatonske i hrišćanske misli. Sedam himni sačuvano je od Prokla, o kome će još biti govora kad bude reč o novoplatoničarima. Ovamo idu i „Orfičke himne“, zbornik u kojem se nalazi 88 pesama upravljenih različitim božanstvima. Ovoj književnosti pripada i „Pesma o Argonautima“ (1384 heksametara), u kojoj Orfej izlaže Museju svoje doživljaje na putu Argonauta, i „Pesma o kamenju“, u kojoj Orfej Prijamovu sinu Teodamantu izlaže mađijsku snagu različnoga kamenja.

Skupinu za sebe čine „Sibilska proročanstva“ u 14 knjiga, skupljena u jedanzbornik u V-om ili VI-om veku. To je smesa proroštava iz različnih i različnih ljudi, pretežno judejskog, a delimično i hrišćanskog porekla. One se služe predstavom Sibile koja se pojavljuje već u Heraklita, tj. predstavom božanskim duhom zadahnute proročice, radi širenja judejske i hrišćanske religije. Pune mržnje i gnjeva na paganski svet, one objavljuju njegovu propast i približavanje božjeg carstva.

Veoma bujno cvetalo epigramsko pesništvo, koje je uglavnom ostalo onakvo kakvo je bilo u aleksandrijskom veku, samo je prošireno uvođenjem komične i satirične tematike. Od epigramatičara ističu se Antipatar Solunjanin, koji je živeo u Rimu kao pedagog i retor, Krinagora iz Mitilene, koji je živeo u Augustovu dvoru, Filip Solunjanin, sastavljač antologije „Venac“, u kojoj je pesnike upoređivao sa cvetovima, Palada koji je živeo u Aleksandriji i epigramu dao nov polet, iz Mirine u Maloj Aziji Agatija, pesnik, pravnik i istoričar, sastavljač antologije „Krug novih epigrama“. Pavle Silentiarije, koji je živeo u Carigradu i drugovao s pesnikom Agatijom.

Epsko pesništvo predstavljaju uglavnom Nestor, Kvint Smirnjanin i Non.

Nestor iz Larande u Likiji ispevao je „Metamorfose“. Od Kvinta Smirnjanina sačuvano je „Produženje Homera“ u 14 knjiga, u kojema se opevaju događaji Trojanskog rata što se dešavaju posle onih koji su opevani u Homerovoj „Ilijadi“. Pesnik se nije poslužio kikličkim epopejama, nego mitologijskim priručnicima, iako o sebi kaže da su ga Muse, kao Hesioda, učinile pesnikom. Najobdareniji pesnik ovog veka bio je Non iz Panopolja u Egiptu. Sačuvana je njegova golema epopeja „Pesma o Dionisu“ u 48 knjiga, kojom je epu dao nov, fantastičan pravac. U njoj je bujnom fantazijom obrađen mit o Dionisovoj vojni na Indiju, borbe protiv indijskoga kralja Derijada, povratak, nova objavljivanja božanske moći, na primer kažnjavanje Penteja i najzad prijem na Olimp. Pesma se odlikuje rafinovanom tehnikom stiha, tako da se u njoj od 32 mogućna oblika daktilskog heksametra pojavljuje samo 9 oblika. Još je od Nona sačuvana pesnička obrada Jovanova jevanđelja. Iz Nonove škole izašao je niz epskih pesnika: Klaudijan iz Aleksandrije, pesnik „Gigantomahije“, od koje je sačuvano 77 heksametara, Trifiodor, od kojega je sačuvan malen ep „Osvojenje Ilija“, i Kolut iz Likopolja u Egiptu, od kojega je ostao još manji ep „Otmica Helene“. Najznatniji od Nonovih podražavalaca bio je Musej, od kojega je sačuvana epilija „Hera i Leandar“, koja je zadahnula F. Šilera za jednu baladu i F. Grilparcera za tragediju „Talasi mora i ljubavi“. U njoj se opeva kako je momak Leandar iz Abida o Admonidovu prazniku došao u Sest i zavoleo Afroditinu sveštenicu Heru, kao i ona njega, pa potom joj svake noći preko Helesponta plivao, a ona bi u kuli gde je prebivala svaki put zapalila buktinju da bi znao pravac; ali jedne noći vetar ugasi buktinju, i on izgubi pravac te se udavi, a talasi mu doteraju telo na obalu; kad ga je ona sutradan primetila mrtva, sruši se s kule njemu. U nas je ovu epiliju preveo Rastislav Marić u prozi i Ton Smerdel u stihu.

U rimskom veku naročito je negovano didaktično pesništvo. Osim izgubljenih pesama, i to „Pesme o lečenju“ Markela iz Side i astronomske pesme Doroteja iz Sidona, Dionisije iz Aleksandrije, koji se za razliku od drugih pisaca istog imena zove Perieget, ispevao je „Opis zemlje“ za vladavine cara Hadrijana u 1187 heksametara. Ta pesma postala je udžbenik, te je mnogo prevođena i objašnjavana. Osim ovih pesnika bila su i dva Opijana: prvi, koji je bio iz Anazarba u Kilikiji, a živeo za vladavine Marka Aurelija (161—180), ispevao je pesmu „O životu i lovu riba“ u 5 knjiga, koja se odlikuje glatkim metričkim oblicima, a izgubljena je njegova pesma „O lovu ptica“; od drugoga Opijana, koji sam za se kaže da je iz Apameje u Siriji, sačuvana je pesma „O lovu“ u 4 knjige, a posvećena caru Karakali (vladao od 211—217). Od poznih didaktičara spominjemo još Heladija iz Antinoupolja s njegovom „Hrestomatijom“ u 4 knjige koju poznajemo po Fotijevu izvodu.

Miloš N. Đurić

Marija PEAKIĆ

TRI PJESME

LAVINA

O ja već slutim
Taj teški udarac
U pleća
Oči o zemlju ničice
Sav gorak mraz
S planine
Te male pustinje
Daleko iza leđa
Visoko su zalajale
Padom
Kakav savez
Od krvi i smeća
Urvina i odron
O kakav slutim progon
Od mene visoko
Do mene duboko
Udarac u pleća
O zemlju ničice

KAD SVOJA ČETIRI ZIDA PREPUSTIM MORU

O tkako pamtim sunce
Otkako pratim ptice
Ja bivam što hoću
I šta smeta ako se noću
Razapnem u gitaru
A svoja četiri zida prepustim moru...

Kada se noću prepustim moru
Misli imaju skrštene ruke
A svaki nerv hoće da voli
Noć sam zaljuljana u zvuke...

Otkako pamtim sunce
Otkako pratim ptice
Ja znam
Zidova nema na moru
Kada se noću
Razapnem u gitaru
A četiri svoja zida
Prepustim moru...

STEČAK

O stade samo to čelo
Pred oči se ustoliči
Kameno i bijelo...

I vitez znani
Sa mojim srcem na sablji
I oblak na koplju visoku
Sunce eno zalazi
Na zlatnoj korablji
Konj moj bojni
U posljednjem propu

Taj kamen što misli
Nad putanjom mrava
Misao kamenu
Smiruje i mene
Nisko iznad trava
U bijelome čelu

MALI EKRAN

POVAMPIRENI VAMPIRI

ČIPKASTI SVODOVI dvorca, trorogi svećnjaci i sobe koje posećuju duhovi, dvoje staraca u crnom, jesenji pejzaž sa šljunkovitim alejama, klatno koje odbraja vreme, prostori u kojima se mogu dogoditi nadrealistička čuda i spektakli — to je otprilike deo košmara koji nudi televizijska drama „San“ u režiji i adaptaciji Danijela Marušića.

I pored sveg poštovanja koje gajim prema delu Petra Šegedina, o čijoj je pripoveci reč u ovom slučaju, teško mi je da se uzdržim i da ne napravim neki vic.

Glavni junak „Sna“ je ostareli pesnik. U očekivanju izdavača, koji će ga izvući ispod naslaga pepela i zaborava, on sa svojom ženom, uz čašicu pića, sanjari o ambijentima i ličnostima koje bi trebalo da okružuju jednog pisca. Kako to izgleda?

U ovom času igrajući se vašim strpljenjem izložiću dve varijante ideje kako treba da izgleda pisac, dve varijante koje se, izgleda, bore otkako je pisanje postalo profesija.

Prva varijanta: pisac je običan čovek, kao i svi drugi ljudi. On je posmatrač koji se sakriva u svoje sivo odelo da bi se približio drugim ljudima, da bi doznao šta misle, da bi prisluškivao njihove razgovore, da bi lovio njihove smislove. Pisac je pilot, kao Egziperi, i on pogine u nekom svom letu, pisac je delija kao Hemingvej i ubije se kada utvrdi da više ne može pucati tačnije od drugih; pisac je profesor francuskog jezika kao Sartr i posle Nobelove nagrade nastavlja da odlazi u male kafanice na Levoj obali; pisac je mirni posetilac košarkaških stadiona kao Andrić, neko koga slučajno otkrijete kako posmatra izlog knjižare u običnom kišnom mantilu; pisac je čika Fokner u debelom vunenom puloveru, voli burbon viski i lov na lisice; pisac je neko sličan nama, neko pred kim nas ne hvata jeza od vrtoglave veličine, neko kome bismo se ispovedali, ili tražili savet u nevolji, neko sa kim je prijatno sedeti i ne govoriti ništa, a da ipak sve bude rečeno.

Druga varijanta: pisac je neko do koga se dolazi isključivo preko sekretarice. Pisac je neko, do čijeg stola u dnu sale treba ići pola kilometra, sve dok se ne uplašite i ne postanete manji od makovog zrna. On je polubožanstvo, koje je već odavno prešlo na Ti sa muzama. On je neko ko vlada tajnama crne mađije. Kada se on šeta izgleda upravo tako kao da smišlja „Osvajanje Jerusalema“. On ima ženu koja se brine o njegovom talentu, na isti način na koji se brine za svoje ormare, svoje porcelanske figurine, svoje srebrno posuđe. Takav pisac, ukoliko stanuje u kući u kojoj stanuju i drugi ljudi, na hodniku tajanstveno klimne glavom svom susedu. Takav pisac šeta gologlav po oluji, ali ipak ne zaboravi da utopli leđa šalom. Od ume da kontroliše svoje strasti.

Televizijski san iz drame „San“ može se dogoditi isključivo ovoj drugoj varijanti pisaca. Ne treba biti isključiv i tvrditi da je jedan san bolji od drugog sna, i obratno. Ali može se reći da nam jedan san izgleda bliže ili dalje u zavisnosti od onoga ko taj san sanja. Evo kako:

Posle drame „San“ moj obućar koji zna da se bavim pisanjem, počeće sigurno da me više poštuje. Jer mu je televizija pokazala šta jedan pisac obično sanja. Naši uzaludni napori da svojim susedima približimo tog dragog ludaka koji po noći udara po dirkama pisaće mašine, budeći decu i ženu, sada su ponovo udaljeni svetlosnim godinama. Jer za stvaranje su potrebni zamkovi, svećnjaci i pošljunčane aleje. Moj obućar će u razgovoru sa mnom početi da izbacuje iz poštovanja psovke i uzrečicu: 'leba ti?

Ne kažem da je dama loša. Ne kažem da je drama dobra. Kažem samo da mi je strana. A sada ću pokazati i zbog čega.

U prvom redu zbog njenog hladnog, secesionističkog daha, koji me je zapahnuo poput kakve bečke gipsoteke ili austrijskog muzeja u Sarajevu u koji sam ulazio prestravljen kao školska ekskurzija.

No drama „San“ je režirana veoma vešto. To mora da je uradio neko ko dobro pozna sledeće stvari:

stravične prostore Edvarda Munka,

kose senke „Kabineta doktora Kaligarija“,

otrovni šarm Joneskovih „Stolica“ (među koje ipak stigne govornik na kraju, istina mutav, ali ipak govornik),

veštinu obrtanja objektiva jednoga Drajera,

možda malo dramaturgije Ibzena,

možda nešto više sekvenci iz Bergmanovih filmova u kojima se obrađuju severni snovi (Setiti se „Divljih jagoda“)...

No i pored svega neću se ogrešiti o svoju savest, ako kažem, da možemo biti zadovoljni televizijom, koja poklanja sat vremena jednom tekstu koji nije uobičajen i koji se može gledati i iz drugog ugla; kao pokušaj, da se napravi spiritualna drama, koja će biti u stanju da podstakne naša čula i na druge aktivnosti, različite od onih doktorkilderovskih. Ljutili se gledaoci ili ne, oni su bili prisiljeni da jedan sat spasavaju svoju čvrstu poistavu realnosti od jedne potpuno pomerne vizije sveta. Ne treba se plašiti da su izgubili bitku.

Ipak, kada bi znao da ostareli pisci sanjaju onakve snove, pristao bih da sutra ujutro budem obešen. Mislio sam da ću se odmoriti makar kada budem starac.

Momo Kapor

povodom desete godišnjice smrti tina ujevića

pesnik i život

Velibor GLIGORIĆ

UJEVIĆ je otišao pred prvi svetski rat u Pariz kao mladić. Prethodile su godine bujne i burne aktivnosti u Ujedinjenoj jugoslovenskoj nacionalnoj omladini u kojoj je on bio jedan od najborbenijih. Vratio se po završetku rata u zemlju razoren. Sasvim izmenjen. Oni koji su ga znali kao bodrog, lepo odevenog mladića, iznenadili su se njegovom promenom. Morao im se pričinjavati da je prerušen. Pošao je kao beli brik na pučinu, a vratio se iz njenih bura krme polomljene, jedra iskidana, opustošen.

Dolazi mi ova asocijacija, jer je Ujević jedno vreme u ratu bio mornar. I nije to slučajno. U njegovoj poeziji čarolije su i čudesa u dubinama, i zvezde se ogledaju u njenim vodama. Rastko Petrović se seća iz Pariza Ujevićeve fotografije kao francuskog mornara u vreme rata. Zapisao je u dnevnik: „Njegovo odelo izgledalo mu je tesno i kratko na njemu, ali zato su mu oči bile nasmejane i podsmešljive". Rastko Petrović pripoveda o susretima sa Ujevićem u Parizu: „Tada se bio tek vratio iz mornarice čija je baza bila u Jadranu. Parisko proleće bilo je na izmaku; on nas je odveo u sobu prenatrpanu knjigama, i jednim divnim zatalasanim glasom pročitao po nekoliko puta dve-tri male poeme o belim bolničkim odajama, o vlažnim pariskim podsenskim mostovima. A svaki čas pitao je: „Nije li to božanskije od Hajnea?" Mislili smo: „Ovo je zaista novi Hajne", i voleli smo ga beskrajno".

Ta soba prenatrpana knjigama pratila ga je u viziji i tada kada je sam sebe nazivao pesnikom skitnicom. On je bio načitan pisac i pre odlaska u Pariz. Pesnik i esejist sa bibliotekom knjiga u erudiciji. Zadivio je enciklopedijskim znanjima svoje slušaoce u kafani „Moskva", koju je redovno posećivao posle rata. Rade Drainac izgledao je pored njega u erudiciji kao Sančo Pansa pored Don Kihota. Ujević je davao utisak da je iznad svega što se zbiva oko njega, usamljivao se, ali nije mogao bez društva. Ličio je u svojoj kafanskoj boemiji na kaluđera bosjaka, ali niko od onih sa kojima je dolazio tada u kontakt nije se mogao meriti s njim u znanju. Nosio je kanap kaluđerski oko struka, ali i mač duha uza se. Nije dopuštao da se sagovornik dotakne njegovog unutrašnjeg sveta. Unutrašnji svet je njegovo carstvo, a u njemu najveće blago njegova poezija.

Ja nisam pripadao njegovom krugu. Ređe sam odlazio među boeme Skadarlije, mada su me oduvek privlačili osobenjaci, maštala i sanjari ne samo u umetničkom svetu. Napisao sam knjigu o boemima: Matoš — Dis — Ujević, i objavio je o svom trošku. Ujević je uzeo da je rasturi, iako je kritički govorio o studiji njemu posvećenoj. Kada sam se teže razboleo, došao je da me obide nekoliko puta čak negde iza Čubure. On jedini od pisaca. Sedeo je pokraj moje postelje i ćutao. Naši razgovori su bili ćutanja. Preda mnom je ruševina, kao neka magična iskopina poezije, torzo hrama umetnosti i poezije, a živ je čovek i pesme dragocene piše. Zagonetan mi je njegov pravi lik. Šta je pakao u njemu, a šta raj, šta tamnica, a šta nebo zvezda? Izgledao mi je na momente kao živi samostan, kao ćelija u kojoj je i ljubav molitva. Razmišljam: u njegovom ćutanju je i prkos svemu, životu, sudbini i ljudskom rodu, i prokletstvo svemu što ga je slomilo: Pitam se: zašto sedi u mojoj sobi tako dugo i zašto ćutimo tako?

Videh ga još jednom u Sarajevu kada su ga prognali iz Beograda. Bio je i on putnik kao veliki pesnici kosmički, no ovog puta prognanik je. Vlasti su tada sa korbačem mržnje naletali na poeziju. Sedeli smo uveče u bašti jedne sarajevske kafane. Veče je letnje. Njemu kafanski štimung godi. U tome je Matošev discipulus, odmetnuti i pobunjeni đak, koji se vraća učitelju. On je zagledan u kafanski svet odsutno. Kafanski gosti ga začikavaju. On im odbrusi blistavim duhom. Podrugljiv je u kafani, a kada je sam onda je u njoj na megdanu. Don Kihot. Za stolom smo, a svaki je od nas u svome monologu. Krećemo. On me prati. Uzima moj prtljag. Ja se branim, no uzalud, ponaša se kao da sam njegov gost, riterski. Željeznička stanica u Sarajevu daleko je od centra. Idemo peške, zvezde su nad nama. Sve što nas okružava, potamnela brda, mošeje, raspeća, parkovi, šedrvan, u svetu su njegove poezije. Na stanici se rastajemo. Njegova krupna figura postiniaka, putnika i prognanika kreće se širokim drumom. Sam je sa senkom svojom pod mesečinom. Nikad ga više ne videh.

Lik mu tražih u čarobnom ogledalu njegove poezije. Zapisao je u ispovesti: „Zavoleo sam pisce i knjige, bajku prirode i muziku riječi, samoću, tišinu, diskretne i mekane note, neka raspoloženja sutona, krv neba i blijesak jadranskih boja". Njegov intimni poetski lik je u toj ljubavi. Ideal ljubavi mu je uznesenje u zvezde, danteovski. I on ima svoju madonu, svoju Beatriču iz Vita Nuova. I ona je vizija, i od nje on, kao i Dante, očekuje spas iz zemaljskog pakla, očekuje spas od njene plave mesečine. Prognanik je, hajka je za njime i krvoželni tigar sudbine. Duh mu lebdi u muziku sfera da se uhvati, u kolo zvezda. No njegov poklik nije ekstaza, već lelek. Njegov korak nečujno gazi svojim mučilištem. On je pesnik mučenik, tragik kome je umrla vera i koji bugari krvava srca. Krv kaplje iz njegovih stihova.

Skrivao je svoje lice od nas, i želeo da se prikaže onakav kakav nije, hamletovski. Ponekad je ulazio u ruho onih šekspirovskih izmaštanih ličnosti, onih koje su i san i java, i realnost i irealnost, pripadaju svetu i nisu u njemu, već ispovedaju neke svoje zatajene bolove i pobune, zagonetkama, mudrošću kojoj dugo treba otkrivati smisao, a kada se ona otkrivena pojavi zablista kao najređa skupocenost duha. Ujević je veliki pesnik, jedan od najvećih, i svoje bolove, tuge, pustinjačka sanjarenja, jauke srca, nespokoje, bežanja ispred hajki, molitve i kletve, krikove i pobune, izrazio je čarolijskom muzikom reči. Bio je neobično obdaren tom muzikom, dubinom, vrelinom ljubavi i mudrošću mučenika-tragika. Lepa osećanja zaista mu je dala vilinska mesečina obasjavši u kuli u kojoj se rodio kolevku pesnika.

TIN UJEVIĆ U BOLIICI 1955. GODINE

Arsa JOVANOVIĆ

Kad nestanu vode pod jarom besnom

Dve tamne senke, dva bezdana u krilima noći.
Slepoočnice od mastila i rđe.
Slepljena konopljina vlakna kose njene što režu
kao mačevi, kao skalpeli plavi i neosetljivi
prvi slog prve reči.

Podsmeh veliki kao nebesa,
nebesa još jednog neotkrivenog kontinenta
odjednom kao oblak.
Kao klica ispuštenog semena,
slučajno kao kap zgrušane krvi.
Zašto si tako uplašen?
Noć nije polarna, tek noć je,
tek jedna pod senkom dva bezdana
u paperju masnom

Boja krvi i tvoje i moje
i boja krvi čudovišta
ista je.
Šta će ti san, šta će ti strah, šta će ti osmeh?
Nijedna noć te ne može primiti,
tvoje su ruke duže od svih senki polarnog jutra.

Od voska si i nisi,
istopiti se nećeš.
Kada si mek, kada odbaciš staru ljušturu,
sa rakovima, sa puževima golaćima,
među meduzama i bestelesnim algama,
u bljutavim baruštinama,
isto je.
Dan je van tebe,
sveća jedna zameniće ti sunce.
Zaplovi.
Bez bujice ćeš broditi u kapi jedinoj
slučajno kao trag zgrušane krvi nečije.
Pravac?
Dok ležiš, dok čekaš san,
bol u petama iznenadan neka te podseti
da reka jedna velika sama nosi
bestelesne tvoje udove
bez tvoje i ičije dozvole.
I misli skamenjene,
kao grudve zemlje ili snega
ili mesa krvavog, uvaljanog u pesak,
kotrlja jedan vreli blizard polarni
uvek u istom pravcu.

Al' senka je sve duža.
I san se pretapa u besvest neorgansku,
u besvest kristala,
u tišine i tame nedoticane
pod tom istom rekom,
dole pod koritom, ispod dna peskovitog,
ispod leša utopljenikovog,
ispod njegovog osmeha punog školjaka i mulja
kuda dosegnuti nećeš nikad,
ni kad nestanu vode pod jarom besnom,
pod vetrovima razlućenim,
kad nikne ponovo prvo bilje,
i zadah rađanja,
kao trska kad u nebo šikne iz toplog mulja,
uguši mirise otužne i tuđe.

Dragoljub S. IGNJATOVIĆ

veličina pesnika

ZAŠTO JE, dakle, Tin Ujević veliki pesnik?

Ne (samo) zato što poseduje „metalno čist i zvonak stil i sliku", „stihove gorke i lepe", „retku i uzbudljivu muziku" reči, što mu je pesma „teška od doživljaja tamnine, crnila ži vota, zamračena tugom", što „tamnim bojama" i „sumračnim tonovima" kazuje „draž tragične ispovesti". Ne (samo i jedino) zato što je hajneovac, bodlerovac, uitmenovac, remboovac i verharenovac, što je bio usamljenik i boem, lutalica i cinik, asketa i mučenik, mistik i samarićanin, što njegov pesimizam „nije bio pesimizam nemoćnika, već pesimizam moćnika", što je njegov pesimizam bio tobož optimizam, i to optimizam koji se „sastoji od nadâ u veliku budućnost".

Veliki pesnik je velik po svakoj reči kojoj se posvetio, po svakom stihu kojem je poverovao, po svakoj pesmi koju je saopštio.

Posmatrano egzistencijalistički, Ujević je biće bačeno u „crnu jamu", prikovano za „oštru slamu". Egzistencijalistički, tj. liberalistički, kosmicistički, sitnoburžoaski — on je definitivan u očajanju, definisan patnjom. Ali posmatrano suštinski — ovaj pesnik je biće „ruku punih gnjeva", biće koje se glasi „mržnjom svetih hvalospjeva". Ujević, dakle, nije ni definitivan, ni definisan, isto onoliko koliko to ne može biti ni bilo koji akt nemira, ni bilo koji čin junaštva. On je ono što i svaki istinski umetnik a priori: „vitez duha" koji „u dubinu slazi kao crni rudar". Znajući „zlu nemoć plača", on se spremno odriče poze jeremijadnog ili stoičkog ispovedanja (u kojem mnogi vide odlučujući kvalitet njegovog genija), odriče se, čak, i p r i b e g a v a n j a toj pozi, jer je bitno svojstvo njegovog duha nešto sasvim suprotno: h v a t a n j e u k o š t a c.

Stravično je pesnikovo pamćenje, jezive su slike koje ključaju u mozgu. Vreme je uhvaćeno, epoha otkrivena u svojoj golotinji, a čovek nađen kako, slineći, kao majmun, čuči nad svojom sramotom. Zbog toga, Ujević često konstruiše grotesku besmisla. Zli smo, kaže on, jer nam je nepoznata nauka ozbiljnosti, veština zrelosti. Većinu čovečanstva čine — „lumpači, bekrije, bitange, bogohulnici, paranoici, leševi, strvine, hulje", a zakon društva glasi: da postoje, da delaju i deluju Najbolji i da su, istovremeno, nepotrebni, kao što je kamenu nepotrebno perje. U izvesnim trenucima, koji nisu beznačajni, u pesniku se javlja neskrivena zebnja, strah: da čovek, možda, nije iskonska „težnja novom bolu ili ljepšoj mani", kao što u drugim trenucima, najtežim, slika čovekovog prostora u vremenu predstavlja jedinstveno, početno i završno, sveobuhvatno n e. Ne — za čoveka (koji je senka), ne — za prostor (koji je varka), ne — za vreme (koje je trik). Ne — za sadašnjost, prošlost i budućnost. Naročito, — ne — za budućnost. Svestan licemerja svake himne radu (pevaju je oni koji ne rade, oni koji rade — proklinju), svestan činjenice da „jaz, što nas dijeli od [...] budućnosti treba da bude zatrpan mrtvima", Ujević mistički zagledan u budućnost, predstavlja, u suštini, nemilosrdnu d e m i s t i f i k a c i j u b u d u ć n o s t i. „Cijeli nam prošli život — saopštava on mirno — gledan sa ove visine, život vezan uz zemaljske ljude i zemaljske uspomene, izgleda bogohulan, malo blata uz hitne točkove, što jure pravcem budućnosti". Izgleda, atak na prošlost!? Ali, ne! Jer, i mi ćemo, sutra već, biti to trošno blato; to „malo blata uz hitne točkove" biće neminovno svaka budućnost, i ona najobasjanija; svaka.

TIN UJEVIĆ

Pa, ipak, pesnik nije ni miran, ni gord zbog Tajne pred kojom stoji kao Arhanđel pred osuđenom dušom. Pesniku je, i dalje, teško. Njega muči pitanje: ima li uopšte moćnih, i ko je jak i moćan, ko je silan u ovom svetu, silan istinski? Da li onaj koji je umeo „s grudi od čelika prebrodit bure s lovorom na čelu" ili onaj „koji strada, koji pati" i koji želi „plakati, sanjati o svom različku ili visibabi"?

II

Ujević se užasava mogućnosti da njegova duša bude bolest. Tim više kad otkrije, da ona to, vrlo često, i jeste. On nastoji da njegova duša svakad bude — bojište. „... Biti veći za čitav polet uskiptele tmine". Što je više očaja i mraka u nama da, tim ubedljivije, budemo veći, snažniji i lepši. Da nam beznađe posluži kao podsticaj. Ništa novo, jer se odavno zna da „život nije samo heraklitovska rijeka, on je i vulkan i gejzir, i još koješta". Ali kad Ujević naznačava: „... Ja neću klicat Duhu Kakav Nije" „Izgarah dati nešto Novo...", „Htjeti i moći samo silne stvari" — onda su njegova polazišta, zaista, nesvakidašnja, izuzetna. A jedino uz velike zahteve idu velika ostvarenja. Pa kad se to m o ć n o ne da ostvariti ovoživotno, nek se, bar, ostvari onoživotno, u poeziji. U pesmi „Oproštaj" (kao i Rembo u „Pijanom brodu") Ujević hoće niz divlje vode sveta — bez navigatora, bez vođa. Snagom sopstvene duhovne orijentacije. Hoće da bude borac, svest o pobuni i lepota pobune („Korugva nam ćuhta, gremo, mi puntari!"). Hoće da bude jasan u pozivu: „Ustanimo jednom za ljudsku dušu, za otkupljenje čitava čovjeka, svečovjeka, moralnog i ekonomskog, navijestimo rat svim tiranijama, svim buržoazijama svijeta..." To je alfa njegovog dela, osnovica njegove stvaralačke energije.

Kao što je, nasuprot, omega — onaj sumorni stih: „ravnodušni prema zlu". Najstrašniji i najteži stid za Ujevića jeste stid neodgovornosti i ravnodušnosti, stid sebičnosti. On zna: što manje noj ili kanarinac — tim više pesnik. Zna, zatim, da je pojam „društvena odgovornost" nedovoljan i sitan kad je u pitanju strasna i iskonska angažovanost najvećih. Tad se radi o i s t o r i j s k o j o d o v o r n o s t i. Zato, Ujević nije vapaj, nije jauk i nije molitva. U j e v i ć j e z a h t e v. Ili — ili! Da se sazna tajna, da se dokuči otkriće, makar najstrašnija tajna, makar najjezivije otkriće, i da se, posle, istraje u njemu, do kraja. Celokupna njegova poezija nedvosmislena je i žestoka kritika postojećeg, negacija filistra i zločinca, putokaz istraživaču, pozivno zvono buntovniku. Uostalom, Protivrečnost je jedina staza kojom se, do valkirskih uznesenja, mogu kretati snažni. Odricati pozitivna bespuća, prihvatati negativna... Svestan svog položaja, svoje dužnosti, svoje snage, svestan, bez izmotavanja, svoje veličine — Ujević je, naročito, svestan sebe kao č i n i o c a i s t o r i j e i sebe kao naročitog borca koji je ispunio ono što se tražilo.

On je shvatio pesnika kao sudbinu. Kad, kao bog, kaže reč, tad:

„... Uskrsnule stvari, smijehom i jaukom,
prodiru u crnu svetinju i grozu."

Tako shvatio, ali je sebe, kao pesnika, svestrano ispoljio: i kao utvaru, i kao žrtvu, i kao tajnu, i kao čudotvorca, jednom rečju: kao „malheure d' être poète". To jest, kao raskršće i besanicu, kao s t a l n i n a p o r d a s e o d o l i s n u. Pesnik je oko koje ne vidi što jeste, već što nije, i uho koje ne čuje zvuk, već rađanje zvuka. Pesnik je posebno oko i posebno uho. „Dok život ključa u njemu, on sluti da su izvori u golemoj dubini, nevini i bistri poslije vrtloga". Uskraćeno blaženstvo radosti pod suncem, vedrine u svetu, pesnik nadoknađuje višim, dostojnijim blaženstvom nesreće zbog saznavanja, patnje zbog otkrivanja. Upravo tako; ne želeći, međutim, ni po koju cenu da saznanje i otkrovenje prepusti slučaju jednačenja sa svakodnevnom (otužnom) bezbrigom i nebrigom. Na primer: „... Zvučnim drumom zli konjici idu..." Samo znak, samo zvuk, jedan glas, jedno slovo, „z", i — znamo: početak je krv, kraj je prah, a između njih — guste kiše znoja, ledeni kristali dahtanja u stravi.

Znači, Ujević je pesnik poraza!? Ali, kako, kakvog poraza? Da je poraz strašan i koban, pesnik bi se s njim (pesnički) možda i pomirio. Poraz je, međutim, prazan, ne osmišljuje, ne

(NASTAVAK NA 9. STRANI)

(NASTAVAK SA 8. STRANE)

otkriva. Otud bol: činjenicu poraza, poraz sam po sebi — treba preobratiti u poraz kao vrednost. Poznati su stihovi:

„... Smrt je tvoja ljubav pri svakome kroku,
smrt je u tvom iću, i tvojemu piću,
smrt je u tvom dahu, i u tvojem boku,
smrt, i smrt, i smrt u Nadi i Otkriću.“

Ovi stihovi ushićuju malodušne i razmažene, jer ih ne razumeju, kao ni celog Ujevića. Tačno je: smrt je svuda i u svemu, ali to svuda i sve jeste kretanje i život, proces i oblik. Iako je u svakom procesu i u svakom obliku smrt, proces i oblik — nisu smrt. Pesma koja poseduje takvo iskustvo — nasušna je kao hleb. Ili stih: „Zdravstvuj, o smrti, moja Vjerenice!“ Ujević, vidimo, voli smrt kao verenicu, iskreno i duboko. Zašto? Zato što smrt menja. On voli svaku snagu koja je kadra da ne ostavi kako jeste, svaku silu koja primorava životne oblike da se, vihorno, okrenu oko sebe i budu nešto neočekivano.

„... Kada zvijezde panu, svemir pukne,
i u prasnuće i eter izgori,
i kad i dah svijeta poslednji umukne,
sić ću iz smrti u toj prvoj zori...“

„Sići iz smrti“! Ne poznajem jače naglašeni vitalizam, humanije poverenje u tzv. ništavilo. Kad se tako siđe — sve mora biti izmenjeno, bilo što bilo — kad se tako siđe — neće biti milosti za utovljene, ravnodušne i slabe.

Pred nama je, dakle, harmoničan, celovit, široko i sigurno struktuiran pesnik. Od uzdaha do krika traje jedno jedinstveno osećanje života, jedna nedeljiva predstava sveta. Istovremeno, pred nama je paradoksalno veliki pesnik. Njegov prodor u dubinu tajne postojanja, zbilja dubok, nije, adekvatno, razgranat i složen. Svojstvo Ujevićeve pesničke snage i njegove pesme (kao instrumenta prodora) — takvo je: sići duboko, što je mogućno dublje, i tu se zaustaviti, tu ostati, u sleđenom ili vrelom treptanju, odjekivanju, zvukovnom zgušnjavanju jeze.

III

Opet: zašto je Tin Ujević veliki pesnik?

Zato što nije napisao nijedan filistarski stih. Zato što je zabrinut. Nije mu svejedno — ni ko će živeti, ni kako će živeti; ni ko će pevati, ni kako će pevati. Važno mu je i šta će pevati: „Hvalite sunce i njemu budite vjerni“. On, sâm, peva:

„Točite, svjetla vrela blagozvučna!
zvučite, vruci u zvonkoj ponoći!
da s mene spane ova mora mučna
i da se gluho okupam u noći.
Ja evo čekam zoru svoje Nade...“

I sav je tu. Velik i gorostasan, jer Nadu pojima kao teret, kao obavezu, ako hoćete — kao krst, a nikako kao olakšanje i izlazi na čistinu. Doziva: „...O da se vrati Sveto Nepoznato!“ Ali pošto je njegovo vraćanje nemogućno i pošto se (to je glavno!) bez njega ne može — treba ga silom pronaći ili stvoriti, što je isto. Kao i Bodler (o kome je snishodljivo pisao) Ujević predstavlja niz „poziva na putovanje“. Samo, za razliku od Bodlera (koji podrazumeva ekstazu i opojnost), naš pesnik to Novo i Nepoznato, koje čeka na kraju puta, razume kao gubitak jedne suštine, ovoljudske, da bi se dobila druga, uspešnija, onoljudska, tj. ljudska bez uslova koji nas sve, trenutno, već milenijumima, određuju i kinje. Niko, pre njega, nije preciznije (pesnički) odredio smer stvaralačkog duha: dokopati se milosrđa tako prostranog, tako beskrajnog, da svaki (lični) bol u njemu bude kao zvezda nad livadama. Izborio je, osvojio neka iskustva u koja nije preporučljivo sumnjati. „Vidoviti će, kaže, pobijediti mrak i pomrčinu: Vidom.“ Time, isključuje uzaludnost kao stanje i rezultat duhovnih nastojanja: nešto ipak ostaje. U ime tog „nečeg“ — valja voleti kako pesmu, tako, recimo, i dinamo-mašinu. Od same kobi Ujević zahteva da bude pravedna: „I patnju daj nam, tek onda sad smo jaki...“ Pretvara sebe u nežnost i surovost blagog mudraca, biva spreman da uteši, obraduje i pomiluje dušu, ali i da je, istovremeno, kad zatreba, (a treba!) — potrese, unesreći, zapali i spali.

Lavirintikom mozga, nerava i čula, pod svetlom njihovih kidanja, došao je do zatvorenih dveri iza kojih je Tajna. On je naslućuje, a mi tek samo slutimo to naslućivanje. Ne znamo, ne možemo dokazati, ali osećamo i verujemo da je stvaralac pred onim što se naziva radošću svetotkrića, pred izvorom blaženstva. Pred, jer neće piti s tog izvora i jer će, umesto blaženstva, saopštiti muku blaženstva. Ali dovoljno!

„... Slutim uru gdje će strašne tajne
gromadom crnom zgnječit noći nesne.“

Ujević je, da budem definitivan, veliki pesnik zato što svojim umetničkim bićem, što u svom delu priprema, nezavisno od svega, od svakog oblika i svake energije, snagu nužnih menjanja; što neminovno oseća da pesničko suočavanje s tajnama života znači suočavanje s nekom razornom i konstruktivnom eksplozijom. Svaka reč velikog pesnika jeste remećenje modela stvarnosti, preinačenje strukture. Posle moćne pesme moćnog pesnika — svet, ne morajući to da primeti, nije onaj koji je bio.

Dragoljub S. Ignjatović

tribina tribina tribina tribina tribina tribina tribina tribina tribina tribina tribi

Ko je tražio đavola

(NASTAVAK SA 5. STRANE)

za shematizam socrealističke lakirovke, potvrđen pre svega u njegovim romanima od „Betona i svitaca“ naovamo. Dosledna primena strogih kritičkih merila na celokupnu posleratnu književnu produkciju, a posebno na dela nastala za poslednjih deset godina, pokazala bi još potpunije neodrživost teze o tobožnjoj pobedi jedne književne grupacije nad shvatanjima i idejama druge. Pokazalo bi se, na primer, da danas neki takozvani borci za slobodu stvaranja, bilo otvoreno bilo prikriveno, rade protiv nje, i da nesmetan razvoj tvoračke individualnosti pokušavaju da spreče oni koji su svojevremeno, deklarativno, nastupali pod tom zastavom (O. Davičo, M. Ristić); da neki tobožnji nosioci stvaralačke misli nesputane dogmom pedagogije i dnevnih potreba, rade protiv nje i pišu banalne i plitke socrealističke romane s porukom i naravoučenijem, mada za sebe prisvajaju monopol stvaralačke progresivnosti, daleko smelije ostvarene u delima onih koji su, u krajnjoj liniji, stajali izvan sukoba dveju suprotstavljenih grupa; da su za iskrenost umetnika u socijalističkom društvu više učinili oni za koje se tvrdilo da su protiv nje. Pokazalo bi se čak i to ko je, kao što reče jedan učesnik u razgovoru u redakciji „Dela“, prvi uveo đavola u posleratnu književnost, mada, naravno, u rukama toga đavola nije skriven ključ za razumevanje i objektivnu kritičku interpretaciju i ocenu naše posleratne književnosti.

Zato, mislim, đavola ne treba ni tražiti. Da bi se neke, danas još uvek nedovoljno raščišćene, stvari razjasnile, potrebnije je naći i primeniti najadekvatniji metod kritičke analize i interpretacije samih dela, koja treba ocenjivati isključivo književnim merilima, što su, svaki na svoj način, propustili da učine i Sveta Lukić i Petar Džadžić, kao i neki drugi učesnici u septembarskom razgovoru u redakciji „Dela“, o kojima, ovde, nije bilo reči. Pozvan da učestvujem u toj diskusiji, ja na ovaj način, i ovim putem, kazujem ono što bih rekao i tamo, uveren da će i Lukić i Džadžić, i ne samo oni, ove reči primiti kao prilog zajedničkom naporu da se demistifikuju zagonetke, tajanstva i fetiši, da se razjasne misterije i legende, razobliče obmane, i utvrde naše velike i male književne laži, i da se, konačno, u punoj svetlosti kritičke analize, nađemo bliže istini o nama samima i našoj savremenoj književnosti. Tim pre što, ne prihvatajući neka tumačenja, prihvatam princip da su nam potrebnije rasprave nego raspre i da „vetar koji treba da sklanja magline sa književnog neba, nije isti onaj vetar koji pustoši dobro obrađena polja“.

Predrag Palavestra

Tekst Tina Ujevića „Plač nad hrpom kamenja“ uzet je iz šesnaeste sveske Ujevićevih „Sabranih djela“, u izdanju Nakladnog zavoda „Znanje“ u Zagrebu. „Književnim novinama“ ga je poslao glavni urednik „Sabranih djela“, književnik Dragutin Tadijanović i ovom prilikom se prvi put pojavljuje.

PLAČ nad hrpom KAMENJA

Tin UJEVIĆ

MORAM DA VIDIM hrpe kamenja i vite kule, gdje sam se rodio, kraj bogat historijom, a pogotovo nejasnoćama historije. Putujem tamo na dan Guy Favhesa. Očekuju me siromaštvo i nemanjstvo, a ja ipak znam kako ću odgovoriti. U pojedinim pojasima može svjetlo biti bogatije, a sama i čista priroda imati izglađenost kulture: što se tiče Evrope, ja sam u onoj najstarijoj; što se tiče krvi, u najbujnijoj i najživljoj. No znam da ne mogu da se ograničim na prošlost: za me postoji vrijeme i razvoj, a razvojni tempo vrlo je spor u ovim malim gradićima, koji nemaju ni polja, jedva industrije, obalno parobrodarstvo i oskudan ribolov. Ja putujem. Sa mnom se voze sva žalosna iskustva Balkana, određenoga za uništavanje i razbijanje duha; masa glupana, koji hoće da su drugovi, i od kojih je svaki najveći i ravan svima drugima. Niko ne računa da je osnovana firma (d.d.) za uništavanje talenta, kulture i duha; ona kod nas radi, ona je svemoćna.

Htio bih da posjetim jedan čestit hridinjak; jedan vulkan, gejzir ili solfatare. Nema toga; nema ni neizdanih oblika života u nacionalnom parku Kalifornije ili belgijskoga Konga. Neću vidjeti ni ždralove ni čaplje ni rode; ni hipopotama ni rinocerosa; ni sekvoju ni Ašaku Roxburgh. Susresti ću jednu klasičnu oskudnost i jedan romantički pretičak zahtjeva. A znam da će me posvuda susresti mjesna pojedinačnost, kojoj se tegotno boriti sa svjetskim piruetnim i morfološkim uspoređivanjima. Neću naići na biljku [....], koja dijeli zaborav, ni na biljku[....], koja mijenja boju puti crncima. Ne. Putujem čak i u dva-tri vjedra vulgarnosti, koju samo naša divna pera umiju poetizovati. Putujem u nepoštovanje malograđana, u divnu borniranost pokrajine, u kraj kampanilizma, borbe Splita sa Šibenikom i Trogirom, opće sprdačine s hrabrošću Bračana, i gotovo sveopćenite prevlasti Drniša, Muća i Lećevice. Moj se Vrgorac malo zatajio kao da ga i nema; u njemu su možda najfiniji duhovi i najčvršći organizmi; dok se okolica Imotskoga kao Krivodol i Medovdolac ističu usred Splita glasnom galamom i halabukom.

Htio bih opisati more. Mjerila i kriterija nema: ono je pusto i samo; možemo ga mjeriti samo u tjesnacima, zalivima i dragama, pred lukama; opredijeliti po bojama sunca i dana, u opreci s oblacima i planinama. More ima nešto silno, dinamično: ima razornu i kaotičku snagu, pa i ono, katkada djeluje sputano, skučeno, jadno, bez impulsa. More udara pred oči, pred velikim hridinjacima, u oštrom sukobu s crtom planina; na njemu djeluju grebeni i strmoviti školji, oluje i uragani, vatra Strombola i sumpor San Torina. No ovdje ga više puta nema i ono blijedi, iščezava, zapinje. Toliko sam volio to more; no ipak sam vidio i par ljepših, i strašnijih. Jadransko more nema svoje fizionomije ni osebujnosti; pa ipak, slutim na njemu neke zanimljive i drage promjene, koje mi ipak dolaze kao priča iz djetinjstva iz trapovjesnosti infinitivnoga sna. Dobra su u njemu kupanja; no ono umije biti prljavo, zapackano i nesnosno. Brda tupine. Ne valjaju ni svi kupači, niti su najdražesnije gaćice.

Masline i vinogradi; što može dati drugo ovaj kreposnički i nemoralni Jug, čime može dušu okrijepiti? Na hrpi gradskoga kamenja, katkada oštre i izrazite crte, još najvolim kada nikne malo trave, kao u samoj litici, ili zapjeva mala česma: bolje ne može dati ovaj suhoparni, uskogrudi i oskudni kamen. Moje oči slabe, ali ja cijenim kulturu oka. Nemam pred zjenicama bogatstvo ni raskoš; neke obične slike iz albuma, iz herbarijuma slika, iz mineraloške zbirke djetinjstva. Putujem, a ne nalazim pravih otkrića. Više sam rekao onda, kada sam imao šesnaest godina, možda i pomalo prostodušno, ali ne lakovjerno. Znam voljeti zemlju i ne volim je precjenjivati. U Alpama ima ljepših krajolika, a i oni naši u gori, u Zagorju, nisu uvijek na odmet niti zaostaju: dijamanti i briljanti voda tuku ove indiplite i ultramarine. Napokon, na ovoj vodi često plutaju resine, narančine kore, sipine lađice, komadi drva i pluta, trule spužve i prezervativi, ima još i izmeta, kao iz gradskoga kanala i kakve bolničke lađe.

Kult rada ovdje nije nikakav, a mirisi su mnogobrojni. Ima jedna okolnost za dolce far niente, a nema ni poezije ni romantike. A sve je zaogrnuto u punoću pokrajinskih slaboća, u kojima se kult mozga ne javlja ni na zadnjemu mjestu. Mislite vi da ja mrzim vino, smokve, pogled na čemprese i lijepe žene? Ni moj prezreni duh se nikomu ne osvećuje. Ne bi me tako otkresali Talijanci i naši efendije, kad bih smio reći nešto gospodi Dalmatincima, da ne zaostajem za domaćima i da nisam predmet za sprdačinu i zavitlavanje. Daleko smo još od Evrope; a Sredozemlje bih morao tražiti na Balearima i u prvoj možebitnoj Španiji. Ovdje je svetinja Portland-cement, a plebejci govore da trustovi plaćaju poslovnim kompanjonima za obustavu rada u industriji. Za mnoge sam ovdje, jednostavno, bosanski a, a listovi nastoje da u moj na stolu krčme pisani člančić umetnu sto ili dvjesta „slagarskih“ pogrešaka. Opažam čudna tmina mora vladati u toj tiskari!

Preko digića i rasica, a poslije par dobrih godina jave mi se moj školski drug Giovani (Hans) Maver i Bogdan Radica, preko kafanskoga stola u Bellevue, jedan iz Rima, a drugi iz Ženeve. U Bellevue tako čudno zvuče podnosi i šalice, i za to sjedim kod jeftinoga Kolimbatovića gdje hantira makarovski duh Dunava Rendlića, rođenoga inače Zagrepčanina i u Splitu najskromnijega boema, otkako sam ga ja 1930. napustio. Ne znam; ovu mi moju određenost većina njih ne prašta, kao da su me čekali s punim kesama i moćnim buđelarima. No u Kolimbatovića sjednu mrka i opaljena lica naših mornara, pomoraca sve od Makarske i Omiša pa do Trogira i Šibenika. Mali premet: i ti [....] fesovi čine mi se sumnjivi, u primorskoj još tada banovini koja je tada ukinuta, kao da su kupljeni ne dalje od Klisa ili Dicma.

Malo izleta: pješačim na Firule i do Žrnovnice, do Solina i Ruptina, do Klisa, pa čak i do Muća. Autobus sam uzeo dva puta do Trogira, a autobusa je ovdje puno. Parobrodom posjetio sam Milnu. Željeznicom sam se vozio do Sinja i do — Zagreba. (U Supetru sam boravio duže 1929—1930. u Krivodolu 1925—6.) Želim se upoznati sa slastima morske ribe. U lokalu, gdje jedem, ona je najbolja, najtečnija i najukusnija, pa ipak se ne častim ni njom ni jastozima, nego jedem nezahvalni i nekada ozloglašeni bakalar i sanjarim o bakalaru, o siromašnim lovcima bakalara u Norveškoj ispod Narvika. Svaki mi obrok traži barem politre vina, a ja se vina bojim i od njega strahujem, jer mi ono podiže groznicu u krvi. Lijegam vrlo rano i po noći ne izlazim nikamo; za to i ujutro vidim prve osobe, koje izlaze na zrak iz sparnih i zagušljivih soba i domova. Upravo je čudo, koliko me krevet veže; u sobi nikada i ne napaljujem svjetlo, a opet radim. Radim u mozgu, bolje reći u sanjarijama, s utvarama. Izlazim najčešće da gledam more. More s teškom tromošću, mrtvim prometom, puno još tezejskih jedara i uspomena na Fedrina Hipolita i ubojice konje. Ima u njemu neke snage i težine, ali i jedan klišej podoban za vježbanje najlakoumnije površnosti. Samo oni učenjaci o tome nam daju prave predstave. Moram misliti na Helgoland i bretonsku obalu, na klisure Crannela, na Patmos sv. Ivana i Ogigiju, na Safine Leukade i Nordsee, pa dalje na Havaje, Otahiti i Uskršnji otok. More diše. Čempresi na grobljima. Kadulja na škripu. Planike mjesto lovora. Borovi, brojni mali borići, gdje sam kao dječak slušao kako vjetar cvili i kiša rominja svojim osobitim glasom, s čudnim melodijama. Jedna simpatička flora, za koju nemam učenost enciklopedijinih botaničara da proučim njene zadruge, njenu biljnu sociologiju, i da govorim o fitopatologiji. Magarci, magarice, na kojima seljaci vukuvesće („maže“) s različnim laganim bremenom: Koze, što brste po šikarju. Negdje među vinogradima oglašuje mi se vila Jelka, koja je sigurno očaravala sve stare pjesnike, Marulića, Boktuliju, Kavanjina i najviše Luku Botića, a pored koje su dnevno flanirali plemići Kavanjini (do kojih je stigao i Gospodnetićev „protestantizam“). Tamo hodim, pješačim i hodočastim, Moru, sada sivom, sada sinjem, mojem izvoru nadahnuća i ocu erotizma; a vilinska vrela, s govorom cvijeća i dopisima pribranih kitica, ostavljam žezi, prašini i brojnim mazgama. Idem na more, da operem noge, da umijem oči, da se penjem na litice i govorim u vjetar, gazeći po koraljima, pljujući na splačine.

Još se sjećam stabala mojega djetinjstva: kostele, murve i bazge. Vrgorac s paklinom i paklenim vratima blista u mojoj uspomeni, a Motokit je slavniji i ponosniji nego Učka, on nad kojim sam gledao visoki i ukleti mjesec zavjetovan vješticama i vilenjacima. Moja je kolijevka bila puna čarolije, mjesečinih vragolija i čaranja, pređe priča, basna i gatka, i maštovite zagonetnosti. No sve je to još daleko, za zaprašenu putanju jednog mrtvaca s obale. Ovdje: aloje i na obali nedavno uvezene palme, koje nisu krasile san djetinjstva kada su se i okadi cvjetnih nedjelja kitili samo mističkom grančicom masline. Nemam jedan od tih lijepih vrtova, u kojima bih mogao na suncu čitati i sanjariti, nego mi oči zatvara sjena u Dioklecijanovom „neboderu“. Pa ipak, ove moje vibracije i namere duha nisu imali ni Dioklecijan, ni Gospodnetić, ni don Frane, ni Luka Botić; a boga mi, niti profesori Belas, Barać i Lozovina. Ovdje ima samo jedna životinja s dubokom, strasnom i zagonetnom psihom; egipatska sfinga na Peristilu.

Jest, mislim na Dioklecijana i na razne verzije, kojima njega (kao i Julijana) danas tumače i pokazuju. Mislim na pustinjake prije Jerolima, koji se hrane mekušcima i školjkama na kakvom otočiću okolo Šolte. Kadgod mogu, sjetim se biblije i čitam Jeronimove životopise, dokumentiram se. Bogliviu i našim humanistima, prevodim u jasne činjenice Dominisov nacifrani i izvitopereni život. No prof. Manđer (već pokojni) gradsku knjižnicu rijetko i neredovito otvara, a i moje su oči slabe i misli rastresene. Kod kuće zagledam u pisma Gregoriusa Magnusa biskupima: Solina, Risna i Mitrovice. I znam da mnogo toga u prošlosti treba ispitati, oživjeti i uskrisiti, pravim slovom i živom riječju dočarati. Slutim da ni scriptories historiae Augustae običnom štiocu prehrvatske povijesti ne pružaju dovoljne podatke ni za razgraničenje rimskih pokrajina.

LIRIKA U PREVODU

Fridrih Helderlin

Na granici između klasicizma, u kojem je idealizirani čovjek središte svijeta, i romantizma, koji je oslobodio čovjekovu unutarnju prirodu do razmjera tajanstvene mitske Prirode, lik pjesnika Fridriha Helderlina (Friedrich Hölderlin) višestruko je preloman. Tražeći tog idealnog čovjeka, on je ustanovio njegovu otuđenost od njegova prvotnog jedinstva s prirodom; tražeći bogove njegova idealnog svijeta, ustanovio je „svetu noć" njihove odsutnosti. Našao je, najzad, čovjeka izgubljena na nestalnom moru slučajeva njegova zemnog opstanka s jedinim nejasnim svjetlom nade u povratak prisnosti s prirodom, do kojeg vremena mu valja izdržati među neriješivim suprotnostima i nevoljama njegova stanja.

Po naravi lirska i elegična, Helderlinova je poezija morala izdržati veliki napor uzdizanja k jednoj obuhvatnoj viziji čovjekove sudbine u „oskudnom vremenu" svjetske noći, pod cijenu prenapregnutosti svoje strukture. Subjektivne i objektivne okolnosti nisu, međutim, dopustile pjesniku da podnese težinu svojih pjesničkih projekata i napetost vlastitog života. Godine 1806. ludilo je konačno ovladalo pjesnikom i držalo ga do kraja njegova života, dakle još trideset i sedam godina. Ali čak i dva desetljeća poslije izbijanja ludila, Helderlin je na molbu posjetilaca znao pisati jednostavne, smirene pjesme u kojima kao da se na jednom tragičnom, nadsubjektivnom planu zbilo upravo pomirenje s prirodom o kojemu je razmišljao. U prijevodu donosimo četiri pjesme iz tog perioda.

Z. M.

POGLED

SVIJETAO od slika ljudima je otvoreni dan
Kad se kazuje zelenilo iz polegnute daljine,
Prije no se svjetlost večeri nagnula smiraju
A blagi odsjaji priguše zvučanje dana.
Često se nutarnjost svijeta čini oblačnom, zatvorenom

A duša čovjekova puna smutnji, smrknuta,
Divotna priroda rad bi svoje dane razvedrit
Al u daljini stoji sumnje mračno pitanje.
24. ožujka 1671.

S poniznošću
Scardanelli

PROLJEĆE

VRAČA se sunce novim radostima,
Sa zrakama javlja se dan, ko cvijet,
Ures prirode, srcu on se javlja
Ko u doba kad nastaše pjev i pjesma.

S dna dolina novi svijet se diže
I vedriji je u proljeće sat jutarnji,
Iz visina blista dan, a život večeri
Odan je motrenju unutarnjeg svijeta.

LJETO

JOŠ vidimo gdje traje toplo doba godišnje
A krajine ljeta stoje u svojemu sjaju;
Zelenilo polja raskošno je rastrto
Svud gdje silazeć potok klizi s valovima.

Tako prohodi dan kroz brda i doline
U silini nezadrživoj, u vijencu zraka,
Dok u visokim prostorima mirno oblaci idu:
Čini se da u krasoti postajkuje godina.
9. ožujka 1640.

S poniznošću
Scardanelli

CRTE ŽIVOTA

KO PUTOVI i ko granice planina
Crte života se razlikuju,
Ono što smo tu, moći će onamo neki bog upotpunit
Sa skladom i s nagradom vječitog mira.

Preveo Zvonimir MRKONJIĆ

LES LETTRES FRANCAISES

Univerzitet protiv nove kritike

PJER DE obraća pažnju na veoma živi pamflet Rejmona Pikara „Nova kritika ili nova obmana", koji je objavljen u poznatoj univerzitetskoj kolekciji „Sloboda". Ta je knjiga namenjena studentima književnosti, ali iz mnogih razloga može biti zanimljiva i za sve one kojima je razvoj književne kritike važan i značajan. Ova knjiga nije samo jedna studija više iz oblasti istorije književnosti, već ima i mnogo širi zahvat, pa čak inauguriše u neku ruku i izvesnu reviziju osnovnih gledišta književne kritike.

Pikar počinje još sa kritikom književnosti XVII veka, i kaže da je ona bila mumificirana vrlo rano, i čitava ta književnost bila je žrtva pozitivizma Brinetijevog, Lansonovog i De Morneovog. I ko je ranije u te postavke imao smelosti da dirne, bila bi mu u pitanju čitava njegova univerzitetska karijera. Tako je to trajalo sve do kraja poslednjeg rata. Prvi veliki udar metlom došao je tek sa „Istorijom" Antoana Adama. Pitanja su naglo postavljana, problemi ponovo otvarani. I tom prilikom silna neznanja otkrivena. Sam Rejmon Pikar sa svojom tezom iz 1956, „Karijera Žana Rasina", igrao je važnu ulogu u tim otkrićima.

I dok je Rejmon Pikar bio protiv svih tih starih gledišta, Pjer De je bio saglasan sa njim. Ali kad je Pikar pošao dalje i počeo da piše i protiv kritičkih istraživanja pisaca modernog romana, Pjer De obraća pažnju na njegova tumačenja, i podvlači činjenicu da i pisci modernog romana, kao Mišel Bitor i Aragon, a i drugi, mogu biti izvanredni autori kritičkih analiza klasičnih pisaca i njihovih dela. Tako je Mišel Bitor dao značajnu analizu Bodlerovih snova sa gledišta poetskog stvaranja. A Aragon je postavio političku genezu „Crvenog i crnog" s gledišta aktivnosti jednoga čoveka. Što je najznačajnije, u slučaju dela Bitora i Aragona „klasična" sredstva kritičkih analiza nisu bila dovoljna. Stara gledišta bi čak i smetala da se razviju ove nove teze.

Zato Pjer De zamera Rejmonu Pikaru da olako ne presuđuje „Novu kritiku". Ako je nova „univerzitetska generacija" imala uspeha u obaranju ranijih uskih, zastarelih, pa i pogrešnih postavki, ne bi trebalo da se zaustavlja samo na svojim stanovištima, već neka dopusti „Novoj kritici" i piscima „Novog romana" da idu dalje i u svojim istraživanjima, ne samo u „svesti savremenog čoveka" već i u delima ranijih generacija pisaca.

Jer ovako, ne samo da se vrši jedna dezinformacija novih generacija studenata, već i zloupotrebljava naslov kolekcije „Sloboda". A osnovni stav te edicije je slobodna diskusija i kritika svih gledišta u cilju intelektualnog formiranja novih generacija.

(N. T.)

PIŠU: NIKOLA TRAJKOVIĆ, MILOŠ I. BANDIĆ, ALEKSANDAR POPOVIĆ, STANOJLO BOGDANOVIĆ I RADOMIR IVANOVIĆ

IZLOG ČASOPISA

SLOVENSKE POHL'ADY, PLAMEN

Avangarda i klasici

POSLE BROJEVA posvenih nadrealizmu i romanu, ovaj sledeći (oktobarski) monotematski broj „Slovačkih pogleda" na oko 120 stranica sitno štampanog teksta donosi književne priloge i dokumente o slovačkoj i evropskoj literarno-umetničkoj avangardi, trenutno aktuelnoj temi o kojoj se nedavno raspravljalo u raznim krajevima Evrope.

Na uvodnom mestu je napis Miloša Tomčika pod naslovom „Od svedočanstva o avangardi ka njenom poznavanju". Tomčik smatra da su svedočanstva učesnika avangardnih pokreta izvanredno značajna za njihovo razumevanje; ali pravi zaključci i sudovi o njima mogu se i moraju se donositi jedino na osnovu čitanja i analize tekstova, kako bi se izbegla pogrešna i jednostrana tumačenja kojih je dosad bilo dosta. Prva modernija stremljenja u slovačkoj književnosti vezana su za ime i delo Ivana Kraska (1876—1958) i prvu deceniju ovog veka. No prava delatnost avangarde počinje dvadesetih godina sa grupom revolucionarnih pisaca DAV koji su utrli put nadrealističkom pokretu. Pod njihovim zajedničkim uticajem u slovačkoj književnosti se konstituiše svest o umetničkom, nausprot dotadašnjem narodnom i socijalnom prosvetiteljstvu — kaže na drugom mestu u časopisu Mikulaš Bakoš, jedan od nekadašnjih vođa i teoretičara slovačkog nadrealizma. Postavlja se pitanje, nastavlja Tomčik, zašto je taj pokret krajem 40-tih godina prestao da postoji. Iako je to pitanje veoma složeno, delimičan odgovor bio bi: zbog nepodudaranja umetničke i političke revolucionarne akcije. I evropska avangarda se tridesetih godina osipa, usredsređujući se na borbu protiv fašizma. Staljinski dogmatizam potom donosi umetničkoj avangardi potpunu deziluziju. Pa i gore od toga: nekadašnji članovi DAV-a bivaju u doba kulta žestoko proganjani, a nadrealizam, veli Tomčik, „izložen drugom teroru — ideološkom bojkotu" i optužbama zbog „formalizma" i „kosmopolitizma", Značaj slovačke avangarde, zaključuje M. Tomčik, u tome je što je bila usko povezana sa svojim vremenom, što je bila umetnost savremenosti, i u tom smislu njen primer je aktuelan i danas.

Od ostalih priloga u ovom odlično uređenom i bogatom broju treba spomenuti bar: Dadaistički manifest i Manifest futurizma od F. T. Marinettija, „Slučajni dokument" Ezre Pounda, nadrealističke dokumente — čehoslovačke i francuske, članke o ekspresionizmu Roberta Musila i E. Terraya, napise o ruskom i italijanskom futurizmu i o slikarstvu (H. Arp, G. Apollinaire, V. Kandinski, L. Gorbusier), o LEF-u, odlomak iz „Fineganovog buđenja" J. Joycea itd.

S druge strane, praški „Plamen" se u svome oktobarskom broju vraća klasici, ali iz sadašnje perspektive. U eseju „Češki klasici i današnjica" istaknuti estetičar i književni istoričar Jan Mukarovsky napominje da je klasik pojam progresivnosti i da je antiprogresivan klasik oksimoron: prirodan uslov da književno delo preživi i traje jeste njegov spoj sa savremenošću i slutnja budućnosti u svakom vremenu kroz koje prolazi. Klasika ne određuje samo formalno savršenstvo, već njegovo delo koje, mada nastalo u prošlosti, deluje neposredno na čitaočevu svest kao umetnička i, još više, životno važna činjenica. Tako čovek uviđa da sa svojim ličnim problemima nije usamljen i da, pored svih razlika, postoji veza među generacijama i minulim vremenima koja time dopiru i do nas. Pojam klasika uz to danas je veoma elastičan: klasici su već i pisci koji su donedavna živeli a klasični su po tome što čitaoci na osnovu njihovih dela mere i proveravaju današnje književno stvaranje. Takvi klasici su Karel Čapek, Ivan Olbracht, Vladislav Vančura. Jedan od bitnih elemenata trajnosti klasične literature je njena mnogoznačnost: i to ne mnogoznačnost kao umetničko sredstvo, već takva, često latentna, množina smislova koja svakom vremenu ponešto kaže i znači i koja je bitno svojstvo svakog umetničkog dela dovoljno jakog da preživi doba svog nastanka. Klasično delo, završava J. Mukarovsky, mora u svojoj umetničkoj formi sadržavati dijalektičku napetost između formalne tradicije i novatorstva, onu gipkost postojanja i korespondiranja koja ni u klasiku ne vidi više bezličan duh, umetničku normu, već jedinstvenu, živu, mnogostranu ličnost prisutnu i u savremenim umetničkim procesima.

Pored mnogih drugih priloga „Plamen" donosi misli o kritičarima i književnoj kritici od Josipa Vidmara i članak Pavla Zorića „Savremeni srpski roman" u prevodu Dušana Karpatskog.

(M. I. B.)

★

MERKUR

Politika na kulturnom polju i prijateljstvo

U OKTORARSKOM BROJU ovog nemačkog časopisa Verner Ros (Werner Ross) ponavlja poznatu sentenciju: muze ćute kad oružje zvecka — i dodaje da je borbena situacija na polju kulture ista kao i na polju privrede, samo što se konflikt rešava miroljubivim sredstvima. A i sukob interesa, kako se to očituje na polju govorne politike, nije pravilo već izuzetak. Dobro je ako kultura prednjači — to bi se, radi zbliženja, moglo kao parola postaviti na čelo onih nastojanja gde čvrste političke suprotnosti isključuju agreman. I zaista je dobro kad kultura prednjači — ona se stavlja u pokret kao mašinerija tamo gde političko prijateljstvo treba da se razgreje i da uhvati korena. S one strane interesa i simpatija kao snaga koja ljude nesaopštljivo povezuje, postoji samo jedna jedina pr tina ljudskih kontakata, a to je: duh. Uticaj, razmena, sporazumevanje — to su njegovi prirodni mediji. Ros kaže da ne želi da pada u zanos, ali pisci koji su se dopisivali i naučnici koji su se međusobno gostoljubivo primali mogli su biti i zavidljivi, i ljubomorni, i osvetoljubivi, ali su se našli u onome što se u Geteovom vremenu zvalo „komerc duhova", a mnogo pre toga „republika naučnika". Nesumnjivo je da su takve veze određivale duhovnu klimu epoha.

„Kontakt" nije bez osnova postao reč mode — veli Ros. A politika na kulturnom polju znači multipliciranje kontakata. Kontakte ne stvaraju ni gostioničari ni turisti mada se i milionima transportuju. Za to su pozvani profesori i studenti, literati, kritičari, režiseri, žurnalisti, virtuozi, lektori na visokim školama. Nekad je i diplomatija bila pozvana da uspostavlja kontakte kulturni. Sudbonosno će biti da li će se „kultura" ostaviti „resorno nadležnim mestima" ili će se za diplomate, pored rutine upravljanja i prakse pregovaranja, zahtevati i dalekosežno obrazovanje kao pretpostavka za poziv.

Ros kaže da izgrađeni aparat vapije za tim da bude izgrađen. Institucije kojima su predati rutinski poslovi munjevito su razvile svoj sopstveni život, imaju ideje i inicijativu i kulturnu politiku zamišljaju dinamičnom. A „visoko zvanje" trlja ruke, jer svi vozovi putuju po njegovim kolosecima i, kao kod dečije železnice, sve juri a ništa ne prispeva. Budimo već jednom načisto s tim, — uzvikuje Ros — da kulturna politika ima strahovito mnogo da stvara, da bi pripremila tle za pridobijanje simpatija, za ponovno uspostavljanje poštovanja, pomoću čega se spoljna politika jedino može izvesti iz bezvazdušnog prostora. Vreme je da se spoljna politika shvati kao nacionalni zadatak — završava Ros. (A. P.)

★

LITERATURNAJA GAZETA

Da li je to viša forma?

PROBLEM NACIONALNOG i internacionalnog u literaturi je jedan od onih koji se dosta dugo rešavaju. Čitave stranice književnih listova i časopisa, naučne diskusije i kongresi, disertacije i kritike potežu ovo pitanje i daju najraznovrsnije odgovore.

Ni V. Piskunov nije mogao da ostane po strani pa je u broju od 7. oktobra ove godine dao svoju verziju pod naslovom „Ponovo o nacionalnoj svojevrsnosti umetnosti". On konstatuje da u svim dosadašnjim pokušajima da se ovo pitanje reši postoje uglavnom, dve struje: jedna koja potpuno odbacuje nacionalne ograničenosti i traži uklapanje u internacionalnu kulturu i druga koja apeluje na poštovanje autoriteta i tradicija. Do zajedničkog rešenja, međutim, ne može da dođe zbog neusaglasivosti principa po kojima se pristupa problemu kao i zbog toga što se nacionalno suprotstavlja internacionalnom što je, po Piskunovu, „kvadratura kruga", „metafizička shema".

U stvari, u mlađim etapama umetničkog mišljenja, dok se umetnička literatura još nije u potpunosti osamostalila od folklora „nacionalno obeležje se javlja u formi etnografizma i faktografizma". To ne znači da se nacionalne specifičnosti u procesu približavanja te embrionalne umetnosti vrhovima realizma gube i slabe. One postaju složenije i gipkije i svakoj nacionalnoj umetnosti daju snagu da „na svoj način zazvuči u orkestru svetske kulture". „Nacionalno u umetnosti to nisu samo i toliko poslovice i izreke koliko sposobnost da se svet vidi i shvati na svoj način, umetničko samosaznanje naroda. Njegov izvor je istorijsko i estetičko iskustvo nacija". Ono što se smatra nacionalnim nije ništa statično. Ono je uvek funkcija društveno-istorijskih kretanja. Tako, na primer, u Sovjetskom Savezu revolucija je uslovila rađanje kvalitativno novih tradicija i, donevši socijalnu jednakost svim njegovim narodima, ukinula neprihvatljiv odnos dominiranja jedne, ruske, literature nad ostalima, pa se, kaže Piskunov, „već sada može govoriti o uzajamnom odnosu literatura i o tome da se i ruska literatura obogaćuje književnim blagom drugih naroda države". Tako se nacionalno pojavljuje u svojoj višoj formi, u internacionalnom. To je, kaže on, najočiglednije na primeru romana: kad su prihvatili iskustva ruskog realizma i kad su ih usaglasili s tradicijama svojih nacionalnosti. M. Auezov, D. Demirčan, A. Upit, V. Lacis i drugi, „stvorili su epska platna koja s razlogom zauzimaju mesto u redovima svetske proze". Sovjetski književnici više ne rešavaju usko nacionalna pitanja nego u njima vide mogućnost širih umetničkih uopštavanja, „Umetnici koji krče nove puteve kako u svojoj nacionalnoj tako i u svesaveznoj književnoj praksi, sintetišu i stvaralački prerađuju kulturno nasleđe mnogih sovjetskih naroda, oslanjaju se na ono što su izvojevali napredni pisci raznih zemalja a ne oslanjaju se samo na tradicije sopstvene nacionanle kulture".

Međutim, kaže Piskunov, iz članka u članak, iz knjige u knjigu, u Sovjetskom Savezu se i dalje insistira na tome da je ukrajinska literatura isključivo lirska, pribaltička u celini opisna, srednjeazijska, didaktična i tako dalje. Ako se neko samo drzne da odstupi od tog kanona odmah ga proglašavaju otpadnikom od tradicije.

(S. B.)

★

GJURMIME ALBANOLOGJIKE

Neispitana područja albanistike

NASTAVLJAJUĆI tradiciju ne tako brojnih ali značajnih albanističkih časopisa (Baričev) „Arhiv za arbansku starinu, jezik i etnologiju", potom „Revue internacionale des etudes Balkaniqnes" i sl.) „Gjurmime albanologjike" („Albanistička istraživanja"), koje izdaje Katedra za albanistiku Filozofskog fakulteta u Prištini, svojim drugim tematski i naučno bogatijim brojem pokazuje da je problematika kojom se bavi široko i većim delom neispitano područje. Pojava ovog časopisa uslovljena je malim brojem časopisa koji se u celosti ili u pojedinostima bave problemima albanistike.

Časopis je za veoma kratko vreme (prvi broj se pojavio 1962) okupio izvestan broj izvrsnih saradnika iz zemlje i inostranstva čiji radovi predstavljaju dostignuća u toj naučnoj oblasti. Negujući posebnu fizionomiju „Gjurmime" odgovara sadašnjim potrebama. Osim široko i studiozno obrađivanih problema iz lingvistike časopis je u svoja dva broja posvetio dovoljno prostora i pažnje problemima slavistike, balkanistike, folklora i istorije.

Na uvodnom mestu najnovijeg broja nalazi se prilog Milana Budimira „Mesto arbanskog u krugu indoevropskih jezika" u kome autor najviše pažnje posvećuje pitanju porekla Arbanasa. Nasuprot teoriji o ilirsko-tračkom poreklu Budimir tvrdi, potkrepljujući svoje tvrđenje obiljem toponima i oronima, da oni vode poreklo od Pelasta. Danas Gunar Svan (Gunnar Svane) raspravlja o slovenskim i albanskim izoglosama, dok dr Idriz Ajeti, glavni urednik ovog časopisa dokumentovano, akribijski i po prvi put sistematski i na širokom planu govori o rečima arbanaskog porekla u srpskim govorima, ili o onim rečima koje su strane, ali su u ove govore dospele preko arbanaskog. Bogato ilustrujući primerima uzetim iz Elezovićevog rečnika (1932 i 1935) Ajeti studiozno pokazuje genezu tih odnosa ispravljajući mestimično dosadašnja pogrešna tumačenja.

U značajnije priloge ovoga broja treba na prvom mestu ubrojati studije dr Danila Barjaktarevića: „Govorne osobine Gnjilana" u kojoj pregledno saopštava fonetske, morfološke i sintaksičke osobine ovog govora dopunjujući dosadašnje proučavaoce (Belića, i dr.); potom interesantan prilog za istoriju šiptarske književnosti "Gijom Apoliner i Šiptari", rad Mihaila Pavlovića; rad Žarka Muljačića o ulozi fonologije u datiranju starijih romanizama u srpskohrvatskim dijalektima u Dalmaciji, kao i priloge V. Fidlera o čamerijskim pesmama i njihovoj metrici; dr Ljatifa Muljakua koji mestimično korigira neka Barićeva mišljenja.

U proučavanju folklora naročito mesto imaju studija prof. T.P. Vukanovića „Plaćeno naricanje kod Šiptara i Makedonaca" u kojoj se autor služio obiljem literature, zatim studija Šefćeta Plane o kalendarskim pesmama i članak o najrasprostranjenijoj narodnoj baladi o palom partizanu. U drugom delu časopisa saopšteni su nekoliko zanimljivih prikaza i članaka (rad kongresa folklorista u Ohridu, „Zbornik naučnih radova Filoz. fakulteta u Prištini", prvi simpozijum o etnogenezi Ilira u Sarajevu 1964) itd.

Sudeći po objavljenim prilozima i razvojnoj liniji koja se već sada lako nazire „Gjurmime" se neće moći mimoići pri iole ozbiljnijim albanističkim proučavanjima.

R. I.

Radovan
ZOGOVIĆ

IZ ZBIRKE „ARTIKULISANA RIJEČ“, KOJU PRIPREMA IZDAVAČKO PREDUZEĆE „PROSVETA

Balada o rudaru

U srednjevjekovnoj Srbiji rudara koji se pobuni spuštali su u okno na užetu koje se presijeca.

JIREČEK, „Istorija Srba“, II

POSLJEDNJE jutro. Posljednji pokisli dah nad šljakom.
I spustiše ga, — s konopcem o peti, svezana u gležnje
i uzglavke,
s lampom na čelu, s kljunom za pojasom, oštrokrakom, —
i spustiše ga u okno strmoglavke.

I vitlo zaskamuka. Konopac pođe, sve niži: ujed, ujed,
beskrajan, munjevit. razračvan. Usijanje. Zamržnjenje!
Konopac pada i penje se! Zateže: žilu iz pete isukuje.
Kičmu, po toj žili, raskida na pršljenje.

On pada, pada. On pada bez spasa i bez kraja,
s kljunom i lampom, vezan u gležnje i u zglavke.
On pada u okno, u okno koje je, čas krtica a čas vajar,
i sam kopao — on pada strmoglavke.

Uz njega, uz grudi sve tješnje, sve gluvlji i sve uži,
nadire rov — sve ljuće kamenje sve nižih, tvrđih plasa.
I krv se sliva u glavu, napinje kanale, puni uši, —
da iz njih šikne, da glavu proniže ražnjem mlaza.

On visi o tetivi. On cilja tjemenom o dno rova.
I nož već sjecka. Po konopcu trzaji, žične ospe.
I krv se sliva i sliva: u samu lobanju, sam njen oval, —
da je sva skupa — da se svekolika smjesta prospe.

On pada, pada. On visi bez spasa i bez konca,
s kljunom i lampom, o brzom konopcu što se kida.
On pada u okno, u okno koje je, žarom klesara, mukom rovca,
rio dok brizne deveti znoj i ridaj.

Posljednje vlakno... On juri, on juri, krvi krcat.
I udriće o dno, o ploče svoje, o stopište svojih stuba.
I lampa će provaliti čelo, kljuna pronaći put do srca.
i krv preliti otučke od rudače i od zuba.

I mir... A dolje, u dubini, kroz šupljikavu škrapnu smješu,
krv će da gori, da šapuće, da stine u gust saliv...
I kad se, jednom opet, rudari u oknu zarove i zaklešu, —
iznenadiće ih, nagraditi zvijezde i kristali!

SPOLJA TO IZGLEDA SASVIM OBIČNO

SPOLJA to izgleda sasvim obično: i on
(tako ja kažem kada se rugam sebi tragičnom)
posluje, jede, otvara na zvonce — sasvim obično,
gleda vas, sluša, grbi se nad stolom, koračа
po sobi — sasvim obično, bitiše

u vremenu bez kraja — sasvim obično.
A dok to izgleda ovako — sasvim obično,
u meni — iz sekunda u sekund — trilion
sekunda svakodnevno (dok radim ili pričam,
dok hodam, slušam vas sasvim obično) — u meni
teče puls, drugi u biću. Puls koji ne kuca
da ne bi bilo ni trena stanke — sveista
misao i muka lančanom trakom...

Lančana traka sveiste misli! I reci,
ti, koji si onaj koji si, kad već ne mogu da se rugam.
reci šta je ono, to drugo bilo u biću, šta nosi
ona, ta reakcija misli i muke? Je li
ono nedovršeno, probuđeno — neutoljeno; je li
ono što se vidi i zatvorenih očiju: oči koje podižu
kapke usporeno; što se sjećanjem osjeti:
ozon oblaka i kose?

Skupa! Više no skupa! Sublimirano do plina.
Hemijski spojeno. Neizrazivo. Da se poopni riječju,
ne bi ni boljelo, možda, tako hemijski. A ono boli, —
bilo drugo u biću, koje ne kuca
da ne bi stanke bilo; vječito isto,
na istom mjestu: tačka i cijelo biće.
Boli tekući. Steže se u oblasti grudi, izliva
u glavi — otrovni plin koji se diže
iz same maske za spasavanje!

Il' nije ni to! Ja sam, dok vas sretam i slušam,
pješčani časovnik — s gornjom komorom gore,
u gornjem dijelu glave; s donjom u oblasti grudi,
nešto lijevo. Sat što samopresipa i mjeri
vrijeme koje je ona (oči koje podižu
usporeno kapke). Sat s vječnim pijeskom koji
vi ne vidite; koji se, odozgo, gleđosan ledno,
sasipa na srce; a ozdo, usijan i zgusnut,
izliva po mozgu — tjesnac je tjesnac dušnika.

Il' nije ni to! Prostije i strašnije. Ja sam
(dok spavam, pričam, koračam, gledam vas, slušam)
slušalica telefonska. I ležim ničice na viljušci
(sekund po sekund, trilion sekunda svakodnevno),
obliven bakelitom i stegnut. Slušalica koja čeka
(čeka kruteći se, čeka grcajući)
strašnu i slatku groznicu zvonca — da raznese;
čeka, iako je, ni strašne, neće biti.

JABLAN PRED PROZOROM

ON JE MOJ sadašnji prijatelj bez uzmaka,
jedini gost moj, pobornik moj i spornik.
Napušta drug, blati laskavac, čankoliz boluje od lumbaga,
a on, pomeđaš moj, jablan moj nepokorni,

On je tu!... Zarivši stopalo, u zemlju, na tri sežnja,
ustremljen u zenit, u struku ugibljiv, ali krepak,
on bije uvis, s koluta betonskog oko gležnja,
bije prkosno, sedmospratno — u rub crepa!

I stoji tu: zelen i rošljiv; jodiran; stoji krečen
k'o šljiva proljećna, od prvih račvica do u članak.
I meni — zelenom azbukom listića — april reče
i zimu praskom ledenih kanija ispod grana.

On meni, raspetom, meni upletenom u ćerčiva, —
dok jezikom suvim, na nepcu suvu, ližem glečer, —
zapljusne stakla, sjenku i vodu pokrene i preliva,
i teče — Veruša voda pod granjem kada teče.

I kad me tavan, odozgo nadolje pokretan tisak prese,
pritiska u tjeme, i davi, i lješ o stolici mojoj visi, —
on nadme granje, razbaca prozore, i unese
potpornje s liščem, miris oluje, kišan kistk.

I kad se, ushodan, od zida zidu odbijam kao omča
il' čovjek što omču i veže i klati sam u sebi,
on uvrne lišće, on sklopi grane, on se skopča
i maše, kažiprst: da se ne bi, da se ne bi!

Il' cunjalo dozlogrdi. Tad on, i prezriv i uzbuđen,
razlakti ceradu — i prozor zakloni mrskom prištu.
Sad opet, olujan, kuca u prozor. Otvorim. I on uđe.
granama, gnijezdima — pticama što se bištu.

Il' stoji na kiši. Kisne, čisti se, uživa, raznježen,
zanesen, stišan, povijen nastranu i razliščen.
K'o pjesnik u kome, odjednom, strofe otpočnu da se driješe
i on im govi, stišan, trepćući samo liščem.

Kisne za nas oba — za nas stanovan, za nas sabran,
čisti se i raste, duboko ustremljen i uzemljen.
Zato on i jeste što nijeste — dakle jablan,
zato i doseže oblak nad gradom, sok iz zemlje!

PRIČA »KNJIŽEVNIH NOVINA«

Čamci

Erih
KOŠ

PROBUDILO ME kucanje u prozor. Žena je šanula: „Tebe, izgleda, traže!“ Napolju se nešto dešavalo.

Dokopao sam se hodnika, pipajući po pomrčini; deca su u sobi još spavala. Vrata su bila zaglavljena; nešto je spolja o njih pritiskalo.

Vetar! Dočekao me posred lica i udario u grudi. Vlažan i težak. Noć je bila puna uzbunjenih, uznemirenih ptica. Nisu se videle, nisu se oglašavale, samo su zamasi njihovih krila ispunili šumom prostranstvo noći. Sve je bilo toliko crno da se nije znalo gde je nebo, a gde zemlja.

„Ko je? Ko me traži?“

„Marko!“

„Gde si? Šta se desilo, Marko?“

„Tu sam“! dohvatila me sitna, vlažna ruka. Pipajući otkrio sam pred sobom dečačića, meni jedva do pojasa.

„Jugo!“ rekao je. „Jugo je noćas okrenulo“.

Jugo. Zaista, tu je bilo. Svuda oko nas. Uvuklo se iznenadno, krišom, dok smo spavali, i poklopilo nas u svojoj vlažnoj i teškoj šaci. Vetar je dizao morsku penu i kao krpe nakvašene hartije raznosio je vazduhom. Dečak i ja stojali smo pred kućom, na terasi, kao brodolomci na komandnom mostu koji su poneli talasi. Mirisalo je već na alge i u ustima smo osećali gorak ukus mora.

„Zovu te. Hoće čamce da izvlače na obalu“.

„Gde su?“

„Dole; na pesku. Ogrni se nečim“.

Silazili smo uzanim stepenicama, nagnuti napred, prema vetru, držeći se za ruke, osećajući se tako manje usamljenim. Vetar mi je naduvao košulju kao balon i pokušao da je svuče. Tek tada sam čuo talase.

Žala više nije bilo. Pojelo ga je i progutalo more. Poraslo, sve nekako naduveno i uskvašeno. Nije se penilo; samo se jednako, uporno, zaletalo ka obali i, razlivajući se njome, pružalo za našim nogama, da i njih uhvati i povuče za sobom. Čamaca već nigde nije ni bilo.

„Tu su; na moru su. Popustili smo im samo konopce. Sad baš izvlače doktorov; bacilo ga je na obalu“.

Išli smo držeći se suvomeđa i zidova kuća. Na najužem delu liznulo nas je i ukvasilo nam obuću. „Čuvajte se!“ rekao je dečak, rukama se dohvatio zida i, ubacujući stopala među otvore u kamenju, prebacio se suvomeđom na drugu stranu i širi prostor. Gazili smo peskom ispred kuća.

„Leči nas, kad je ovde. Nevešt je moru; treći put mu razbija čamac“, govorio je dečak pored mene. „I vaš će izvlačiti pre ostalih!“

Obala je puna tihog, čutljivog sveta, koji ranije nisam viđao; okupljenog kao da ga je noćas sazivalo zvono sa zvonika. Starci i starice, žene i deca, pa i mačke i seoski psi o koje zapinjem grabeći peskom, razaznavajući u pomrčini samo poneku belju košulju i svetlije lice, kad mi se okrene. Od doktorove kuće, na kraju drage, gde se krug kuća završava, čuli su se glasovi.

„Jesi li čvrsto vezao? Neće popustiti?“

„Jesam. Jesam!“ odgovarao je neko ispodalje, odnekud iz mraka i od mora. „Svega ga je napunilo vodom i peskom. Čuvaj se!“

Poletela je i zviznula, vijugajući vazduhom, dugačka zmija lađarskog konopca. Prihvatili smo je, mokru, ljigavu, i stegli je čvrsto kao da smo krenuli da je davimo.

„Zateži, polako! Vuci sad!“

Konopac u našim rukama otimao se i bramio, zanoseći nas levo i desno. Osećao sam topao ljudski miris oko sebe i toplotu nečijeg ramena do moga.

„Dobro je!“ komandovao je neko. „Dovoljno je daleko. Podmetni gređu da se ne preturi. Dobro je! Gotovo!“

Čuo se onda za trenutak samo huk mora.

„Pojačalo je!“

„Još će; ima vremena do zore“.

„Hajde sad po Beograđaninov!“ komandovao je isti glas. „Ponesi konopce i grede!“

„Jesu li ti vesla u čamcu?“ pitao me je neko.

„Bila su sinoć; ko je znao da će ovo okrenuti“.

„Nije ih valjda odnelo. Imaš li alku na provi; da konop vežemo. Ponesite još jedna vesla; uzmite ozgo, iz kuće“.

Dečačić se opet našao pored mene, dok smo pognuti, kao da i sad vučemo konopce, išli peskom koji se pomerao pod našim nogama.

„Doktorov je opet nagrdilo!“ vikao je. „Čuješ li me?“

„Čujem te. Šta je bilo?“

„Kratko ga je vezao, pa mu prekinulo konopac i slomilo ga o obalu. Ti si veštiji; mora da si služio u mornarici“.

Zaklanjao sam ga telom i bilo mu je lakše govoriti. Išli smo u gomili, ćuteći; vetar nam nije dao da dišemo. Kao da smo krenuli u ratni pohod, na ramenima su nam motke i vesla, uprtili smo cepanice i oblice, a žene konopce i sudove s topljenim lojem.

Dvojica pored mene svlačili su već košulje, pa i pantalone. Belasala im se koža u pomrčini.

„Ja ću!“ tražio sam. „Dobro plivam“.

„Neka; navikli su oni“, kazao je onaj što je komandovao. „Prvo jedan, pa drugi. Drži čvrsto konopac kad talas poklopi“.

Bili su dugački momci, u platnenim gaćama, beli, neopaljeni suncem. Jedino im se ne vide potamnela lica i stopala, pa izgleda kao da bezglavi lebde u vazduhu. Zategnuli smo konopac kojim je čamac vezan i prvi je krenuo. Talas ga je uhvatio preko polovine, otkinuo ga od konopca, pokrio ga i spustio pred naše noge. Slivala se niz njega crna voda dok se podizao.

Drugi put je bolje odmerio; zagazio do vrata pre no što je naredni talas stigao. Prelio ga je, izronio je, zatim opet nestao. Popeo se tamo na nevidljivi čamac; izgledalo je da vezujući konopac za alku stoji na talasima.

„Eh, šta se čini!“ uzdahnula je jedna žena. „Ne znam da je ikad ovakvo bilo“.

„Ne pamti ga takvog ni deda Ivo. Da se sad čamac otkine sa sidra razbio bi se u komade“.

Poređani smo u dug red, duž debelog brodarskog užeta. Levo i desno su žene i deca sa oblicama i cepanicama u rukama. Na snopu svetlosti baterije čamac je okrilatio uzanim krilašcima vilinog konjica. Momak u njemu držao je vesla podignuta.

„Može! Puštaj sidro!“ viknuo je starac upravljajući svima. I zatim: „Veslaj! Vuci!“

Polako, stopu po stopu, pomicali smo se napred, polegli na konopac; more nas je vuklo nazad, sebi. Prvi su napuštali mesto i trčeći se vraćali na drugi kraj, da ponovo prihvate. Kad je na mene došao red čamac se našao na rbatu talasa, propet uvis, kao konj na prednje noge.

„Sad!“ viknuli smo zapinjući, čak i onaj u čamcu. Popustilo je nešto, poleteli smo napred, korak dva, čuo se udar i prasak.

„Uh! Ode u komade!“

„Nije; oblica je samo pod njim pukla“.

„Vuci, vuci, dok ga nije stigao talas. Preliće ga; napuniće ga vodom!“

I starac je prihvatio za konopac, zahvatio i deo moje šake i gotovo je samleo rožnatim dlanom.

„Još jednu; još jednu oblicu!“ vikao je ženama dok smo mi vukli. „Stoooj! Dobro je“.

Disali smo duboko. Kao golema, nasukana riba, prevrnuta na bok, ležao je čamac na sprudu, visoko, gde ga talasi nisu mogli dohvatiti. Nastala je opet tišina i gde mi stadosmo spremno je prihvatilo more. Du-uu! Ugasili su svetlost, našli smo se u mraku, a ceo vazduh opet su ispunile nevidljive crne ptice vlažnih golemih krila, suludo jureći vazduhom, goneći jedna drugu.

„Hajde, sledeći!“ komandovao je starac i dok smo se pomerali peskom opet se pored mene našao dečačić. „Sad će i naše; deda Ivov poslednji“.

Svi smo mokri; i oni koji nisu gazili ni plivali. Izgubio sam negde u pesku sandale, i ne primetivši. Sad sam bos, kao i ostali, sa jednom nogavicom zasukanom više kolena. Od talasa i juga igra i žalo pod našim nogama, a klate se krovovi kuća kao katarke na brodu koji ljulja olujno more. Glavinjamo peskom; sve se izmešalo za trenutak: žene, deca, ljudi, starci i starice, izišle na žalo pred kućama. Cikne i zalaje nagaženi pas i opsuje glasno neki čovek.

„Požuri!“ čuje se starac. „Jeste li preneli oblice?“

„Hajde, žene! Mažite ih lojem!“

„Prinesite užad. Kreći polako“.

„Uzmi, ogrni se!“ kažem polugolom čoveku koji podrhtava pored mene, ali on odbija kaput koji mu nudim. „Ne treba; skvasiću se opet“.

„Veliki su. Biće teško“, kažem.

„Trošni su. Stari. Ako udare jače raspaće se“.

„Jedini su koje imamo; gde su nam bolji“.

„Ne valja što je sad zamutilo“, kaže mi čovek pored mene; vezani smo istim konopcem koji nas spaja kao žila kucavica. „Vidiš da je počelo da peni. Ne zna se sad s koje će se strane talas prolomiti. Ne može se po tome čudu ni čamac navesti na obalu i oblice. Ako ga spusti bokom ili uhvati sa strane napuniće ga, preturiti i razbiti.

„Sklanjajte se sad!“ dovikuje starac ženama i deci.

„Ovo je opasnije“, govori mi čovek na uvo. „Ako oblica odskoči, ili udari čamac, ubiće na mestu“.

„Vuci, vuci!“

Poležemo po konopcima i vidim kako čovek, jašući na crnoj njušci nekog golemog kita, juri ka obali. Sledećeg časa prizemljio se čamac na pragove i oblice sa praskom. Povukli smo; novi talas uhvatio ga je sa krme i gurnuo dalje, na žalo.

Svih pet ribarskih barki izvukli smo pre zore, a onda smo ispred seoskih kuća seli da se odmorimo.

Svitalo je. Prvo sa zapada i pučine. Izgledalo je da će dan otuda svanuti, a kad sam se osvrnuo video sam da je bleda svetlost već obasjala vrhove nazubljenih brda. Počela je da se rastura i tama oko nas; noć se odvajala od dana. Poslednje crne ptičurine bežale su vidikom, izronio je iz mraka i beo peščani sprud na kome smo sedeli, a zatim su se ukazala i bleda lica kuća na kojima su prozorski kapci zatvoreni kao na očima usnulog, još nerazbuđenog sveta. Onda smo mogli da vidimo i sebe.

Sedeli smo u polukrugu. Sve sami odrasli ljudi; u košuljama, u prugastim mornarskim majicama, u platnenim modrim ribarskim pantalonama, naslonjeni na šake, laktove i ramena. Još dok je svanjivalo, povukle su se starice u kapije iza svojih leđa kao puževi u svoje kućice. Zatim i žene, da bi sakrile svoju golotinju i založile vatre u kuhinjama. Onda su se odmakla i sanjiva deca, odbauljavši kućama; na pola puta, na pesku, ležali su zaspali seoski psi. Samo su odrasliji dečaci ostali uz ivicu naše gomile na času, u ćutljivoj školi muškosti, okrenuti licem prema najstarijem među nama, koji je sedeo malo izdignut.

Pet velikih ribarskih čamaca leži na pesku žala, jedan uz drugi kao pet velikih ulovljenih riba. Levo, nekako sitniji, kao igračka, doktorov žuti, dovučen do zida kuće, i na drugoj strani moj, beli, oba pruženi po pesku kao tek spašeni, iz mora izvučeni davljenici.

Poneko kresne šibicu u šaci, da mu je vetar ne bi ugasio. Drugi prihvataju doturenu vatru i širi se, topao i umirujući, miris prostoga duvana. Raščijao se iznad nas oblak, istanjio se i pukao sa istoka, a kroz raselinu probilo se sunce. Sve boje postale su jače; modrije i žuće. Ogrejala nas je jedna zraka i iz naše gomile, sa skvašenog odela, pošla je ka nebu para, pa onda krenula i sa peska oko nas. Sve se začas našlo u tankoj izmaglici kao da je i žalo pod nama počelo da vri. Starac, koji je noćas komandovao, spustio je golemu, žuljevitu ruku na moje koleno i tu je ostavio. Smeškao se. Na nakostrešenim krupnim obrvama sijale su mu graške znoja i mora.

KNJIŽEVNE NOVINE

intervju intervju intervju intervju intervju intervju intervju intervju

ŠERIF sa literarnom zvezdom

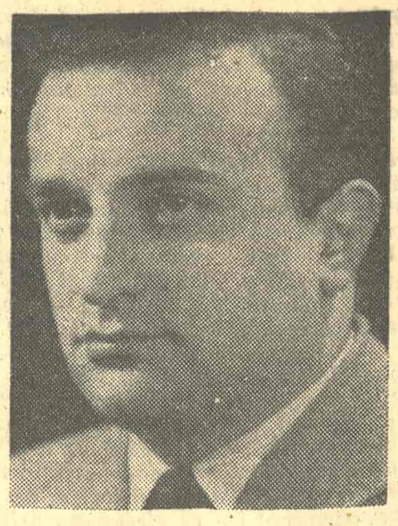

Razgovor sa Petrom Džadžićem

MOŽDA JE prvo pitanje ovog intervjua poteklo i zbog toga, što smo sedeli u sobi, čiji su zidovi prekriveni knjigama domaćih pisaca u izdanju „Prosvete".

— *Kakve izglede ima mlad pisac, koji piše na jeziku jedne male zemlje da pređe granice jezika i čitalačke publike?*

Džadžić poseduje preciznu dikciju. Odgovore koje mi daje mogućno je odmah kucati u mašinu, bez ikakvih izmena. To je čovek kome je literatura posao, i ta činjenica verovatno i uliva osećanje da sedite sa profesionalcem, kome veština baratanja govorom predstavlja zanat. Reči koje izgovara, izabrane su pažljivo, sa svim poštovanjem koje treba poklanjati nečemu što ima višestruko značenje.

— Kakve izglede ima? Ne tako povoljne kao slikar, jer je slikarstvo univerzalni jezik, kao i film, kao i muzika. Medij jezika, jedinog i isključivog materijala od koga pisac stvara, predstavlja veliku i moćnu barijeru. Za poeziju ponekad nepremostivu.

— *Ipak, ako mladi pisac želi da bude prevođen, ako želi da njegova vizija sveta pređe carinske rampe njegove zemlje, šta da čini?*

— Do čega mu je stalo? Do toga da se izrazi, izjasni, da potvrdi svoju viziju i produbi svoju slutnju, ili... Ne verujem u one koji dok pišu vide sebe kako na velikim vašarima taštine, međunarodnim sajmovima književne mode, dele autograme gospođicama iz boljih kuća koje ulaze u život. Sve što pisac ima, to su reči maternjeg jezika. Dok piše, on im duguje sve, i one su sve što za njega postoji i sme da postoji.

Posle završenog posla, zašto da ne, neka posegne rukom prema rampi granične i jezičke barijere, ali sa dostojanstvom. Treba li da vam kažem zbog čega tako govorim? Kod nekih naših pisaca već po imenima junaka možete prepoznati radosnu i lukavu primisao na zvuk prevoda koji mu vodi ruku.

... Taj prodor ponekad je mešavina darovitosti, sreće i slučaja. Čovek od slame — ne u onom smislu koji nam je nametnuo poznati istoimeni film — prelazi često granice i biva priman kao nosilac sudbinskih poruka čovečanstva i univerzuma. U našem veku manekeni su na ceni, i literarni. Pogoditi trenutak konjunkture jedne kratkotrajne konvencije i jedne beznačajne mode, ponekad znači stvoriti preduslove za stupanje na varljivu magistralu svetskog uspeha. Naša literatura željna je prodora pa nam i bizarne mrve sa mondenih trpeza deluju kao raskošna gozba.

... Neki naši pisci kreću u svet sa psihologijom vojvođanskih domaćica koje trguju u Trstu. Video sam desetak ovovremenih mesija okruženih neverovatnom svitom molećivih potražilaca. Reč je o našim inače dragim i dragocenim gostima, prevodiocima naše literature na strane jezike, nedavno okupljenim na jednom književnom skupu. Molbe su se kombinovale sa upozorenjima i prekorima, a bilo je i cimanja za rukav.

— *Šta po vašem mišljenju određuje jednoga pisca?*

— Negov svet u najvećem broju slučajeva određuju misterije detinjstva i puberteta. Osnovne njegove preokupacije uvek potiču iz vremena u kome se njegova ličnost formirala. Zbog toga se mnogo pisaca čak i formalno vraća detinjstvu.

— *Neki od njih to čine i doslovno, zar ne? Kao Tonio Kreger ili onaj starac iz Bergmanovih „Divljih jagoda"? Verujete li u podelu na plavokose i one koji ostaju u senci?*

— Demokrit je rekao: Obrazovanje je srećnima nakit, a nesrećnima utočište.

— *Šta ono znači za vas?*

— I nakit i utočište. U životu vidim i priznajem samo njegoševsku dijalektiku mešanja žuči i meda.

... Da bi se živeo potpuni život, neophodan je i doživljaj nesreće, poraza. Ima sitnica koje doživljujemo kao poraz i uspeha kojima se ne radujemo. „Volim kada me ostavljaju — kaže jedan pisac. Usamljenost me vraća sebi". Porazi me vraćaju sebi. Hoću da kažem: mobilišu energiju, podstiču upornost. Porazi — rukavica koju nam život neprekidno, izazovno baca u lice. Potvrda naše snage i naših mogućnosti je da stalno prihvatamo izazov. I onaj poslednji koji se završava sa poslednjim našim dahom...

... Drago more bonace toliko je privlačno ako nismo prespavali buru. Lepota letnjeg dana, melanholična svežina sutona, bića u ogledalima svakodnevice, euforične boje jeseni, guste i kao život čovečiji mutne magle koje ispraćaju svaku staru godinu, dubina knjiga pod diskretnom noćnom svetiljkom, samo pogled ili korak jedan žene u prolazu, odanost prijateljstvu — čitavo obilje markirano u virovitim tokovima života, postaje bogatije za jedan neslućeni ljudski napon kada mu prethode kontrasti koje po navici zovemo nesrećom.

... Između raja i pakla, ja sam za oboje u jednom. Samo jedno ili samo drugo vodi dosadi i anemiji, najneljudskijem od svih ljudskih stanja. Ličnost ne umire u očaju, bolu, bedi. Ličnost umire od dosade anemije. Moderna literatura a naročito moderni film novoga talasa predočili su nam to tužno mrtvo more zakaćenog života, zbivanje bez zbivanja.

— *Ne volim sentence ali recite: šta je po vama život?*

— Jeste li igrali tenis? Trening počinje sa nepogrešnim partnerom — zidom. Lopta vam se vraća onako kako je pošaljete.

... On je ono što od njega čini naš egzistencijalni živac. Krotak, podatan, bogat — kada smo zadovoljni sobom.

— *„Dobro je što možemo tako misliti" — rekao je glavni junak iz „Sunca koje se ponovo rađa". Dobro je što možemo tako misliti. Slušajte, Džadžiću, recite šta mislite o večitim žalbama na kulturnu atmosferu?*

— Trebalo bi da neko sačini antologiju tih iskaza, večitih žalbi kako vi tačno kažete, i da ne stavi datume kada su izrečene. Neki tekstovi iz 1860. izgledalo bi kao da su napisani u 1960. i obratno.

— *Šta je, po vama, potrebno za mirnu stvaralačku atmosferu?*

— Hoćete reći — šta pogoduje stvaranju? Mirna stvaralačka atmosfera. Nemirna stvaralačka atmosfera. Sređene prilike u društvu. Haotične društvene prilike. Teror. Nemokratija. Glad. Obilje. Rat. Mir.

Ko šta voli. Za vreme rata Andrić je napisao tri svoja romana od kojih dva epohalna. Emocionalni moto tog poduhvata verujem da je rečenica iz romana „Na Drini ćuprija": I to će proći.

U filmu „Treći čovek" Orson Vels na jednom mestu govori o tome kako je u Italiji posle sumorne epohe srednjevekovlja došla velika umetnost renesanse, dok su u Švajcarskoj, posle nekoliko vekova relativno „mirne atmosfere" — usavršili proizvodnju satova.

Velika umetnost stvara se i u fatiranim sobnim papučama, ali i na barikadama. Nemojte verovati onima koji tvrde da bi bili veliki kada bi imali vilu na moru. Postoji, doduše, Jasna poljana, ali postoje i zagušljive kockarnice Dostojevskog.

— *Imamo dve osnovne grupacije prozaista; jedni su odnegovani u kolevkama visokorazvijenih civilizacija i kultura, njihova prozna tkiva u tolikoj meri su istančana da se gotovo teško uklapaju u našu nešto grublju stvarnost. Drugi odbijaju bilo kakvu infekciju kulturom, svaka slika ili sonata koja se ispreči u njihovom životu, predstavlja opasnost da će izgubiti svoju seljačku svežinu. Ne čini li vam se, Džadžiću, da nam nedostaje upravo neka vrsta normalnih, osrednjih, dobrih i zanimljivih pisaca, koji bi se nalazili na sredini između kriminalnog žanra i romana toka svesti?*

— U pravu ste. Naličje izvesnog našeg aristokratizma je inferiorizam. Jednostavne, inteligentne, uzbudljive, nekomplikovane knjige, iz roda onih koje već po definiciji ne pretenduju na privremenu večnost, brzo i olako diskvalifikujemo; „feljtonska literatura", „zabavna literatura" — to na našim usnama, pod potiskom valjda neslućenog stvaralačkog potencijala — zvuči skoro pogrdno. Džojs ili ništa. Kafka ili ništa. Ta složenim uzrocima oblikovana pretencioznost i čini da nemamo jednu vrstu jednostavne a tako neophodne „stvarnosne literature", istinskog i nezamućenog ogledala života.

Kod nas i novinski reporteri pretenduju na visoko literarnu formu.

— *Pada mi na pamet Graham Grin. Voleo bih kada bismo imali jednog dobrog pisca koji se ne bi libio da napiše kriminalni roman. A vi?*

— Kako da ne. Malro je rekao da Graham Grin uvodi antičku tragediju u kriminalni roman. Ali bi taj pisac, sa svojim prosto proširenim rečenicama, mogao da izgleda smešan u sredini gde svaki treći romansijer može da napiše tri stranice jednom jedinom rečenicom.

... Eliot je godinama pisao banderole za knjige i smatrao se počastvovanim što su govorili da to čini izvrsno. Morijak vodi godinama svoju dnevničku rubriku u „Figaro litereru". Mnogi naši pisci odbili bi sa gnušanjem bavljenje tako sitnim stvarima...

— *Osećate li strah kao urednik jedne izdavačke kuće da pogrešite u oceni rukopisa koji vam stigne na sto?*

— Ne, kod nas se štampa sve šo je iole dobro.

— *Jeste li zamoreni od kritike, kojom se bavite već dugo godina?*

— Nisam.

— *Ako godinama izričete sudove o onim stvarima koje ljude pogađaju na najbolnija mesta, verovatno imate neprilike? To je posao povezan sa ogromnom odgovornošću. Literarni kritičar mi liči na šerifa sa zvezdom koji mora da se bori sam protiv svih.*

— ?

— *Rože Vajan upotrebljava izraz „duhovno oženjeni ljudi" koji se odnosi na intelektualce nespremne da se izlože riziku. Čovek koji je sam može dozvoliti sebi da sve izgubi. Ali ako iza jedne kritike stoje žena i deca, kritičar će morati dobro da razmisli pre nego što napravi oštar gest, zar ne?*

— Postoji ona priča o stonogi koja nije mogla ni da makne kada je počela da razmišlja o tome kako stavlja u pokret svoj zamašni, stonožni mehanizam. Ako postoje „duhovno oženjeni ljudi" valjda postoje i oženjeni a duhovno opet... Uostalom, trenutno nemam ni ženu ni decu. Ako to vas muči, dragi Momo, pošto ste i TV kritičar koji ispunjava spomenute uslove — kontrolišite stalno da li počinje da vam raste bela brada, ali nemojte razbijati ogledalo, već skidajte sede vlasi i čuvajte se ženskog daltonizma.

— *Pisanje je opasan poziv, zar ne? Žena piščeva mora da podnese mnogo više stvari od žene čoveka koji se bavi običnijim zanimanjem. Recite mi nešto o tome?*

— Žena je, prema Bibliji, poslednje što je dragi bog stvorio. Bila je subota uveče. Bio je umoran.

— *Mislite li zaista tako?*

— Ne, naravno. Biti žena pisca — mislim da je to jedna teška, ponekad nezahvalna profesija. Predlažem vam da to bude tema jednog našeg privatnog razgovora.

... Verujem da su neke žene učinile kaplare generalima, mucavce govornicima, prosečnjakoviće nadahnutim stvaraocima. Verujem, takođe i u obrnuti proces. A možda je čitavo to verovanje otud što sam samo poručnik (doduše rezervni).

— *Šerif nosi bronzane zvezde? Pretpostavljam da literarni kritičari umesto zvezde nose neki moto. Kakav je vaš?*

— Misliti kao skeptik, raditi kao vernik. Skerlić ga je preuzeo od Šamfora.

Razgovor vodio Momo Kapor

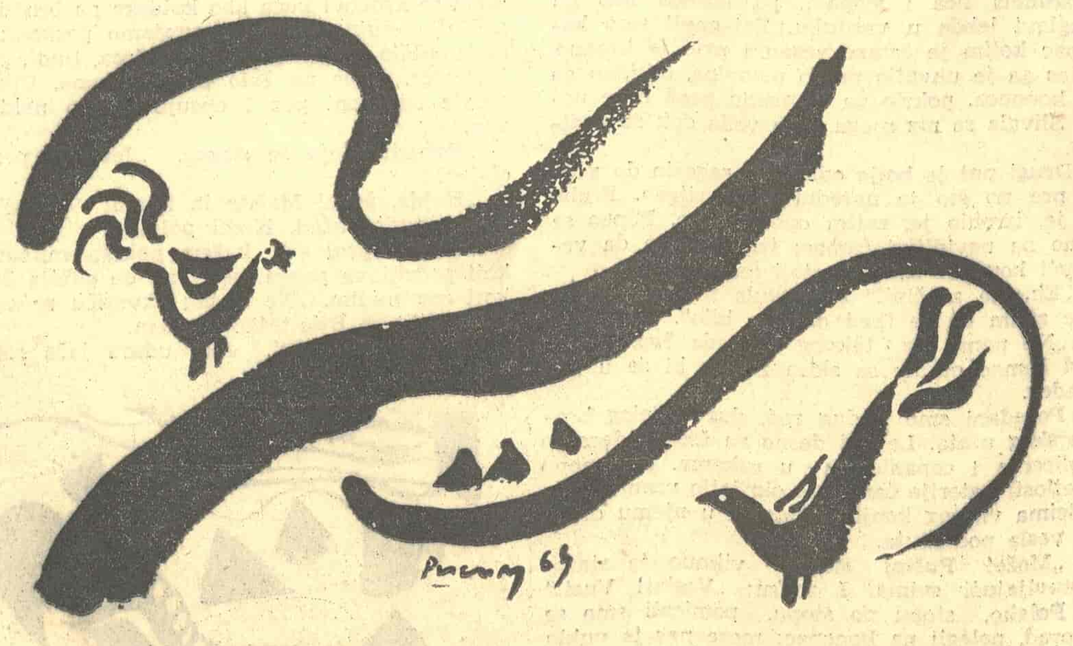

komentar

argumenti i zaključci

NA SVIM SKUPOVIMA radnih ljudi, počev od zborova birača, pa sve do kongresa, otvoreno i javno se diskutuje o slabostima, nedostacima, neuspesima, greškama, propustima, deformacijama, anomalijama, nedoslednostima. Govori se, na primer, o niskom životnom standardu, naročito pojedinih kategorija stanovništva; o velikim razlikama u ličnim primanjima, bez odgovarajuće razlike u uloženom trudu; o niskom nivou produktivnosti, o velikom broju nepismenih. Priča se o nepravilnoj deobi stanova, o izigravanju konkursa i njihovom pretvaranju u formalnost, o vezi i poznanstvu, o nedisciplini i javašluku na radu, o familijarnosti u pojedinim radnim organizacijama, o velikom broju izgubljenih radnih časova, o karijerizmu, protekciji, zloupotrebi položaja, neracionalnom korišćenju društvenih sredstava, o kršenju samoupravnih prava građana, o neskladu između prava i obaveza. I tako dalje.

Razgovori o svim ovim i mnogim drugim negativnim pojavama su, bez sumnje, dobronamerni. Svi oni kao zajednički sadržatelj imaju želju da slabosti i nedostataka bude što manje, da ih što efikasnije uklonimo kako bi nam sutra bilo lepše. No svi ti razgovori, diskusije i kritike, koje svakodnevno slušamo na raznim mestima i sa raznih mesta nisu bez nedostatka. U nekima se konstatuje činjenično stanje, čime se ono ni za dlaku ne menja. Drugi put se govori samo o manifestacijama i posledicama, a zaboravljaju se uzroci. Čini nam se, međutim, da je najmanje održivo i najmanje prihvatljivo ono objašnjenje po kojem su sve ove anomalije rezultat burnog, intenzivnog, svestranog i kakvog još sve ne, razvitka u superlativu. A takvo objašnjenje je danas najčešće. Njega čini neubedljivim to što se obično ne zasniva na argumentima.

Da li su zaista sve ove negativne pojave rezultat burnog razvitka? Ako jesu, ne čine li one takav razvitak apsurdnim i ne umanjuju li njegovu vrednost? Ne bi li rezultati takvog razvitka trebalo da budu upravo obrnuti? Zar uzroke mnogim slabostima sa kojima se u svakodnevnoj praksi sukobljavamo ne treba tražiti u nedovoljno intenzivnom i ne baš svestranom razvitku, čime se stvarni razvitak ne negira, niti se njegov značaj umanjuje?! Jer, ako se govori o nedovoljnom zalaganju i angažovanju, o nedisciplini na poslu, o niskoj produktivnosti rada, onda se mora priznati da taj razvitak nije bio svestran. A to utoliko pre što se sa takvim i sličnim slabostima i propustima susrećemo u privredi i prosveti, u kulturi i zdravstvu, u trgovini i fudbalu, na selu i u gradu. Priznati da taj razvitak nije bio svestran, ne znači resignirano dići ruke od svake akcije već naprotiv, poziv za veće angažovanje.

U mnogobrojnim izveštajima u kojima se analizira rad „u proteklom periodu" u uvodnom delu se obično kaže kako je taj period ispunjen „krupnim", „značajnim", „velikim" rezultatima. A u nastavku se govori o propustima, o nedostacima i slabostima u radu. Prva tvrdnja je obično u isklju čivoj suprotnosti sa drugim. Jer, zaista je nejasno kako se mogu postići krupni i značajni rezultati ako je rad bio slab, nedovoljan, neorganizovan, itd.

Ne bi li onda trebalo tvrditi suprotno, iz čega bi se mogao izvući praktičan zaključak, da će veće angažovanje, veće zalaganje, veći napori, doneti veće rezultate i uspehe i veće radosti. Ovako proizlazi da se iz nedovoljne aktivnosti rađaju krupni rezultati, što znači da veće angažovanje nije ni potrebno!

Pomenuto objašnjenje nije samo logički neodrživo, već ima i veliki praktični značaj, što nameće potrebu da se pravilno i prihvatljivo formuliše.

Nikola Racković

Poziv na pretplatu

MOLIMO PRIJATELJE I PRETPLATNIKE „KNJIŽEVNIH NOVINA" I „SAVREMENIKA" DA OBNOVE PRETPLATU ZA 1966. GODINU. PRETPLATA ZA OBA NAŠA IZDANJA IZNOSI PO 1.000 DIN. ZA GODINU DANA, A TREBA JE SLATI NA TEKUĆI RAČUN 601—1—208. MOLIMO DA SE NA ČEKOVNOJ UPLATNICI TAČNO OZNAČI ZA KOJE IZDANJE SE ŠALJE PRETPLATA I DA LI JE REČ O STAROM ILI NOVOM PRETPLATNIKU.

Glavni i odgovorni urednik Tanasije Mladenović. Urednik Predrag Palavestra. Sekretar redakcije Bogdan A. Popović. Tehničko umetnička oprema Dragomir Dimitrijević. Redakcioni odbor Božidar Božović, Dragoljub S. Ignjatović, Momo Kapor, Dragan Kolundžija, Velimir Lukić. Slavko Mihalić, Aleksandar Petrov, Predrag Protić, Dušan Puvačić, Izet Sarajlić, Pavle Stefanović, Dragoslav Stojanović-Sip, Kosta Timotijević i Petar Volk List izlazi svake druge subote. Pojedini primerak 50 dinara Godišnja pretplata 1.000 dinara, polugodišnja 500 dinara. Za inostranstvo dvostruko. List izdaje Novinsko izdavačko preduzeće „Književne novine", Beograd Francuska 7. Redakcija Francuska 7. Telefoni: 627-286 (redakcija) i 626-020 (komercijalno odeljenje i administracija). Rukopisi se ne vraćaju. Tekući račun broj 601-1-208. Štampa „Glas", Beograd Vlajkovićeva 8.